

OD PREISPITIVANJA DO PREVREDNOVANJA

(*Jezik, književnost, vrednosti – književna istraživanja*,
zbornik radova, Niš, 2013)

Šesti po redu, tematski zbornik radova sa anglističke konferencije „Jezik, književnost, vrednosti“¹, koja je održana na Filozofskom fakultetu u Nišu 27-28. aprila 2012. godine, sadrži trideset pet studija posvećenih različitim aspektima promišljanja vrednosti u književnosti, ili u širem prostoru društveno-humanističkih nauka. Da su organizatori naučne konferencije odabirom „vrednosti“ kao centralne istraživačke teme pogodili u srž savremene književne, književnonaučne i humanističke misli, potvrđuje visok kvalitet radova, širina istraživačkih oblasti i energija izazova koja se u radovima prepoznaje. Pri tom, ako bi trebalo tražiti ključnu reč koja predstavlja oblik interpretativnog konsenzusa u pristupu zadatoj aksiološkoj problematici, to bi bilo *prevrednovanje*. Većina autora se opredelila za kritičko preispitivanje fenomena vrednosti, kako njegovih implicitnih, tako i eksplicitnih vidova, otvoreno ističući zahtev za njihovim preoznačavanjem, demistikovanjem ili kreiranjem novih vrednosnih horizonata. Pri tom se u najvećem broju radova prepoznaje metodološki oslonac na aktuelne poststrukturalističke teorije, što, sa jedne strane, govori o aktuelnosti istraživačkih pristupa, a sa druge strane posredno svedoči o njihovoj imanentnoj istoričnosti kao onom korelatu vrednosti koji je nemoguće izbeći.

Osim o delima iz korpusa nacionalne i svetske književnosti, koji su u fokusu istraživanja najvećeg broja radova, u zborniku su zastupljeni i radovi koji preispituju aksiološku dimenziju disciplina nauke o književnosti – pre svega, književne kritike i istorije književnosti, zatim, socioloških, pedagoških i filozofskih disciplina. O raznovrsnosti pristupa svedoče i oblasti koje se prepoznaju nakon tematskog grupisanja radova: 1) vrednost u kontekstu književne tradicije; 2) intertekstualnost kao činilac vrednovanja; 3) preispitivanje kanona; 4) vrednost i pedagoški diskurs; 5) kulturno-istorijske paradigme vrednovanja.

¹ Sa prethodno održanih konferencija do sada je u izdanju Filozofskog fakulteta u Nišu objavljeno pet zbornika radova: „Jezik, književnost, politika“ (2007), „Jezik, književnost, globalizacija“ (2008), „Jezik, književnost, identitet“ (2009), „Jezik, književnost, promene“ (2010), „Jezik, književnost, komunikacija“ (2012).

Preispitivanje književne tradicije rezultiralo je kritičkim dijalogom sa tekstovima koji u prvom redu pripadaju književnokritičkom i književnoistorijskom diskursu. U radu „Nova tumačenja tradicije i modernosti u Srba“ Mina Đurić promišlja aksiološke aspekte kritičarskog izbora, odgovarajući na pitanje u kojoj meri je odnos tradicije i modernosti u srpskoj književnosti XX I XXI veka zavisio od *izabranog* ili *izostavljenog*, te kako je moguće vrednovanje tradicije putem njenog reizbora ili dodatog viška. Preispitivanju tradicije kao pretpostavljenog konteksta vrednosti pristupa i Časlav Nikolić u studiji o kontroverzama avangarde, dolazeći do teze da negativna etika može postati nova estetika. Zaključujući da je “fenomen neprestanog prevazilaženja” preduslov nastanka novih vrednosti, autor definiše transcendentni prostor umetničke vrednosti kao prostor neodređenog, neposrednog a neizrecivog. Nasuprot problemskoj vrednosti, pozitivnu vrednost tradicije preispituje Sanja Golijanin Elez u radu o intertekstualnim aspektima srpske poezije XX veka, prisutnim u antičkoj i helenskoj tradiciji, biblijskoj i hrišćanskoj književnosti, usmenom pesništvu i srpskoj srednjovekovnoj poeziji vizantijskog kanona. Vrednost ovde nastaje kao korelat složenog totaliteta tekstova. Intertekstualnost kao fenomen vrednosnog potencijala istražuje se i u radu Maje Ćuk (o vrednosti biblijskih motiva u prozi Margaret Etvud), i Danijele Vasić, koja ukazuje na složeno značenje internacionalnih motiva u najstarijem japanskom delu, *Kođiki*.

U bliskoj vezi sa ovim intertekstualnim pristupom fenomenu vrednosti u književnom delu nalaze se i radovi koji sa pozicija žanrova ili poetičkih konvencija ukazuju na implikacije vrednovanja. Jasmina Ahmetagić u utopiji, antiutopiji, distopiji i paraboli, unutar britke analize romana *Slepilo Žozea Saramaga*, nalazi žanrovsku prohodnost koju savremeno književno delo uspostavlja sa antropološkim slikama moralnih problema našeg vremena, dok Aleksandra Vučković žanrovski kontekst historiografske metafikcije sagledava kao činilac (pre) vrednovanja istine, istorije i priče u savremenoj američkoj književnosti. Izvesna ravnoteža u interpretaciji teksta i konteksta postignuta je i u radu Ane Živković, u kojem se formalni činoci srpskog realističkog romana sagledavaju kao refleksi preovlađujućih diskurzivnih ideologema o narodnom napretku, racionalnoj svesti i nacionalnoj književnosti. Milena Vladić Jovanov sa aspekta poststrukturalističkog tretmana jezika razmatra pojam identiteta u modernoj poeziji - „kao stvaranje pojedinačnog identiteta ljudske jedinice, kao identitet pesničkog subjekta i na kraju, kao identitet poetskog teksta“. Ovakav način stvaranja poetske slike, ulivanjem strukturalnog u semantičko i njihovim prelamanjem na jezičkoj ravni, u modernoj poeziji utiče i na određivanje vrednosti: one su određene u jeziku i jezikom. Takav način, iako „nestabilan“ i promenljiv, pokazuje mnogo veću svest o određivanju vrednosti, jer ne daje “odraz već formirane vrednosti, nego promišlja način na koji vrednost nastaje.”

Preispitivanju vrednosnih kategorija u explicitnijem vidu pristupaju autori u radovima koji problematizuju kanone. Tako Vladislava Gordić u uporednoj analizi vrednovanja savremene anglofone i srpske ženske književnosti utvrđuje da, „iako postmoderno doba problematizuje kanon kao dogovor o vrednostima i sporazum o vidovima vrednovanja, fleksibilnost, multivalentnost i heteroglosija još uvek nisu ravnopravni konstitutivni principi istorije književnosti.“ Zaključujući da je ženski kanon u poređenju sa dominantno muškom i univerzalizovanom književnom tradicijom znatno manji i nedovoljno prisutan, te da njegovi uski okviri ukazuju da žensku književnu tradiciju i dalje presudno obeležava topos marginalnosti, autorka daje doprinos prevrednovanju ženskog pisma, sagledavajući ga kao poetičku a ne polnu odrednicu, koja je uz to više antropološka, sociološka i ideološka, nego biološka kategorija. Strategiji dekanonizacije kao pozitivnom odgovoru na neslaganje sa kanonom, približavaju se i autori koji u poststrukturalističkom prosedeu analiziraju odnos centra i margine na primerima zabavne književnosti (Svetlana Rajičić-Perić), i fenomena „književnog otpada“ (Vladimir Perić). Pokazujući da marginalizovana književnost često nosi potencijal subverzivne energije, V. Perić na primeru recepcije književnog dadaizma, kroz „antiaksiološka“ načela „dadasofije“ skreće pažnju na aporije vrednovanja kada je „ne-vrednost u osnovi – vrednost“. Nikola M. Bujanja ističe potrebu da dijalog sa kanonima postane kreativni pokretač za rešavanje problema, sada ne više pogrešnog vrednovanja, već odsustva vrednovanja koje donosi moderno doba.

Najveći broj radova u zborniku karakteriše poststrukturalističko razaranja binarnih opozicija, što predstavlja i jednu vrstu saglasja u pogledu aksioloških kriterijuma za perspektivu čitanja „spolja“. Reaktualizacija tradicije, istorije i mita je dominantna ideološka paradigma u ovim radovima. U metodološkom pogledu izdvajaju se novi istorizam i postkolonijalna kritika, kao i daleko veće interesovanje za društveni kontekst, pa nije neočekivano što ovi radovi nose izrazitiji ideološki predznak. Književna dela se tumače u širem, interdisciplinarnom kontekstu, što predstavlja značajan doprinos istoriji i poetici, ali i politici recepcije.

„Složenost postkolonijalnog stanja koje počiva na pojmovima multikulturalizma i hibridizacije“, kako ističe Marijan Mišić, povodom romana Arundati Roj i Kiran Desai, skreće pažnju na „logiku stereotipa kao suštinske strategije postkolonijalnog diskursa“. Autor pokazuje da se samom poststrukturalističkom strategijom ukidanja binarizma ukida objektivna mogućnost utemeljenja kolonijalne retorike. Unutar istog metodološkog, književnoistorijskog i tematskog kompleksa nalaze se i radovi Ane Kocić, koja istražuje problem rasnih stereotipa u Americi kroz prizmu kulturnih vrednosti u romanima Marka Tvena, te Ivane Ljubenić, koja skreće pažnju na širi društveni kontekst rasne segregacije u Americi nakon Građanskog rata. Sa pozicija margine i

marginalizovanih vrednosti na kojima nastaju kulturni stereotipi pišu i autorke koje se fokusiraju na problem vrednovanja žene i ženskog tela - rad Mihaele Priotasa o slici žene u kratkim pričama Edgara Alana Poa, Aleksandre Petrović o naturalizovanom objektu ženskog tela u prozi Rastka Petrovića, i Petre Mitić, o metanaracijama lažnih sloboda i demokratije koje kriju mehanizmi represije, klasne nejednakosti i rasizma.

Putanjom intepretativnog prevrednovanja relacija centra i margine kreću se i Ivana Simić i Marija Čojbašić, pišući o problemu konstrukcije identiteta u emigrantskoj italijanskoj književnosti. Da se idejno-ideološki aspekt književnog dela mora sagledati u dinamičkoj interakciji teksta i konteksta, potvrđuju radovi koji govore o drami sukobljavanja individualnih i društvenih vrednosti – u književnom delu Tomasa Malorija (Milica Spremić), u Šekspirovim tragedijama (Milena Kostić), Šoovom pozorištu ideja (Biljana Vlašković), savremenom grčkom romanu (Tamara Kostić Pahnoglu). Kontekst tradicionalnih duhovnih i kulturnih vrednosti u srpskom narodu ili u kineskoj filozofiji, kao činilac poricanja ili potvrđivanja, dobija aksiološki predznak u interpretacijama Marine Tokin i Mirjane Pavlović.

Interdisciplinarni pristup vrednosti u ovom zborniku potvrđuju i radovi koji preispituju saodnos estetskih i pedagoških vrednosti. Danijela Petković ukazuje na promenljivu vrednost koju je slika deteta i detinjstva imala u zapadnoj kulturi, te na činjenicu da je ovo vrednovanje uvek zavisilo od preovlađujućeg diskursa vrednovanja. U kojoj meri vrednosni korelati obrazovnog sistema utiču na kulturu jednog naroda i društva, kao što su i njima konstruisani, pišu autori Jelena Veljković Mekić, Medisa Kolaković i Ranko Kozić. Kozićeva studija pokazuje iskorak koji se mora načiniti iz faze prevrednovanja i kritičkog čitanja u fazu uspostavljanja novog sistema vrednovanja. Sagledavanje celokupnog obrazovnog sistema kao značajnog aspekta diskurzivne prakse vrednovanja, poruka je autora koja bi se u svom implicitnom obliku mogla uzeti kao ključno idejno, epistemološko i estetsko težište ovog zbornika radova.

Snežana M. Milosavljević Milić²

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet

Departman za srpsku i komparativnu književnost

---

² snezana.milosavljevic.milic@filfak.ni.ac.rs

ГРАНИЦЕ ЧИТАЊА
У ФИГУРАМА ЧИТАЊА
СНЕЖАНЕ МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛИЋ(Снежана Милосављевић Милић, *Фигуре читања*,
Службени гласник, 2013)

У низу објављених монографија Снежане Милосављевић Милић који чине *Оквирни облици у српском реалистичком роману* (2011), *Модели коментара у српском роману 19. века* (2006), *Прича и тумачење* (2008), *Опшори и прекорачења (поетика приповедања Боре Станковића)* (2013), књига *Фигуре читања* (Службени гласник, 2013) потврђује ауторкина континуирана интересовања за одређен тип текстова у којима се преиспитује вишезначност феномена границе. Границе која она истражује су различите – то су границе приче и дискурса, почетка и краја текста, стварносног (референцијалног) и виртуелног... Оваква интересовања „призивају“ и одређан корпус текстова – у њеним аналитичким студијама претеже проза 19. века (и то реалистички роман) управо због реторике привида стварносног, реторике која саму себе камуфлира, тежи да се учини невидљивом као да се текст не пише јер је у њему све „као у животу“. У најранијим студијама она полази од стабилних морфолошких компоненти текста – оквирних облика или коментара. Класификације и дескрипције које ауторка предлаже, књижевним проучаваоцима су добродошле као готове „теоријске алатке“ којима се могу служити и при анализи грађе коју ауторка није захватила у својим монографијама. Међутим, значајнија од апликативности јесте провокативност студија у којима се читалачка пажња (са аналитичко-дескриптивног) пребацује на истраживачко проблемско поље, поново на питање *границе*, на модус који није још постао облик (коментар који је и текст и прекид текста, оквирни облик који је на онтолошкој граници, месту прекида/пресека). Пратећи генезу оквирних облика или коментара у српској прози претежно 19. века, ауторка анализира како се дијахронички мењао реторски потенцијал који стоји иза поредбене копуле **као** (у животу) импликован поетичким начелима одређеног жанра, самих аутора и ширег друштвеноисторијског контекста којима су припадали. За ауторку су инспиришући и текстови који су настајали на смени (граници)

стилских формација, уобличавајући тек оно што ће доћи (Бора Станковић) и за које је, сходно новим хеременеутичким праксама које су сами покренули, била својствена врло разнолика и опречна рецепција. „Јерес читања“ је симптоматичан наслов студије у којој се проучавају опречне рецепције *Божјих људи*, а антиномија читања праги кроз бинарне опозиције: миметички наспрам симболичког принципа, универзално наспрам локалног, објективизам наспрам субјективизма, емпатија наспрам неутралности, паганско наспрам хришћанског..

Удаљавајући се од најранијих према најновијим студијама Снежане Милосављевић Милић које још увек нису монографски обједињене, примећујемо како ауторка све више напушта она читања у чијем је средишту питање шта текст значи и оријентише се на оне сегменте текста (витруелне наративе) којима се оповргавају или релативизују „стабилна“ значења текста. Као да је између истраживачких интересовања и методологије дошло до потпуног сагласја у оним сегментима проучавања у којима ауторка, женетовско дескриптивни модел анализе (описа) текста, карактеристичан за њене ране студије, напушта и усредсређује се на истраживачке циљеве когнитивне наратологије. Њене студије су у том смислу и за српску средину врло значајне пионирске популаризације аутора чије се теорије, будући непреведене, још увек ретко срећу у радовима наших проучавалаца склоних савременим методолошким приступима књижевном тексту. (У поређењу са радовима које имамо на пољу феминистичке критике, или новог историцизма, мали је број радова који почивају на резултатима когнитивне наратологије).

„Фигуре читања“ би могао да буде и симболичан наднаслов свих њених студија, јер се у њима, заправо, бави књижевном реториком, „учинком дискурса и начинима на које књижевна дела постижу одређене ефекте у рецепцији текста“ (Радовић, 2008: 11).³ Студије у *Фигурама читања* су подељене у три целине. Прву целину чини шест студија посвећених наратолошким, генолошким, психолошким и имаголошким питањима. Рад посвећен приповеткама Милована Глишића, „Прича, њени казивачи и слушаоци“ тематски се уклапа у групу ранијих текстова у којима је у средишту интересовања типологија наратора и наратора, као и њихова међусобна дијегетичка условљеност. Ауторка прецизно дефинише „усменост“ Глишићевог приповедача и степенује интензитет његовог „дијалогског“ или „монологског“ гласа. С једне стране, она се фокусира на поступке фингирања комуникативне ситуације мимезом усмене речи, а с друге, на трансформацију монологског гласа казивача у виртуелну дијалогску форму.⁴ Сва ова „озвученост“ (усменост) Гли-

³ *Књижевна реторика*, прир. Миодраг Радовић, Београд, 2008.

⁴ Типови Глишићевих приповедача су врло прецизно формулисани: екстерни

шићевих приповедача, у односу на претежно монолошки глас романтичарских приповедача, открива интензиван продор говорне лексике и некњижевних стилова у књижевни текст. У завршној реченици ауторка закључује: „Као парадигма преовлађујуће усмене културе, то је била слика људи који говоре и стварности која се у чину причања потврђивала и изнова креирала“ (2013: 35). У другој студији, Милосављевић Милић у Игњатовићевој подели романа на историчне и социјални препознаје и неку врсту аутопоетике, пишневог описа и најаве хибридне структуре сопствених романа. Читан кроз „фигуре жанра“ (romance/novel), *Чудан свети* се препознаје као гранични роман истовремено веран старој романескној традицији (пикарески роман, сентименталистичке повести, забавни преведени роман) и антиципатор новог реалистичког друштвеног романа. Напуштајући фигуре жанра, истраживачки подстицај за анализу другог Игњатовићевог романа *Патњица* ауторка налази у самом наслову. Упоредјујући степен општег и типичног наспрам индивидуалног, с једне стране, а с друге, покушавајући да дефинише социјални идентитет јунакиња и њихове презентације кроз улоге мајке и љубавнице, Снежана Милосављевић Милић упоредном анализом три фигуре жене (Игњатовићева Јелица, Ранковићева „сеоска учитељица“, Веселиновићева „сељанка“) долази до закључка: „Између објективне мимезе (као поетичког идеала) и несумњиве идеолошке намере, често и нескривене, конституисана су три портрета патница, као три типа књижевноуметничког одговора на тежак положај жене у 19. веку“ (2013: 74). Посебно издвајамо студије посвећене Лазаревићевој прози: „Болест, слепило, потискивање“ (која се односи на приповетку *Вешар*) и „Швабица“ или ретрика одгоде“. По нашем мишљењу, оне спадају не само у најбоље радове у књизи, већ улазе у ред најбољих радова написаних о Лазаревићу. У првој студији ауторка полази од једног Фројдовога текста „Das Unheimliche“ објављеног 1919, који је каснијим проучаваоцима послужио као поетска метафора. У раду Снежане Милосављевић Милић она се претвара у „фигуру читања“. Ауторка анализира синестезично упијање лика и простора, ефекте субјективно деформишуће перспективизације света, као и поступке у којима се преко дескрипције простора (нечега што је вањско) екстернализује психичко стање јунака који у тај простор улази. Специфичност Матавуљеве поетике удаљене од психолошког реализма Лазаревићевог типа условила је сасвим дугачији приступ, другачију фигуру читања. С обзиром на обимност Матавуљевог приповедачког опуса, ауторка је успешно класификовала приповетке с темом греха и дала један синтетичан увид

приповедач близак ауторском типу (опонашање усмености); 2. унутрашњи, анонимни колективни приповедач (формуле типа „причају људи“...) 3. унутрашњи приповедач-лик...

у разноврсност овог мотива. Приповетке је тематски груписала кроз поглавља: „Разбојништва и убиство“, „Родитељски грех“, „Прељуба“, „Незаконито дете“, „Неучињено милосрђе“, закључујући да је Матавуљ, уместо огољене тенденције (осуда и кажњавање грешника) и упрошћене дидактичке моралне поуке (експлицитни коментари приповедача или морални прекор средине) „увео реторичке маске којима је релативизовао устаљене облике вредновања и суђења јунацима“ (2013: 132). У студији „Слика другог у роману ‘Хаџи Диша’ Драгутина Илића“ имаголошком анализом се откривају сложени односи у мултинационалној београдској средини и начини на који се кроз стереотипе о другима (Грцима/Цинцарима) разоткривају и аутостереотипи. Преко Хаџи Дише, јунака „променљивог“ идентитета, Илић исписује „етнокултурну травестију“, минимализујући идеолошки а наглашавајући комично-реторички и иронички потенцијал наратива о другом (2013: 140).

Посебну целину чине студије у којима се преиспитује реторички потенцијал текстова – фигура антитезе у путописима Љубомира Ненадовића, реторика почетка у Домановићевим сатиричним приповеткама или „информативни коментар као вид објективизације стварности у српском реалистичком роману“. За историју књижевне периодике значајна је и студија посвећена књижевним прилозима у листу *Ђаче* за 1888/1889, у којој ауторка прати како се кроз први часопис за децу на југу Србије преламају педагошко-просветитељске идеје, сентименталистика традиција, романтичарска идеологија и реалистички манир уверљивог приповедања. У студији посвећеној „Швабици“ ауторка анализира реторику одгоде, рецепцијску примамљивост онога што се не да лако протумачити, што је наговештено, прећутано, одложено, несвесно... Драмски интензитет писама која су, будући упућена другом, дијалогски интонирана (под „контролом“ свести да је написано, написано за другог), али и исповедно монолошки обојена (самозаваравајући говор о себи), почива на судару два текста - једног који, по мишљењу ауторке, архивира идеологеме патријархалног система вредновања, и другог који је приватни интимни рукопис „лакомисленог краја срца“ (2013: 179). Ауторка закључује да, иако јунак покушава да кроз говор о себи конституише своју идентитетску позицију у свету, он не успева да дође до израза, његов говор остаје и даље троп који чува загонетку његовог бића. Полазећи од немоћи јунаковог говора, Милосављевић-Милићева полемише са уобичајеним интерпретацијама „Швабице“: „Стога мислимо да ‘Швабица’ не носи проблем неповерења, већ превеликог поверења у језик. Отуда ни њени уметнички домети нису у обрачуну са романтичарским литерарним љубавним сужејма, већ у обрачуну са, за тадашње доба невероватно, модерним поимањем језика/писма као идентитетског означитеља“ (2013: 181).

Трећа група студија јесте вид ауторкине реакције на актуелне перспективизације текуће прозе, на „рецепцију стварности“ у њој, на актуализацију и ревалоризацију националних идеологема или на статус тела у савременој феминистичкој теорији.

Фигуре читања су серија студија у којима тумачење текста није значење већ други знак (фигура), а ауторкин напор се састојао у томе да ту фигуру дефинише као дискурс који је опажен као такав – да читање са оног шта значи „ово што читам“, преусмери према питању „зашто и како ово што читам може да нешто значи“. Сам чин читања премешта се у простор фигуре, а она, сетимо се мота у Женетовим *Фигурама* преузетом од Паскала, „носи одсутност и присутност, задовољство и nelaгоду“.

*Драгана Б. Вукићевић*⁵

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

---

⁵ dragana.vukicevic@vektor.net

ДНОВИДЕ ВОДЕ

(Бошко Сувајџић, *Дновиде воде: фолклорни елементи у српској књижевности*, Нови Сад / Београд, Orpheus / Филолошки факултет, 2012)

Књига Бошка Сувајџића *Дновиде воде*, објављена 2012. године у заједничком издању Orpheusa из Новог Сада и Филолошког факултета Универзитета у Београду, представља значајан допринос компаративном изучавању српске књижевности. На иновативан начин доведене су у везу и помирене традиције усмене и писане књижевности у функцији истицања континуума српске књижевне баштине. Поређење епског стваралаштва и модерне књижевности није засновано само на пуком идентификовању и истицању фолклорних елемената у оквиру дела писане културе, већ је усмерено на „заједнички фолклорни, митопоетски и историјски фонд културног наслеђа и цивилизацијске баштине у делима која представљају различите жанрове и перспективе васпостављања традиције у књижевности.“

Необичан наслов заправо је кованица преузета од Скендера Куленовића. Семантички и симболички потенцијал кованице је вишеструк: дно видо – асоцира на сагледавање сопства са свога дна, унутарњег темеља, упућује на инверзију перспектива сагледавања у односу горе/доле и подразумева целокупан хтонски и религијски симболички потенцијал воде. У бистрој води је видљиво дно, али и преломљена, рефлексивна слика неба, што омогућава обртање тачке гледишта и могућност да дно преузме привилеговану, свевидећу перспективу неба. У том контексту, реч *дновидо* може се значењем и звучањем повезати са речју *видовишо*. Ту се семантички потенцијал речи не исцрпљује – може се довести у везу и са глаголом *видајти*, изнова обнављати непрестаним враћањем изворишту, односно традицији и култури свога народа. На та значења наслова указује и аутор кад каже да би дновидо „требало да покаже како усмена традиција види сопство српске културе изнутра, из културе саме. Књига *Дновиде воде* тежи да говори о идентитету српске културне историје колико и о историји српског културног идентитета.“

Књига је базирана на поређењу разноврсних жанрова усмене и писане књижевности кроз сва три књижевна рода (лирске песме, епске песме, предања, бајке, мита, драме, кратких фолклорних форми, при-

поветки, романа). Компарације су многобројне и разгранате: већ у првој студији „Гојковичин смех“ пореде се најпре епска песма Старца Рашка *Зидање Скадра* и лирска митолошка песма *Вила зида град*, а потом се кључни мотиви обеју песама паралелно прате и контрастирају са модерним песмама Бранка Миљковића и Десанке Максимовић под истим насловом „Гојковица“. Занимљива је и студија „Марков сан“ где се пореде циклус епских песама о Краљевићу Марку, сатира Радоја Домановића „Краљевић Марко по други пут међу Србима“, Стеријина алегорија „у три одељења“ – *Сан Краљевића Марка* и драма *Краљевић Марко* Борислава Михајловића Михиза.

Студија „Милошев hybrid“ прати трансформације косовског мита уобличеног у епском циклусу о Косовском боју, након што је инкорпориран у жанр српске драме 19. и 20. века (С. М. Сарајлија: *Трагедија Обилић*, Ј. С. Поповић: *Милош Обилић или бој на Косову*, М. Бан: *Цар Лазар*, Ј. Суботић: *Милош Обилић*; М. Шеварлић: *Косово*, Љ. Симовић: *Бој на Косову*). Пут „од документарне исповести до епске биографије“ могуће је сагледати у студији „Житије Станислава Сочивице“, док се у студији „Месец у капи росе“ истиче преобликовање „усмене традиције загонетања“ на фону неосимболистичког манира онеобичавања слика и језика у поезији Алека Вукадиновића.

Присутност и обрада фолклорних елемената у најзначајнијим модерним прозним жанровима, роману и приповеци, тематизована је на примеру дела Иве Андића. Студија „Самоисказивање приче“ говори о елементима народне традиције у романима *Травничка хроника*, *Омерџиша Лаћас*, *Госпођица*, *На Дрини ћурџија*. Испитује се присутност митских, културноисторијских и етиолошких предања и устаљених мотива народне епске поезије као што је мотив уклете лепоте. Такође се истиче значај колективног усменог приповедања и приче као чувара традиције и културе.

Епска биографија јунака као један од темељних образаца народне епске поезије, посматрана у контексту приповедног жанра, проблематизована је у студији „Мит о јунаку“. Инверзија архетипских мотива који су везани за комплекс епског јунака приказана је на примерима приповедака Иве Андрића и Петра Кочића.

Главна теза наведене студије је да Кочићеви и Андрићеви ликови низ архетипских образаца изокрећу на наличје. Код Кочића делатни јунаци усмене епике постају „губитници“, односно жртве неке спољашње, непојамне силе, док су код Андрића јунаци жртве унутрашњих превирања и губе херојске особине у сусрету са нехеројским светом.

Ову тезу аутор аргументује служећи се паралелизмима, контрастирањем, инверзијом, поредећи приповетке и усмену традицију на више

нивоа. Најпре се у појединим приповеткама уочавају устаљени мотиви везани за епску биографију јунака (порекло, изглед, морални кодекс, типичан начин херојског делања, позиција у оквиру колектива, слава, однос према жени), да би се потом инверзирани и трансформисани паралелно посматрали у приповеткама понаособ, како би се истакла разлика између Андрићеве и Кочићеве поетике. Ауторова гледишта су поткрепљена бројним закључцима критичара који су се претходно бавили анализом дела ових писаца. У студији „Мит о јунаку“ позива се на Велибора Глигорића, Горана Максимовића, Димитрија Вученова, Војислава Јелића, Оливеру Радуловић, Славка Леовца, Милана Алексића, Радована Вучковића, Светозара Кољевића, Предрага Палавестру, Драгана Стојановића, Драгишу Живковића, Милослава Шутића, Радована Самарџића, Љиљану Пешикан-Љуштановић. Та достигнућа аутор проблематизује, употпуњује, те долази до иновативних сазнања и запажања.

Студија о Андрићу и Кочићу је композиционо подељена на два поглавља под називима „Андрић и Кочић – кнежевићи и кнезови“ и „Андрић и Кочић – мит о јунаку“.

У првом поглављу најпре се истиче библијска старозаветна традиција коју Кочић и Андрић на сличан начин обрађују и уносе у књижевни текст. У подтексту Кочићеве приповетке „Кроз међаву“, налази се старозаветна прича о праведном Јову. Главни јунак приповетке Реља Кнежевић, као и Јов, под утицајем више силе и не својом кривицом запада из благословеног стања у стање проклетства. „С обзиром на то да се упориште у причи ‘Кроз међаву’ тражи и налази у библијској стилизацији, преокрет у судбинама јунака долази споља, и њихово је само да се супротставе или повинују обрасцу који им је унапред дат и вољи која је већа од њихове. Процеси разарања, растакања и смрти у причи о Рељи Кнежевићу долазе „ненадно“, без нараторовог знања и воље, одлуком неких непојамних и несхватљивих сила које располажу човековим животом и расуђују о његовој судбини.“

Код Андрића је библијска стилизација приметна у обликовању лика Радисава са Уништа, у оквиру краће приповедне целине у роману *На Дрини ћуприја*. Радисав је хероизован не у подвигу, већ у смрти. Разапет на коцу и препуштен језивим самртним мукама неоспорно се доводи у везу са Христом и његовом патњом претрпљеном на крсту.

Поред библијских елемената, у првом одељку се проблематизује и позиција епског јунака у ситуацији суочавања са противником. Реља Кнежевић исказује своје херојске особине у тренутку борбе (мегдана) са узвитланим природним силама манифестованим кроз међаву. Иако се херојска борба завршава поразом, јунак суштински пројављује свој херојски став и личну храброст, што чини ову борбу епском „смислом, исходом и последицама.“

Нетипично за Андрићеву поезију, кнез Богдан Зимоњић, јунак романа *Омерџаша Лаџас*, у потпуности је обликован као типичан епски јунак. Изразито физички снажан, коленовић пореклом, неустрашив, довитљив, mudar, непобедив, јунак којег „пушка неће“, заштитник слабих и сиротих, ни у једном аспекту не одступа од устаљене матрице приказивања епског хероја. Лик кнеза Зимоњића доследно је окарактерисан у складу са народним предањем, легендом и епском песмом, и такав, без очекиване детронизације, унесен у савремени роман. Остали Андрићеви јунаци настали по узору на легендарне фигуре из усмене традиције (Алија Ђерзелез, Мустафа Маџар) доживели су неславну судбину, јер су у приповеткама заживели тек у моменту кад су издвојени из херојског простора и спуштени у касабу.

У другом поглављу студије „Мит о јунаку“, у фокусу су поступци дехеројизације, депатетизације и иронијско-пародијске стилизације епског јунака, као и проблематизовање зла у човеку, које Андрић и Кочић мотивишу на различите начине, успут се служећи и фолклорним симболима демонског.

Андрићев Алија Ђерзелез већ физичким изгледом „биће девалвиран[и] у односу на глас који иде испред њега [њих]“. Ђерзелез, у епској традицији знан као врсни херој, снажан, хладнокрван, непобедив, овде се срзава до гротескне и комичне фигуре. Епски јунак, измештен из простора епике и смештен у фиктивни простор приповетке, више не поседује себи својствене херојске епитете. Препреке на које наилази не успева да савлада, већ се понесен страшћу према женама, потпуно изокренуо од силовитог јунака до исмејаног антијунака. Попут Бодлеровог албатроса, на земљи је спутан, здепаст, предмет поруге и исмевања, док је јунак само на коњу, и то посматран издалека. За Андрића је својствено да велике јунаке не посматра у тренуцима славе и тријумфа, већ напротив у ситуацијама усамљености, слабости, муке и невоља. На тај начин усложњава мотивацију и карактеризацију ликова служећи се не само усменим предањем, већ посматрањем лика са психолошког и хуманистичког становишта.

За разлику од Андрићевог јунака, Кочићев Симеун Ђак нема свог славног претходника у епској традицији, већ је фиктиван. Комика његовог лика није заснована на пороку, него на истицању патолошке потребе да измишља и лаже. Циклус приповедака о Симеуну Ђаку врхунац је пародијско-иронијске стилизације српске усмене традиције. Устаљени поступци припремања за мегдан, облачење, приказ борбе и потоњег тријумфа, пародирани су до граница гротеске. Сличним пародијско-иронијским поступком грађен је и лик Алије Ђерзелеза, с тим што карактеризација и детронизација Симеуна није поткрепљена измештањем јунака

из сопственог херојског света нити немогућношћу да сузбије старт, већ посредством психоактивних супстанци (Симеун Ђак патолошки измишља тек под дејством ракије).

Још један Кочићев јунак у потпуности је изокренут на наличје и може се назвати првим модерним антијунаком у српској књижевности. Реч је о мрачајском проти. Његова мрачна страна утемељена је како на психоаналитичким елементима (патолошка мржња према женама као последица несрећног искуства, параноја, манијакалне манифестације, пакост и мржња развијени у тешке усамљености и изолованости од остатка света), тако и на ослањању на усмену традицију епског јунака. Окидач за делање јунака заправо је издаја (женина превара, изневерено поверење и верност пса), што је опште место у народној књижевности (нпр. у *Бановић Сјрахињи*). Међутим, мотив издаје инкорпориран у модеран приповедни жанр добија нови облик – не утиче на умножавање и истицање херојских особина, већ напротив подстиче изокретање јунака на наличје и буђење зла у њему.

Проблем зла у човеку различито је мотивисан у делима Кочића и Андрића, те аутор студије јасно истиче дистинкцију између поетика ових двају писаца. Своје ставове поткрепљује паралелним тумачењем приповедака „Мрачајски прото“, „Мустафа Мацар“ и „Труп“, и долази до следећег закључка: „За разлику од Кочићевих јунака, чији се преображај одиграва *своља*, по старозаветној матрици (Реља Кнежевић), посредством одређених стимуланса, у измаштаној причи (циклус о Симеуну Ђаку), или се реалистички образлаже у виду накнадне ретроспективне приче (Мрачајски прото), Андрић у српској књижевности развија, на фолклорној матрици, тип (анти)јунака који представља инкарнацију зла. Његов преображај дешава се *одједном*, и *изнутра*. Он се у неком тренутку, без видљивог разлога, преломи у себи и претвори у *нешто друго*. У представљању тог *другог* Андрић жигосе зло у човеку и свету из дубоке хуманистичке перспективе.“ Та фолклорна матрица се у „Мустафи Мацару“ и „Трупу“ препознаје у демонизованом приказу јунака. Прелом који су доживели изнутра и патолошко зло које у себи носе оцртавају се кроз физички изглед, те су сакати, грбави, имају белег или неки деформитет. За Мустафу Мацара карактеристичан је опис његових крвавих демонских очију које најсликовитије приказују да је јунак обузет мрачним силама. Поред демонског изгледа, и простор у којем борави – чардак изнад воде, изразито је хтонски. Вода као вишеструки религијски, митолошки и хтонски симбол такође се јавља у подтексту приповетке као древни мит огледања у води, који је у „Мустафи Мацару“ десакрализован и прекренут од архетипа хришћанског пречишћења до слике палог анђела, односно демонског свеца црног ореола.

Паралелним проматрањем библијске старозаветне традиције уткане у књижевно дело Кочића и Андрића, проблематизовањем позиције епског јунака у ситуацијама суочавања са противником, и истицањем архетипских образаца који се изокрећу на наличје, истакли смо основне особености и поступке којима се аутор служи при компаративном изучавању Андрићевог и Кочићевог стваралаштва насталог на фону фолклорне традиције. Сличним поступцима паралелизама, контрастирања, инверзије, служио се Бошко Сувајцић и у осталим студијама у оквиру књиге, где пореди разноврсне жанрове усмене и писане књижевности.

Књига *Дновиде воде* Бошка Сувајцића на изврстан начин истиче значај и присутност фолклорне традиције у целокупној националној култури и уметности, те афирмише српску књижевност као саставни, неизоставни део континуума светске књижевне баштине.

*Ђурђа И. Покрајац*⁶
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

---

⁶ djuckie@msn.com

ВИШЊИЋЕВА ПОЕЗИЈА О ВОЈЕВАЊУ ЗА СЛОБОДУ

(Саша Кнежевић, *Вишњићев њеснички сјоменик револуцији*,
Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Пале, 2012)

У издању Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“, као друга књига Библиотеке Посебна издања, објављена је књига *Вишњићев њеснички сјоменик револуцији*, чији је аутор Саше Кнежевића, професор Народне књижевности на Филозофском факултету у Палама. Књижевна студија о пјесмама Филипа Вишњића испјеваним о Првом српском устанку, функционално је компонована у дванаест поглавља. Прво „Српска револуција у пјесми и историји“ и посљедње „На мјесту закључка“ својеврстан су пролог и епилог студије о „Посљедњем аеду Европе“, како је слијепог пјевача назвао Герхард Гезман.

Уводно поглавље студије *Српска револуција у пјесми и историји* функционално је посвећено настанку, развоју и трајању епске пјесме, као јединог облика умјетничког изражавања столећима потлаченог српског народа. Након уводних појашњења друштвеног контекста у којем су епске пјесме настајале, аутор позиционира централни предмет истраживања своје студије: „најзначајнијег и најбољег пјевача догађаја из устанка“, Филипа Вишњића.

Кнежевић посматра Филипа Вишњића као потпуно аутономну појаву у српској култури, која унутар традиционалног епског клишеа усмене поезије ствара сопствени поетски образац. Његов стваралачки чин се, наглашава аутор, не огледа се само у томе што ствара нове епске јунаке, него и у чињеници да сопствену садашњост претвара у епско вријеме. Неријетко је овај гуслар „старог кова“ називан српским Хомером, што се може сматрати великом грешком, јер између Хомеровог времена и догађаја који су опјевани у *Илијади* и *Одисеји* постоји временски распон од пет вијекова. Са друге стране, „Вишњић је“, каже Кнежевић „опјевавши јунаке и догађаје којима је био савременик, учинио и нешто што, колико нам је знано, Хомер никада није урадио. Не само да ствара сопствене пјесме, него ликови његових пјесама нису познати епски јунаци, већ живи људи или не-

давно погинули хероји, чији саборци су његова публика, дакле, они епски јунаци постају тек након што их је он прославио својим стиховима“ (13). Указујући на чињеницу како је историја, када је у питању сам Вишњић, и више него штур, аутор истиче да се и она често надограђује на основу сентенци из његових пјесама. Тако, на примјер, цртеж који и данас народ прихвата као оригиналну представу Филипа Вишњића и који се користи као лого за разна гусларска удружења са пјевачевим именом, представља одличну потврду мистификације слијепог гуслара. Наиме, намјесто Вишњића на корицама књиге објављене 1823. године у Лајпцигу се појавила гравура анонимног њемачког бакрописца *Ера с гулама*, за коју се сматра да је рађена по Вуковом лику. Другом приликом, а за потребе књиге *Знаменићи Срби 19. века*, Андра Гавриловић је преузео литографију Анатаса Јовановића *Дед и унук*, именовавши је *Филип Вишњић*. Касније су многобројни критичари, на Гавриловићеву несрећу, на слици препознали дворјанина Лазу Зубана. „Судбина Вишњићева је романескна, то што је будућим покољењима понуђена тек у кратким назнакама само је додатни мотив да се легендаризује и распјева“, закључује Кнежевић и додаје да је томе и сам пјевач изгледа кумовао (22).

Међу многим недоумицама везаним за Филипа Вишњића једна од највећих је вријеме настанка хроничарских пјесама. Тим питањима аутор се подробније бавио у анализи Вишњићевих пјесама, кроз седам поглавља овако насловљених: „Поетизована истина Српске револуције“; „Светачко јунаштво Ивана Кнежевића“; „Пјесме о појединим бојевима Првог српског устанка“; „Пјесме о резултатима великих битака“; „Стојан Чупић, омиљени јунак Филипа Вишњића“; „Осветници“ и „Јунак у двобоју“. Ова поглавља, посматрана обједињено, представљају цјеловиту студију о Вишњићевим пјесмама о ослобођењу након дугог робовања. Да би расвијетлио како је и зашто слијепи пјевач постао *пјесник српске револуције*, Кнежевић истраживање спроводи на широком корпусу релевантних критичких текстова. Таквим приступом, а кроз цјелиходну анализу пјесама, аутор освјетљава Вишњићеву биографију и пјевање на више равни. Подјела пјесама на мање цјелине које имају заједничке особине, начињена је са циљем да се што прецизније анализира Вишњићево стваралаштво, које чини полазну тачку за изучавање комплетне хроничарске епике. Саша Кнежевић је пјесме груписао на основу начина пјевања, структуре и коришћења појединих формалних образаца у творби пјесме, тј. на пјесме у којима су опјевани сами бојеви, оне у којима се пјева о резултатима појединих битака и пјесме о двобоју јунака. *Почетак буне против дахија* је, сматра аутор, потпуно особена пјесничка појава у укупној српској епизици, а пјесма *Кнез Иван Кнежевић* прославља потпуно другачију врсту херојства од оне која се

потврђује на бојном пољу. Због оваквих специфичности ове двије пјесме су подробније анализирани у студији.

Пјесма *Почетак буне против дахија* представља темељ устаничке епике Филипа Вишњића, а почетних 212 стихова поетски су искорак у неслућене просторе пјесничке имагинације, „али никако нису једна посебност, нити неки случајни инцидент у пјевању слијепог гуслара“, додаје Кнежевић. Вишњић је своју најбољу и најзначајнију пјесму компоновао из више краћих цјелина, мајсторски спајајући пјесничку имагинацију и хроничарску нарацију, те је један велики историјски догађај поетски обликовао у метафору слободе. Он се, на тај начин, издигао изнад истинитог препричавања и своје пјесничко дјело поставио изван суда времена.

Пјесма *Кнез Иван Кнежевић* мотивски искаче из доминантне нити Вишњићевог пјевања о Устанку, али је веома значајна за схватање неких пјевачевих животних ставова. Она не само да говори о познатом догађају који је посредно везан за Устанак, већ и о једној његовој крајнутој линији. Главни јунак пјесме је антипод епским херојима, јер бива више духовни, него стварни учесник буне. Кнез Иван је представљен као недвосмислени турски вазал и његова се позиције не прикрива ни једног тренутка. Због тога је, опажа аутор, „пјесма грађена са извјесном дистанцом и према пјесничкој традицији којој припада када је у питању позиција јунака, и у том смислу самјерљива је са *Почетком буне против дахија*, у којој је тек у завршном пасажу Карађорђе *Србију крстиом прекрстио*“ (56). Према је семберски кнез живио по турским кодексима, његово јунаштво је немјерљиво, а огледа се у унижавању сопствене личности и ризиковању живота зарад добробити робља. Дакле, он херојство не показује убијањем непријатеља, него спасавањем свог народа од њега. За тај чин он неће бити достојно награђен, већ ће му живот након њега бити још гори. Због тога он наликује оним благородним витезова о којима говоре средњовјековна житија – његово јунаштво је вишег реда, скоро светачког.

Четири пјесме Филипа Вишњића (*Бој на Салашу*, *Бој на Лозници*, *Луко Лазаревић* и *Пејзо* и *Милош Стојићевић* и *Мехо Оруџић*) имају за тему директни окршај двије војске и приказују бојеве на западнодринском ратишту. Наслови прве двије пјесме недвосмислено указују на мјесто и опјевану радњу, а друге двије пјесме, према насловом могу навести на помисао да се ради о двобојима, представљају само истргнуте епизоде из главне радње. С обзиром на то да је сам Вук био аутор наслова, он је каткад и главни кривац што наслов није у дослуху са фабулом пјесме. У биткама се истичу појединци (а у све четири пјесме појављују се централни хероји Вишњићеве епике Стојан Чупић и Луко Лазаревић), чије се славно јунаштво посебно прославља. Како се

слијепом гуслару каткад замјера историцизам и хроничарско набрајање у поменутиим пјесмама, аутор у том погледу истиче да би се „требало имати у виду да је баш због тога његов опус још значајнији за науку, јер нам је јединствен параметар по коме можемо претпоставити како су изгледале почетне варијанте најбољих пјесама старих времена, које су разграђиване и надограђиване кроз вијекове и епохе“ (92). Иако у њима има најмање пјесничке инвенције у односу на све Вишњићеве пјесме, јасно је да обилују непосредним импресијама и суровом реалистичношћу, закључује Кнежевић.

Када су у питању пјесме *Бој на Чокешини* и *Бој на Мишару* уочавамо битне и суштинске разлике у мотивској равни са четири претходно поменуте пјесме. Прије свега, ове двије пјесме потврђују дубоку укоријењеност пјесничког поступка у традиционалну композициону схему и на најупечатљивији начин у себи баштине насљеђе косовских пјесама. Ту формулу је примијенио Вишњић у овим пјесничким творевинама, описујући резултате два знаменита догађаја из Првог српског устанка. Иако је у обје пјесме кориштена иста епска формула, оне су испјеване у различитом тону. Вишњић ће, како каже аутор, у пјесми *Бој на Мишару* српску побједу нагласити и апострофирати у посљедњим стиховима, који јој дају много већи значај од онога који је остварен на бојном пољу. Са друге стране, битком на Чокешини није ријешен проблем Крсманове љубе са почетка пјесме – она наставља да живи са страхом, који је само потврђен са смрћу њеног мужа.

У седмом поглављу студије „Стојан Чупић, омиљени јунак Филипа Вишњића“ говори се о најкраћој записаној пјесми Филипа Вишњића (*Хвала Чујићева*) и њеном главном јунаку, гласовитом и хвалисавом Змају од Ноћаја. Чупићево хвалисање неће резултирати негативним посљедицама по њега, како то обично бива, већ ће, у необичном завршетку пјесме, сам Карађорђе одати неку врсту почести овом јунаку. Иако је слијепи пјевач, који је знатан дио времена провео у Чупићевом Салашком Ноћају, радо преносио његову славу по ослобођеној Србији, не смије се заборавити, напомиње Кнежевић, да је два пута у Вишњићевим пјесмама проклет – оба пута због пландовања на које га упозорава Карађорђе.

Поглавље „Осветници“ доноси анализу пјесама *Бјелић Игњатије* и *Стјанић Стјанојло*, као показатеља да се борба није одвијала искључиво на микроплану, те да се није остваривала искључиво у грандиозним побједама на великом бојишту, с обзиром на то да су ове пјесме сврстане у циклус пјесама о војевању за слободу.

У поглављу под називом „Јунак у двобоју“ разматра се због чега и на основу чега је Вишњић испјевао пјесму *Лазар Муштај и Арајин*. С обзиром на то да је пјесма у потпуности легендарна и неисторична, а да

је пјевач, како биљежи Лукијан Мушицки, грађу за пјесме прикупљао од ратника тек пристиглих са ратишта, поставља се питање гдје је и од кога је добио грађу за ову пјесму. Кнежевић закључује да „од учесника сигурно није, јер мегдана није ни било, дакле могао је користити или неку легенду или упослити сопствену пјесничку имагинацију и посегнути за клишеираним обрасцем традиционалне епике и усадити у њега своје савременике“ (125).

Указујући на чињеницу да је слијепи гуслар одласком из родне Семберије постао бескућник и избјеглица, што је могло утицати на животне ставове, које је исказивао у пјесмама, Кнежевић напомиње да у његовим пјесмама не налазимо трагове очаја и разочарања. Напротив, оне одишу оптимизмом и вјером у живот и будућност. Уз компаративну провјеру анализираних пјесма, а у складу са књижевноисторијским методом, аутор приступа расвјетљавању *људственичког оиџимизма* Филипа Вишњића. Готово у рангу са вјером у Бога, код Вишњића је уочљива и вјера у човјека. „Вјера у људскост у времену у ком су на површину испливали анимални нагони у људима и у коме царују сива снага и брутална агресија“ (134). На ту чињеницу аутор указује у анализи пјесме *Кнез Иван Кнежевић*, гдје се јасно види пјесникова тенденција да Ивана прикаже као искреног хришћанина који једино од Господа може добити награду за животно страдање. Зато, закључује Кнежевић, „Вишњићева вјера у Божије законе вишег реда и људску снагу и вољу да те законе испоштује један су од највећих залага његовог стваралаштва“ (140).

Претпоследње поглавље студије „Вишњићев пјеснички споменик револуцији“ доноси версолошку анализу Вишњићевих стихова, која је, како и сам аутор наглашава, спроведена на малом узорку стихова из пет различитих пјесама. С обзиром на то да у српској науци не постоји ни једна засебна студија о Вишњићевом стиху и да су скоро сви тумачи за потребе својих студија користили поједине стихове његових пјесама, Кнежевићева анализа утолико је значајна што отвара пут ка потенцијалном специфичном изучавању стиха слијепог гуслара. Ауторов циљ није била свеколика анализа Вишњићевих пјесама, „већ анализа њене самјерљивости са детерминишућим карактеристикама епског десетерца“ (144).

На крају студије, у поглављу под називом „На мјесту закључка“, аутор сумира пјевачев однос према историји и револуцији, те додаје да се теза о Вишњићу као *ијеснику револуције* помало чини опозитном старијој тези о *ијевачу устјаничког еја*, али и то да се оне суштински допуњују. Материјал за ту тврдњу налазимо у једанаест анализираних пјесама о Првом српском устанку, које можемо посматрати као својеврсну уста-

ничку епопеју. Исто тако са правом можемо рећи да је Вишњићево пјевање бунџ дало револуционарну димензију.

Студија *Вишњићев њјеснички сџоменик револуцији*, по теми коју обрађује и по начину на који ту тему обрађује, посебно по научној примјени вишеаспектних критеријума, вишеструко је значајна и потребна. Кнежевић врло јасно и прецизно освјетљава Српску револуцију и њеног грандиозног пјевача, а разговџетан и непосредан ауторов стил, ову књигу чини предметом интересовања не само научне јавности, већ и широког круга читалаца.

*Мирјана М. Лукић*⁷

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Одјсек за општу књижевност и библиотекарство

---

⁷ mirjana_lukic@yahoo.com

СТЈЕПАНУ ГРАДИЋУ, ДУБРОВЧАНИ

(*Stjepan Gradić, otac domovine / father of the homeland*, ur. P. Vilać,
Knežev dvor, Dubrovnik 2013, 442 str)

У част 400-те годишњице рођења истакнутог дубровачког ерудите и обновитеља Дубровника након великог земљотреса 1667, 9. јула 2013. у Кнежевом двору у Дубровнику отворена је изложба под називом *Stjepan Gradić – otac domovine*.

Уз изложбу приређен је и каталог-монографија у којем су заступљени радови бројних научника који су се бавили овим знаменитим Дубровчанином. Свакако, највећа заслуга при настанку ове обимне монографије припада Стјепану Красићу, без сумње највећем савременом познаваоцу живота и рада Стјепана Градића, аутору предговора, пет текстова, као и библиографије на крају дела, који је, како је познато, и састављач монографије *Stjepan Gradić (1613-1683): život i djelo*, објављене 1987. у издању ЈАЗУ у Загребу.

Монографија *Stjepan Gradić – otac domovine* садржи, сем предговора и библиографије, четрнаест поглавља са сажецима на енглеском језику, као и каталог изложбених експоната.

У предговору „Стјепан Градић у простору и времену“, Стјепан Красић, у складу са мотом монографије: *И мали градови могу даћи велике људе*, бележи културолошке и историјске услове у Дубровачкој Републици под којим је Стјепан Градић делао и живео.

У првом поглављу, које носи назив „Дубровачка Република у 17. столећу“, Тонко Марунчић даје општи преглед историјских прилика у Дубровачкој Републици седамнаестог века. Најпре помиње највеће трговачке конкуренте Дубровчана, Млетачку Републику, као и тешко вазалство под Отоманским царством, а затим и превирања унутар саме државе, попут „Велике завере“ у седамнаестом веку, као и „Велику трешњу“ 1667. у којој је живот изгубило већинско становништво Града. Ни на економском плану прилике у Републици нису ишле набоље. Наиме, у 17. веку, са новооткривеним континентом, трговачки центри се премештају са Медитерана, те и сам Дубровник губи економску моћ. Ипак, седамнаести век на литерарном плану Дубровника даје богат књижевни допринос са радом Доминка Златарића, Хорација Мажибрадића, Цива Гундулића,

Цива Бунића Вучића, Џона Палмотића, као и Игњата Ђурђевића. Ово је уједно био и период почетка барокног, и то понајвише видног у сакралном, градитељства, што је парадоксално убрзао и земљотрес 1667, као и несебично залагање Стјепана Градића при реконструкцији родног града.

У следећем поглављу, „О роду Градића“, Ненад Векарић говори о угледној и утицајној патрицијској породици Градића, која се доласком из словенског залеђа настањује у Дубровнику почетком једанаестог века, а где се уједно, средином двадесетог века, гаси са својим последњим чланом. У односу на број чланова породице и политичких функција који су они вршили, Градићи се сматрају најутицајнијим и најмоћнијим дубровачком патрицијском породицом у периоду од 15. до 17. века.

У трећем поглављу, „Михо Градић и његов културни круг“, Виниције Б. Лупис описује живот и рад овог угледног дубровачког патриција као и интелектуално окружење у којем је одрастао Михов син, Стјепан. Михо Градић остаће упамћен као дубровачки патриције који је немало пута учествовао у деликатним дипломатским мисијама у Шпанији, северној Африци и Италији. Истакнути дубровачки барокни песник и Михов нећак, Јуније Палмотић, оставио је биографију Миха Градића познату под насловом *Panegyrs ad Michaelem Gradium Rectorem*, из које сазнајемо да је овај био образован правник, говорник и песник, као и да је саставио прву дубровачку трагедију. У свом салону, Михо је окупљао саму интелектуалну дубровачку елиту, попут Ивана Гундулића, Марина Геталдића, Петра Бенешу, а и у таквом окружењу су стасали истакнути Џоре и Јуније Палмотић (о којима је преузео бригу након смрти оца), као и Михов син, Стјепан.

У четвртном поглављу „Стјепан Градић: младост и школовање“, Красић говори о Градићевим интелектуалним почецима. Одрастао у угледној патрицијској дубровачкој породици Градића, Стјепан се од најранијег детињства одликовао интелектуалним преимућством. Образован је, најпре, у језуитској школи у родном граду, да би даље студије филозофије наставио у Риму. Студије канонског и грађанског права похађао је на универзитетима у Ферму и Болоњи, где је одбранио докторску дисертацију из обе области. Упоредо са студијама права, подучавао га је математици Галилејев ученик, Бонавентура Кавалиери. Даље образовање из теологије на Collegium Romanum и математике на универзитету La Sapienza је наставио у Риму, такође код Галилејевог пријатеља и асистента Бенедета Кастелија. Са повратком у Дубровник 1643. дошле су и почастии: наиме, надбискуп га је именовао својим викаром (замеником) и првим човеком каноничког збора са именовањем архиђакона, а постаје и члан књижевне академије „dei Ricovrati“ у Падови.

У петом поглављу „Стјепан Градић: успешна каријера у Вјечном граду“, Красић наводи све истакнуте позиције и почастии које је Градић ужи-

вао у Риму, попут високих функција у Римској курији, затим дипломатског представника Дубровачке Републике у Светој столици, и најзад као главног управника Ватиканске библиотеке. Године 1674. шведска краљица Кристина одликовала га је чланством Краљевске академије. Скончао је у Риму 2. маја 1683, где је и сахрањен у цркви светог Јеронима.

Стјепан Красић је аутор и следећег поглавља које носи назив *Стјепан Градић: знанствени рад*, где је обухватио широк опсег Градићевог научног рада, од теологије, права, историје, математике, физике, оптике, до астрономије, навигације и метеорологије. Одрастао у интелектуалној породици Градића, млади Стјепан је показивао склоност ка поезији, математици и језицима, што је нашло снажног одјека у његовом даљем образовању у Италији. Показивао је велики лингвистички таленат, те се служио латинским, старогрчким, италијанским, шпанским, француским, португалским, руским и турским језиком. До краја живота остао је велики патриота, бранећи од напада научна достигнућа својих сународника, и као аутор биографија великих Дубровчана (Јунија Палмотића, Петра Бенеше).

У седмом поглављу, „Латинско пјесништво Стјепана Градића“, Горана Степанић приказује Градићево стваралаштво на латинском језику, чије је основе изучавао, вероватно, првенствено у свом дому, да би га касније наставио код језуита. Наиме, на првој години студија филозофије са двојцом колега објављује на латинском језику драму у стиховима са новозаветном темом, под називом *Festinatio B. Virginis Elisabetam invisentis*, сматрану најуспешнијим књижевним радом објављеним те године на факултету. Затим су његове песме на латинском објављене у две групе: прва збирка је објављена у колаборацији са европским, превасходно италијанским, песницима, састављена поводом смрти фламанског исусовца и латинског песника Сидрона де Хосјеа. Друга збирка песама, са такође тужним поводом, настала је у част ранопреминулог Наталеа Рондининија, Градићевог блиског пријатеља. Велики део Градићеве поезије на латинском језику остао је необјављен, а теме су варирале од религиозних до сасвим световних епиграма и љубавних песама, као и парафраза познатих дела римских класика.

Стјепан Красић у осмом поглављу „Обновитељ нашега града и слободе“ описује Градићево несебично залагање при обнови Града након катастрофалног земљотреса 1667, што му је и донело име „Оца домовине“. Када је обавештен о приликама у родном граду, Градић је брзо информисао папу и дубровачке савезнике о тренутној ситуацији у Дубровачкој Републици. У триста писама послатих дубровачкој влади, Градић је бодрио своје сународнике не дозволивши им да посустану и клоне духом, већ да буду храбри и да истрају. Послао је и прву финансијску помоћ Дубровнику, а затим је из Рима водио све политичке и дипломатске

послове Дубровачке Републике, да би са тимом римских стручњака створио план реконструкције Града и осигурао га од спољних непријатеља, првенствено Млетачке Републике и Турака. Прикупљао је новац, оружје, храну, машине које су омогућавале да се рашчисте рушевине, давао је све потребне инструкције о обнови, а залагао се и да не јењава трговина са суседним земљама.

У следећем поглављу *Урбанистичка преобразба Дубровника након пошреса 1667. године*, Катарина Хорват-Левај говори о васкрсењу Града након трагичног земљотреса. Стјепан Градић је након потреса имао визију да од разореног града сазида у духу новог стила модерни барокни град. Његови предлози широких простора примењени су при обликовању тргова, као и две монументалне грађевине, Катедрале и Исусовачке цркве. Захваљујући Градићевом настојању, у сарадњи са сенатом, Дубровник се за кратко време поново уздигао у новом сјају, у складу са новим начелима барокног урбанизма, не негирајући своју средњовековну структуру.

Десето и једанаесто поглавље монографије посвећено је дубровачкој катедрали. У поглављу „Архитектура Градићеве катедрале“, Катарина Хорват-Левај описује поновну изградњу дубровачке Катедрале посвећене Богородици, највећи успех Стјепана Градића при обнови Дубровника, што је уједно и крунисало симболичну обнову града-државе. Градић, нажалост није доживео коначну изградњу Катедрале 1713. године. У следећем поглављу „Градићев допринос умјетничкој опреми нове катедрале“, Виниције Б. Лупис даје детаљан приказ драгоцених реликвија и уметничких предмета који су донирани катедрали.

Ведрана Гјукић-Бендер у дванаестом поглављу, које носи назив „Обитељ Градић - донатор олтарних слика у Дубровнику“, описује породичну традицију Градића као истакнутих донатора чијом је заслугом оплемењен Дубровник и његова околина при подизању цркава и олтара у њима, као и при наручивању уметнина, првенствено слика и полиптиха, коју је преузео и наставио један од њених најистакнутијих чланова, Стјепан Градић.

Стјепан Красић у тринаестом поглављу „Кронологија живота и рада Стјепана Градића“ износи преглед најзначајних датума и догађаја из Градићевог живота, постхумно објављена дела, као и недатирана дела и преводе са преводом на енглески језик.

У последњем, четрнаестом поглављу „Библиографија и одјек Градићевих дјела у 18. и 19. стољећу“, Мијо Кораче наводи да је, хронолошки, први састављач Градићеве биографије био Игњат Турђевић, затим Серафим Цријевић, Себастијан Сладе, и на крају Франческо Марија Апендини у деветнаестом веку. Поједине податке о животу и раду овог

знаменитог Дубровчана можемо наћи и у библиографском лексикону познатих Далматинаца Шима Љубића, као и код библиографа Ђузепеа Валентинелија, који у свом делу *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro* доноси десетак библиографских јединица о Градићевом раду. Што се тиче других видова одјека Градићевих дела у истом временском раздобљу, ту спадају поновна издања дела у којима је учествовао, прва издања појединих Градићевих рукописа, песме или спомен дубровачких песника о њему, као и обимна Градићева кореспонденција коју су различити аутори издавали у периоду од друге половине 19. и током првих деценија 20. века.

Луксузна монографија *Stjepan Gradić – otac domovine* превазилази своју намену да служи само као каталог уз дубровачку изложбу, већ представља значајну библиографску јединицу у богатом попису издања о делу овог знаменитог Дубровчана.

*Ивана Н. Арсић*⁸
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Катедра за класичне науке

---

⁸ ivana.arsic28@gmail.com

ИЗМЕЂУ ЗАВЕТА И ЕВРОПЕ

(Ранко Поповић, *Парадокси и молићве: Огледи о српском њјеснишћву 2*,
Филозофски факултет у Нишу - Филолошки факултет
у Бањој Луци, Ниш - Бања Лука, 2013)

Књига Ранка Поповића, *Парадокси и молићве: Огледи о српском њјеснишћву 2* је део ауторове трилогије и наставак претходне књиге *Чин њјрејознавања: Огледи о српском њјеснишћву*. Основна идеја књиге је успостављање дијакроничког пресека нововековне српске поезије (од Његоша до данас), као и њене естетске валоризације у светлу православне духовности. Књига дефинише естетику односа религије и уметности, преиспитује теоријско–аналитичке могућности повезивања поетике и теологије при чему додатно прецизира њихово методолошко садејство. Поповић је одређење српске књижевности православном духовношћу поставио у естетички оквир, религиозне супстанце филтрирао и превео у поетички код, а потом, дефинисани ареал функционализовао постављеним реперима, парадоксом и молитвом. Декларисани оперативни критички активитет егзистира на начелно утемељеном методолошком сједињењу теологије и поетике, које неизоставно чува детерминанте њихове аутономије. Поповић је синтезом књижевноисторијског, теоријског и критичког искуства представио *зиданицу* нововековне српске поезије, указујући на њену дубоку укореееност у исходном културном амбијенту.

Уводно поглавље „Предање поезије“ указује на средњовековни поетички код и народни, епски мит као на корен нововековне српске поезије. У темељ поезије новог доба Поповић поставља анимозитет епског наслеђа и лирског, (пост)модерног стремљења. У другом поглављу „У сјенци меланхолије“ Поповић представља поетски ток 50-их и 60-их година 20. века. Студије „Лирска меланхолија Стевана Раичковића“ и „Меланхолични сонет Скендера Куленовића“, Поповић је скицирао на парадоксалном укљештењу силница: епско, херцеговачко, колективно, мушко са лирском, најфинијом емотивном истанчаношћу – песимизмом, меланхолијом, болном резигнацијом. У трећем поглављу „Поезија у вријемени“ Поповић представља песничке токове 60–их и 70–их годи-

на 20. века. У студијама „Моћ обичних речи: Типови онеобичавања у поезији Љубомира Симовића“, „Од бунта до молитве: Критичка свијест у поезији Милована Данојлића“, „Ореол за Павладољску: Поетика љубавног пјесништва Матије Бећковића“, „Боље је бити у мањини: Ратно и поратно пјесништво Ђорђа Нешића“, Поповић опсервира песнике који универзално налазе у локалном и које маркира изразита опозиција епског и лирског карактера. У четвртном поглављу „Поезија у критици“, Поповић представља савремену критичарску свест 70-их и 80-их година 20. века. У студијама „Морални императив и методолошка сумња: Књижевнокритички поступак Николе Кољевића“ и „Логика унутрашњег развоја националне литературе: Новица Петковић и поетика српске књижевности“, представљена су двојица критичара дубоко укорјењена у традиционалном културолошком басену, али истовремено окренута модерним европским критичарским модусима.

У теоријско–аналитичку раван књиге уврштени су песници који су православно утемељени, завичајно укорјењени и маркирани изразитом епско – лирском тензијом. Критеријуме естетичке валоризације Поповић експлицитно није артикулисао, међутим, имплицитно се уочавају следећи вредносни параметри: мисаона дубиозност, продор у најдубљи слој поезије – религиозност, густина парадоксалности, антонимичности и гномичности. Уводна студија бави се теоријским промишљањем концепта тумачења, дефинише појам православне духовности и естетику односа религије и уметности: српска писана књижевност настала је у оквиру византијског културног миљеа управо примањем хришћанства, чиме је литература утемељена на православној духовности. Потом, Поповић рекапитулира досадашња тумачења књижевног дела у кључу православне духовности: Жарко Видовић је органску везу религије и књижевности сагледао из филозофског угла, Милан Радуловић је њихово садејство проматрао на фону естетике, а Давор Миличевић је постављени естетички концепт превео у језик поетике књижевности и конкретно размотрио могућности теоријско–аналитичког садејства поетике и религије.

На примерима тумачења чворишних песника нововековне поезије – Његоша, Костића, Дучића и Настасијевића, Поповић указује на њену религиозну утемељеност, епско–лирску заснованост, као и на егзистирање поезије као јединственог система са очуваним континуитетом. Сама Његошева стваралачка личност почива на пресеку антонимности – филозофске мисли и лирског сензибилитета, метафоричке двојности (земаљско смртно и небеско вечно), сусрета паганског и хришћанског, античког и православног, епског и лирског, традиционалног и европског, личног и космогонијског, телесног и духовног. Поетика Лазе Костића почива на укрштају антонимности: основни принцип космичког поретка и лепоте

почива на попришту антитеза, при чему се начело врховне хармоније сфера језички најсугестивније наслућује у молитвеним стиховима *Певачке имне Јовану Дамаскину*. Стапањем разнородних вредности (наша епика, Шекспир, Грци), Костић је успео да превазиђе базични парадокс – епско предање и лирски модернизам. Код Дучића, парадокс је форма позних песама (*Лирике*, 1943) закупљених мистеријама смрти и недокучивости Божанског: сукоб немогућства спознања божанског и бескрајна жудња за њим, распеће између ума и срца. Настасијевић је дубоко религиозни песник постојан у знаку молитве (вапај за смрћу и болом као спасом и умудрењем) и изразите парадоксалности у којој је похрањен базични смисао његове поезије: *смрћу њозлашћиии, неизречје ово у реч, сџарошћу све дубље млад*. Друга студија бави се поставком основних токова српског песништва о Херцеговини са примарно поетичког становишта, при чему је естетски услов изнад регионалног. Лирски поетички мит о Херцеговини простор је супротстављених силница: пагански мит о Мајци земљи и хришћански култ жртве, Шантић и Дучић, предање и Европа, конкретизација песничке слике завичаја и поступак њене симболизације, евокација и симболизација Херцеговине. Сама студија компонована је на принципу контраста: темељ *зиданице* чине Шантићев мит евокације Херцеговине и Дучићев мит симболички трансформисаног, али препознатљивог лирског мита Херцеговине. Струја лирског песништва о Херцеговини се рачва у два рукавца, дучићевски (Хамза Хумо, Славко Шантић, Гојко Ђого, Тодор Дутина, Вук Крњевић) и шантићевски (Светислав Мандић, Перо Зубац, Владимир Настић, Рајко Петров Ного и Ђорђо Сладоје).

Друго поглавље, „У сјенци меланхолије“, са примарно поетичког становишта детерминисаног аналитичким параметрима парадокса и молитве, дефинише меланхолични сензибилитет поезије Стевана Раичковића и Скендера Куленовића. Поетику меланхолије Стевана Раичковића, Поповић поставља на пресеку контрастних силница: смрт и живот, вечност и пролазност, кретање и мировање, бекство из света и истовремено присуство у њему, жеља за изражавањем и немоћ речи. На парадоксалној матрици почива Раичковићев основни став према свету – бекство из света се јавља као основни услов опстанка у њему (бег из културе у аниму, бег од форме ка садржини); из оваквог односа произилази парадоксални доживљај времена вербализован као *крейшање у некрейшању* што значи - окаменити физичко време да би се унутрашњим кретањем духа открила његова права суштина, продрти испод форме у срж, јер се ту може заиста постојати, унутрашњом снагом урбани ареал трансформисати у анимални свет у коме је једино могуће опстати. Молитвено језгро Раичковићеве поетске меланхолије чине молбени императиви *Камене усџаванке* да се

заустави свеопшта пролазност и нестајање, као и вапаји за речју којом ће се постићи органска веза са светом. У другој студији аутор поетику Скендера Куленовића сагледава на попришту бројних суоротстављености - вечности и крхкости, ероса и танатоса, речитости и неизрека, меланхолије као конструкције (песничког импулса) и деструкције (пасивности, ћутања и страха), песме као тренутка поетске сублимације духовног и чулног. Основни изворици меланхоличног трептаја Куленовићеве поетике јесу - осећај свеопште пролазности, мучнина неизрецивог (немогућност устиковљења бујног сензибилитета од кога на јави остаје само *иљева речи*), фатални сукоб ероса и свести, тензија ида и суперега која прераста у укрштај ероса и танатоса. Из тог трагичног света парадокса Куленовић је сагледао утешну, *камену* константу која одолева општем нестајању – песму! Поповић на принципу компарације поставља Раичковићев и Куленовићев песнички трагизам: мотив тишине, *окамењености тренушка*, наизрецивости и органске повезаности са светом.

Треће поглавље, „Поезија у вријемени“, на примеру савремених песника, утемељених на православној духовности, завичајно укорењених, са снажном тензијом епско–лирског базичног анимозитета, указује на српску поезију као на јединствен систем који кроз време задржава темељна својства чувајући свој континуитет. Поетику Љубомира Симовића Поповић сагледава преко карактеристичног поступка *очуђавања* који је базиран на парадоксалном укљештењу необичног и обичног, непознатог и познатог, иреалног и реалног. Поповић категорише четири основна Симовићева поступка поетичког очуђавања: лексички, сликовни, метафорички, гномски. Први, лексички ниво, Симовић остварује кроз три поетичка поступка: бирањем речи необичног гласовног склопа, одабиром заборављених лексема из завичајног говора, избором формата дечјег акумулирања лексема сличног гласовног склопа, а семантички деструктивног односа. На фону сликовног нивоа поетичког онеобичавања, аутор издваја три основна поступка: постављање песничких слика компонованих на принципу поређења, при чему наредна слика открива значење претходне, кумулативно и градацијско низање лексема као и сновидно онеобичавање слике. Трећи ниво поетичког онеобичавања, представља метафорички прелазак из реалног у иреално, баналног у митско, од нагонског у филтрирану сферу спиритуалног. Гномски искази су четврти тип онеобичавања, при чему, гномске поенте исказују најкрупније истине снагом малих, безначајних ствари. У другој студији поглавља Ранко Поповић са религиозног али и са егзистенцијалног становишта опсервира поезију Милована Данојлића. Поезију Милована Данојлића, Поповић сагледава кроз пресек двају антонимичних репера – егзистенције и православне духовности. Данојлићев песнички став према свету егзистира

на парадоксалној матрици и молитвеној, есхатолошкој узданици: његов поетички ареал је попрште стварности и поезије, тоталитарне идеологије и човека, русоовског *илеменијоог дивљака* и социјалног окружења, негација константи политичко-идеолошког ауторитета и афирмација трансценденталне, есхатолошке сфере религиозног која је реинкарнација позитивних људских вредности. Референцијална црта Данојлићевог родољубља јесте критичка свест чије се клатно креће од пародије и негације идеолошки утврђених вредности, преко осећаја промашености живота до молитвеног жара који је реафирмација темељних хуманистичких вредности. У трећој студији Ранко Поповић унутар поетике љубавне поезије сагледава целокупни поетички вакуум Матије Бећковића. Аутор опсервира Бећковићев песнички дискурс који је постојан на продуктивном судару контрастивних парова: исконски лирски израз и примарна реторичност, окоштали лирски мит љубавног сензибилитета и стилско референцијално онеобичавање, преплет разнородних лирских нивоа – вантекстовних и текстовних. Кључни антагонизам Бећковићеве љубавне поезије јесте контрастирање ране и позне љубавне лирике: антилиризам ране поезије према чистом лиризму исповедног тона позне поезије, техника бокорења израза ране лирике и лапидарности зрелог доба, метафорично изобиље ране љубавне поезије којом бежи од баналности и једноставности исповедног тона позне лирике. У четвртој студији Поповић активацијом постављених инструмената, парадокса и молитве, опсервира ратно–поратну трилогију Ђорђа Нешића. Ратно песништво Поповић проматра у огледу двеју збирки, *Чекајући Сиворишцеља* и *Харонов чамац*. Оглед је конципиран на принципу паралелизма чиме се сугерише постојање одређених поетичких константи Нешићевог ратног песништва: збирке карактерише адска слика актуелног времена, скица света расипа вредности и трулежа, а основну копчу између збирки представљају мотиви сеобе и искорењености из завичаја. Стваралачки поступак Ђорђа Нешића – повезивање историјских епизода и књижевног искуства са актуелном реалношћу и литературом - уобличен је као чин евокације прошлости условљен сличношћу историјских епизода. Књижевним приказом песничке збирке *Граница*, Поповић опсервира Нешићево поратно песништво артикулисано у знаку психолошког продора у хронотоп детињства, као и дихотомно дефинисане егзистенције појма границе - као географске детерминанте која Србе граничаре из Бачке дели од матерњег тла, и границе постављене у човеку коју треба прећи ради сазнања и себе и света.

У финалном поглављу „Поезија у критици“, Поповић проблематизује савремену критичку свест коегзистентну са поетичким императивом представљених песника. Прва студија дефинише референцијалну

позицију Николе Кољевића у простору новије српске књижевнокритичке акције као иницијатора англосаксонског новокритичарског начина мишљења о литератури. Поповић је основну поставку Кољевићевог критичарског приступа поезији скицирао на принципу компарације са базичним форматима новокритичарског опредељења: Елиотово одређење традиције и индивидуалног потенцијала, Ричардсови контрастни пориви, човеков осећај егзистенције, симбиоза моралних и естетских вредности и Емпсонова теорија двосмислености. Основни поступци аналитичке праксе Николе Кољевића базирају се на компаративном методу и на формули антонимичног сједињења епског наслеђа и лирске позиције. Кољевић је изградио посебан тип културолошког упоредног тумачења који уз императив очувања естетичке аутономије подразумева још два критичарска параметра, ауторску личност и непосредни културни контекст. Формула *ејско наслеђе и лирска позиција* представља теоријску основу и методолошки активитет Кољевићеве критичке праксе, при чему, Кољевић сматра да ће доћи до формативне симбиозе ових песничких квалитета. Друга студија дефинише једно од базичних усмерења критичке акције Новице Петковића - тумачење језика поезије и значења поетског чина. Ранко Поповић најпре опсервира Петковићево теоријско утемељење оперативног и начелног критичког метода: Петковић лингвистику и литературу доводи у органску везу, при чему лингвистичко аналитичко поље користи за утврђивање начела дефинисања текста у вербуму. Петковићев иманентни приступ књижевном тексту заснива се на теоријској поставци руских формалиста о литератури као систему који се дефинише кроз однос формативних елемената, али и кроз однос са осталим културолошким системима. Поповић објашњава Петковићев аналитизам, указујући на његово коришћење синфунције и аутофунције, а потом скицира Петковићеву продукцију вертикале српске поезије утемељене на римичко – интонативним својствима.

Књига *Парадокси и молитве* представља значајну појаву јер доноси промену позиције истраживача у историји, критици и теорији књижевности. Поповићев компаративно – историјски концепт је драгоцен јер афирмише у човеку свест о пореклу, интердисциплинарности и континуитету српске поезије.

Милена М. Станковић⁹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

⁹ milenastankovic1705@hotmail.com

ПОЕТИЧКА ПРОЖИМАЊА У СРПСКОЈ ПРОЗИ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

(Марко Недић, *Између реализма и њосџмодерне*, Завод за уџбенике,
Београд, 2012)

Марко Недић (1943) је књижевни критичар, историчар књижевности и приповедач. Написао је збирку прича *Кућа у њољу* (1970), као и велики број књига књижевних студија и огледа: *Магија њоеџске ѡрозе* – студија о прози Растка Петровића (1972), *Нова криџичка ѡйредељења* (1973), *Сџара и нова ѡроза. Огледи о срџским ѡрозаистџима* (1988), *Криџика новог сџила* (1993), *Основа и ѡрича. Огледи о савременој срџској ѡрози* (2002), *Проза и ѡеџика Мирослава Јосића Вишњића* (2008), *Сџилска ѡреџиџања. Сџудије и огледи о срџској ѡрози друге ѡловине XIX и ѡрве ѡловине XX века* (2011). Приређивач је великог броја књига српских писаца друге половине XIX и прве половине XX века: Стефана Митрова Љубише, Милована Глишића, Лазе Лазаревића, Стевана Сремца, Симе Матавуља, Борислава Станковића, Милутина Ускоковића, Драгише Васића, Иве Андрића, Милана Кашанина, Растка Петровића. Приређивач је и књиге критичких текстова *Писци као криџичари ѡсле Првог светског рџа* (1975). Добитник је награде листа *Младосџ* за прозни рад, као и награда „Исидора Секулић“ и „Милан Богдановић“ за критичко – есејистички рад.

Књига *Између реализма и њосџмодерне* коју је издао Завод за уџбенике из Београда 2012. године садржи студије и огледи који се баве променама у српској књижевности друге половине XX века, која је прешла пут од модернизованог реалистичког поступка у првим годинама после Другог светског рата до постмодернистичких уметничких поступака у последњим деценијама XX века. Како је приказано у овој књизи, српски писци друге половине XX века у својој прози углавном се не приклањају у потпуности реалистичкој или постмодернистичкој поетици, већ примењују поступке и једне и друге поетике, што диктира уметнички циљ који писац жели да постигне, као и природа пишчеве стваралачке личности. Књига *Између реализма и њосџмодерне* састоји се од двадесет текстова студија и огледа, завршне речи аутора уз књигу и белешке о писцу.

Студије и огледи у овој књизи подељени су у два дела. У првом делу књиге налазе се следећи текстови: „Проза Владана Деснице (од реалистичких до постмодернистичких поступака)“; „Приповетке Меше Селимовића (форма и значење)“; „Роман *Тишине* Меше Селимовића“; „Приповетке Скендера Куленовића“; „Лирско – историјска основа романа *Рашка земља Расција* Тамила Сијарића“; „Жанровска многозначност *Кожуха с поља рукава* Радована Зоговића“. Други део књиге *Између реализма и постмодерне* сачињавају студије и огледи: „Приповедач Антоније Исаковић“; „Наративни глас Александра Тишме (поетичке назнаке)“; „Проза Бранка В. Радичевића“; „Поетички заокрет у романеском циклусу *Ушћојија* Павла Угринова“; „Нужност и слобода у прозном делу Павла Угринова“; „Обиље наративне имагинације (двадесет година од смрти Миодрага Булатовића)“; „Иницијална проза Живојина Павловића“; „Живојин Павловић или непредвидивост човекове судбине“; „Лауте и ожилци Данила Киша“; „Завичај у језику (романи Жарка Команина)“; „Завештање Жарка Команина“; „Градски живот у причама Моме Капора“; „Успомене као приче (аутобиографска проза Моме Капора)“; „Капорова аутофикција“.

У књизи *Између реализма и постмодерне* анализирани су књижевнoуметнички поступци одређеног броја писаца који су стварали у другој половини XX века. Неки од њих (Скендер Куленовић) започели су своје књижевно стварање пре Другог светског рата али су уметничку зрелост доживели након његовог завршетка. Ови писци у својим делима служе се модернизованим реалистичким поступком али у великој мери почињу да користе и модерније књижевне поступке (Владан Десница, Меша Селимовић). Анализа уметничких поступака ове групе писаца предочена је у првом делу књиге. У другом делу књиге анализирано је стваралаштво писаца који у свом уметничком поступку теже поетици постмодернизма, при чему елементе високог модернизма спајају са елементима модерног реалистичког проседеа, чиме се обезбеђује комуникативност књижевног дела и читаоца и спречава да књижевно дело изгуби везе са стварношћу и постане експеримент (Павле Угринов, Данило Киш).

Марко Недић је, анализирајући књижевне поступке одабраних писаца, уочавао елементе реалистичке и постмодернистичке поетике. При томе бавио се питањима жанра, карактеристичне тематике, временских и просторних оквира, особеностима књижевног лика, типовима приповедача, облицима приповедања, специфичним наративним поступцима, структуром и композицијом књижевних дела, особеностима језика и стила, семантиком књижевних дела. Учено је да су елементи реалистичког проседеа у прози анализираних писаца: постојање фабуле; миметички приказ стварности; конкретни хронотоп; постојање главног јунака као

и других књижевних ликова; прозни поступак наглашене психолошке анализе књижевног јунака; приказивање друштвене реалности која утиче на судбине књижевних ликова; регионалност прозе у просторном и језичком смислу; приказивање простора села; индивидуализација књижевних ликова путем говора; типизирање ликова; специфични облици приповедања какав је техника сказа; наративност и сликовитост као особине приповедања; поступак контрастирања, какав је однос села и града. Запажено је да су особине поетике „високог модернизма“ у прози анализираних писаца: жанровска неодређеност; поетизација и есејизација прозе; неконвенционални приказ ратне тематике којим се демистификује идеолошки занос победничке политике као и теме послератних политичких обрачуна; индивидуализација књижевних ликова који се одликују сложеном психолошком структуром; књижевни ликови су најчешће обични људи који често долазе из маргинализованих група или је за њихово уметничко обликовање коришћена форма карикатуре; наглашена субјективност приповедања које је дато у првом лицу – приповедач је истовремено и књижевни јунак; модерни облици приповедања какви су унутрашњи монолог, солилоквиј, ток свести; одсуство сувишних описа и нефункционалних епизода, функционалност дијалога; лиризација језика који се најчешће одликује елиптичношћу, ненаметљивом метафоришношћу слика и њиховом намерном недореченошћу; простор града; одсуство хроничарске нарације; документарност прозе; мозаичка композиција; отвореност романескне структуре – романи имају новелистичку структуру која се састоји из већег броја епизода које нису чврсто повезане, што омогућава различита тумачења књижевног текста; поента у виду фабулативног обрта који се налази у форми епилога на крају прозног дела или присуство „отвореног краја“; фрагментарност прозе; семантичка отвореност текста; специфични уметнички поступци каква је гротеска, којом се ствара нарочита слика стварности, као и присуство хумора, ироније и духовитости у коментарима наратора; везе са фолклорним наслеђем, при чему се спаја традиционално и модерно; аутобиографизам који подразумева уношење чињеница из пишчевог живота у прозно дело али и појаву личности писца као наратора или као једног од књижевних ликова у тексту; елементи егзистенцијалистичке филозофије и филозофије апсурда, која подразумева питања односа добра и зла, насилника и жртве, проблеме отуђења и промашености живота.

У књизи *Између реализма и постмодерне* анализа стваралачке поетике писаца заснива се на методама структуралистичке и постструктуралистичке школе, лингвостилистичке критике, семантике, компаративног приступа, биографског метода, теорије рецепције, филозофског, социолошког, психолошког метода. Остваривањем плурализма метода у

проучавању поетике изабраних писаца приказана је разноврсност уметничких поступака у српској прози друге половине XX века, која се огледа у већем или мањем приклањању реалистичком или модернистичком књижевном проседеу.

Одређени број студија и огледа који су се нашли у књизи *Између реализма и постмодерне* најпре су били објављени у појединим зборницима научних радова, или су били штампани као критички осврти или као предговори и поговори издањима романа и збирки приповедака одређених писаца, али су у овој књизи штампани са извесним изменама. Студије и огледи о појединим писцима из другог дела књиге настављају се на огледе о тим писцима из књиге *Основа и прича* која је објављена 2002. године, а која се такође бави српским ауторима из друге половине XX века.

*Весна Љ. Анђелковић*¹⁰
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

---

¹⁰ andjelkovic.vesna.81@gmail.com

„СЛУЧАЈ ЈЕ ТО, КОМЕДИЈАНТ“

(Миливој Ненин, *Седам брежуљака: књига о Црњанском*,
Нишки културни центар Ниш, 2013)

У години чију смо половину можда траљаво и како-тако (ни сами често не знамо како) оставили иза нас, народ као да поново живи у домановићевској земљи чуда и „сто јада“, на јавну сцену извукле су се старе трагедије и кафкијански процеси. Све то може бити, али „једно не може: не може бити да ће посве и заувек великих и умних а душевних људи нестати“, присјетићемо се бесмртних ријечи нашег нобеловца Иве Андрића. У прилог томе иду и најновије књиге као потврда сопственог идентитета и колективног памћења, које је поново сеизмолошки осјељиво. Такве су књиге: *Парадокси и молитве* Ранка Поповића, *Заборављени књижевници: књижевноисторијски огледи о скрајнутим њицима српског 19 вијека* Горана Максимовића, *Завети и чин: Милан Ракић на Косову 1905-1912* Јована Пејчића, *Писац и прича: Стваралачка биографија Иве Андрића* Жанете Ђукић Перишић, као и нова књига Миливоја Ненина *Седам брежуљака: књига о Црњанском*, која је и главни предмет овог приказа. У оквиру 139 страна нашло се петнаест текстова: „На самом почетку или после свега“, „У тражењу прве реченице или увод у Црњанског“, „Понешто о лирици Милоша Црњанског“, „Оклеветани рат Милоша Црњанског или гранична година“, „Некролог Елијару, опет“, „Две књиге о Црњанском“, „Милисав, Токин и Црњански“, „Посвећеност Црњанском“, „Књига о прекинутом пријатељству“, „Дубока оданост Црњанском“, „Мушка књига о Црњанском“, „Тодор Манојловић између старих и нових“, „Природна књига“, „Поглед с брега или једна сувишна расправа“ и „Чиста књига или Костићева одбрана поезије“.

Милош Црњански један је од наших највећих књижевника који деценијама заокупља пажњу читалаца и критичара, а „као круна тог повишеног интересовања за Црњанског је и антологијски избор текстова о њему“, како сам аутор одређује књигу *Седам брежуљака*. Ова „мало већа књига о Црњанском“ (богатија за три текста, два нова и један стари, заборављени текст), заправо је прештампана верзија књиге *Седам бележака: Мала књига о Црњанском* (2009). „Случај комедијант“ много пута се поиграо са Црњанским, и за живота и након смрти, али тај исти случај удесио је много тога и у Нениновој књизи. У уводном тек-

ту „На самом почетку или после свега“ аутор објашњава како је „случај комедијант“ умијешао прсте и у настанак књиге о Црњанском, од самих текстова до наслова који се, захваљујући том случају, разликује од оног из 2009. године.

У књигу је аутор сабрао све оно што је написао о Милошу Црњанском. Причу о једном од најистакнутијих српских писаца отвара потрага за уводном реченицом Црњанског, оном звијездом у бескрајном плавом кругу и центром зрачења одакле би се писац могао тумачити: *Коменџари уз Лирику Ишакe, Лирика Ишакe, Дневник о Чарнојевићу...* Не вриједи, свако дјело је „радиоактивно“, закључује Ненин. У том случају аутор иде за „полуреченицом“ која је постојала, а изгубљена је на путу од *Полиџике* до *Лешојиса Мајице српске*. Писац *Времена чуда*, или још боље у овом случају *Времена властџи*, написао је некада давно да је Црњански „без веће мисаоне дубине и оригиналности“. Корекцију поменуте „полуреченице“ урадио је Бранимир Ћосић, а „случај комедијант“ се још неколико пута поиграо са Нениновом потрагом за поменутом „полуреченицом“ о чему аутор исцрпно пише у тексту „У тражењу прве реченице или увод у Црњанског“. Када је схватио да је прва реченица Црњанског неухватљива, аутор ће круг проширити и рећи „Понешто о лирици Милоша Црњанског“. Прије свега слиједи подсјећање на блиску везу Лазе Костића и Црњанског. Оба пјесника налик су на Попину патку из истоимене пјесме, оковани и стијешњени у средини у коју су по рођењу „пали“. Бунт, пркос, инат, непристајање, револт, жеља да се буде са друге стране, лабудове пјесме *Santa Maria della Salute* и *Ламенџи над Београдом* након којих су заћутали, само су неке од спона ове двије литерарне судбине. А судбина и вјера у њу је баш оно што Ненин наводи као значајно за поезију Милоша Црњанског. Повиновање судбини готово до фаталности. У првом реду аутор мисли на збирку *Лирика Ишакe* када је пјесник запјевао „мало нове песме“ у којима има „агресивности револуционарног анархизма“, псовања под вјешалима и плувања на заставе. Поменути збирку обликовао је рат и требало је пронаћи нову религију у којој ће бити „дионизијског заноса“ и „аполонијска склоност за склад“. Суматраизам је био нирвана Милоша Црњанског, „осећање свеопште повезаности и екстаза“, повратак Одисеја. Да је Црњански увијек био сам и на другој страни Ненин показује и у тексту „*Оклеветани рати* Милоша Црњанског или гранична година српске авангарде“. Текст који се деценијама читао погрешно, са негативним оцјенама, писац је написао из пркоса (ништа чудно када је ријеч о Црњанском). И аутор књиге *Седам брежуљака* признаје да данас и сам другачије чита *Оклеветани рати*, не као бацање камена на властиту литературу, него као „приближавање човека својој судбини у ратним окршајима. Осећање које човек једино тамо има“. Не-

гативну критику којој су модернисти били изложени Ненин тумачи и у тексту „Тодор Манојловић између старих и нових“. Ту се у првом реду, мисли на Црњанског и Винавера, али и Манојловића, који се налазио на литерарној ватрометини (по годинама је припадао старој генерацији, а по схватањима припадник је најмлађих модерниста). Текстом „Књига о прекинутом пријатељству“ аутор је још једном показао да је Црњански био опсесивна тема и оних који су га живог сахранили.

Неријетко се дешавало да се у току једне године објави и по неколико књига о Црњанском, а као примјер Ненин наводи 1988. годину и књиге *Поетика Милоша Црњанског* Звонка Ковача и *Ужас и лејоша смеха* Зорана Суботичког, које аутор различито вреднује у тексту „Две књиге о Црњанском“. Према Нениновом мишљењу, књига Звонка Ковача прије је синтеза свих досадашњих књига о Црњанском „неголи ново виђење“, отварање већ отворених врата без личног печата. Са друге стране, Зоран Суботички се определијелио да расвијетли само један, до тада неистражен сегмент, смијех у дјелу Милоша Црњанског. Оно што је дотадашња критика превидјела Суботички ставља у повлашћен положај у поетичким и естетичким начелима Црњанског. Суботички даје нови кључ за читање који је, како Ненин каже, и он сам пропустио, поткрепљујући заумно у смијеху многим примјерима, што смо и сами изгубили заогрнути дебелим ваздухом и замућеним бојама на којима је Црњански инсистирао.

Нешто другачију књигу написао је и Недељко Јешић, под насловом *Млади Црњански*. У њој је аутор у полемичком односу са књижевним историчарима и критичарима, али и са старим Црњанским, често незаинтересованим за младог Црњанског. Полемика није дата у виду насиља над текстом, како Ненин уочава, већ прије као прича оплемењеног и смиреног доказивања, због чега је Јешићеву књигу оцијенимо као најбољу књига о Црњанском код нас.

У сјенци великих дјела остали су и есејистички записи Милоша Црњанског, на које се вратила Горана Раичевић. „Мушки написана књига“ Горане Раичевић, како је Ненин одређује, нарочито је вриједна и храбра због закључка у виду питања којима се књига не затвара, већ се напротив храбро цитирају двије епизоде у двије различите верзије: у једној се вјерује у судбину, а у другој не. А шта је друго дјело Милоша Црњанског до отворено питање, упркос многим, чак класичним књигама о њему?

Црњански је био и главни јунак бројних преписки у којима се уочавају лични анимозитети и бацање анатеме на њега (преписка Милана Токина и Живојина Милисавца, *Писма љубави и мржње* Марка Ристића), преписка Милоша Црњанског и Драга Р. Аћимовића, који од писца добија рукопис поеме *Ламенї над Београдом*, као и преписка са Стеваном Раичковићем.

Књигу *Седм брежуљака* затвара текст „Чиста књига или Костићева одбрана поезије“. У уводном дијелу Ненин подсећа на везаност Милоша Црњанског за Лазу Костића, те отуда и тај текст у књизи о Црњанском. *Књига о Змају* је најбољнија књига у српској књижевности о два побратима, антипрогодница, ремек дјело критичарске прозе. Костићева књига, како Ненин наводи, „инфицира политиком“ (Костић је припадао либералима, а Змај радикалима). Њихов сукоб почиње односом према политици, што аутор исцрпно објашњава. Иако је *Књига о Змају* најоштрија књига у нашој књижевности, Ненин јој не одузима на честитости и чистоти, јер пјесник полаже рачуне „о свему што говори“, допјевава, исправља, па је према ауторовим ријечима она само одбрана „добре од лоше песме“. И Ненин полаже рачуне о ономе што пише, исправља грешке које су се поткрале писцу и рецензенту, а доказ за то је текст „Некролог Елијару, опет“.

И у овој књизи Ненин проговара у фуснотама и заградама које су често у функцији главног тока излагања, а још чешће у служби ауторских дигресија (пригодног смисла за хумор, пикантних детаља и алузија обојених иронијом, сарказмом и полемичношћу). Наведене књиге са почетка приказа, заједно са књигом Миливоја Ненина *Седм брежуљака: књига о Црњанском*, доказују да су Црњански, и књижевност уопште, добили још једног савезника, сигурну „нит паучине“ која води у небо.

Марјана Д. Ђосовић¹¹

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

---

¹¹ mariana_pale@hotmail.com

О САБРАНИМ ДЈЕЛИМА ПЕРА СЛИЈЕПЧЕВИЋА

(Сабрана дјела Пера Слијепчевића / уредници Радован Вучковић
и Стево Ћосовић, Академија наука и умјетности Републике Српске,
Свет књиге, Бања Лука–Београд, 2013)

Сабрана дјела Пера Слијепчевића објављена су као заједничко издање Академије наука и умјетности Републике Српске и београдске издавачке куће Свет књиге. У комплекту се налази десет књига: *О немачкој књижевности и култури I–II* (1-2), *Огледи о српској књижевности* (3), *Књижевно-критички радови* (4), *О умјетности и умјетницима* (5), *Историјске и политичке теме* (6), *Друштво и култура* (7), *Педагошко-андрагошки радови* (8), *Белетристички радови и ирејиска* (9), *Биографија и библиографија Пера Слијепчевића* (10). Овај велики издавачки подухват припреман је у оквиру вишегодишњег научног пројекта Академије наука и умјетности Републике Српске, у коме су учествовали: Слободан Грубачић, Алекса Буха, Слободанка Пековић, Симо Нешковић, Часлав Ђорђевић, Сњежана Ћирковић и Радован Вучковић, који је уједно био и руководио пројекта.

Перо Слијепчевић (1888, Самобор код Гацка – 1964, Београд), дао је разнолик и немали допринос у многим областима друштвеног, научног и културног живота свога времена. Био је истакнути активиста покрета *Млада Босна*, добровољац у Балканским ратовима и секретар Српског народног и просветног друштва „Просвјета“ у Сарајеву. Студирао је германистику и филозофију у Бечу, а потом докторирао на Универзитету у Фрајбургу у Швајцарској на теми из области будистичке филозофије и њемачке неореомантичарске књижевности. Поред основног позива универзитетског професора (на катедрама за германистику у Скопљу у Београду), Слијепчевић је био запажен књижевни историчар, критичар, есејиста, публициста, писац, преводилац (преводио је са њемачког, француског и енглеског, а познавао је и руски, шпански и италијански језик). О његовој ерудицији свједоче на стотине текстова које је написао, интересујући се како за књижевност и филозофију, тако и за позориште, музику, ликовне умјетности, педагогију, историју и политику.

По свему судећи, Перо Слијепчевић је заслужио још истакнутије мјесто међу српским интелектуалцима свога времена. Његов свестрани научни, просвјетни и културни рад, неоправдано је остао негдје на маргинама наше културне историје, јер до сада није био свеобухватно представљен и вреднован. Слијепчевић је написао више стотина студија, есеја, чланака и приказа, али је за живота, можда и због своје урођене скромности, публиковао само једну самосталну књигу *Огледа* (1934), која је 1956. изашла као *Сабрани огледи*. Најпотпунији избор његових дјела обајављен је постхумно, у три књиге: *Критика и публицистика, Огледи о домаћим темама и Шилер у Југославији* (1980), које је приредио Радован Вучковић, а објавила сарајевска Свјетлост у библиотеци, „Културно наслеђе“. Несумњиво, да није било тога издања, рад на прикупљању и приређивању Слијепчевићевих сабраних дјела, био би знатно сложенији.

Свака од појединачних књига *Сабраних дјела Пера Слијепчевића* садржи сродне радове из одређене тематске области. Тако су у прве двије књиге (*О немачкој књижевности и култури I-II*) штампани Слијепчевићеви германистички радови, а приредио их је Слободан Грубачић у сарадњи са Сњежаном Ђирковић. Прву књигу отвара Слијепчевићева докторска дисертација *Будизам у њемачкој књижевности*. Њен садржај чине три већа поглавља: „Будизам у Њемачкој“, „Буда у њемачком епу и драми“ и „Општа књижевност која је ширила будизам“. Већ из главног наслова и назива појединих поглавља, може се закључити да ова студија припада области упоредног проучавања књижевности, са рецепционистичким приступом сагледавању литерарних појава. Методолошки јој је сродна и обимна студија „Шилер у Југославији (студија о примању немачке класике код Срба и Хрвата с освртима на Словенце)“, штампана у другом дијелу прве књиге. Слијепчевићева студија о рецепцији Шилера у Југославији, написана је темељније и уз уношење више чињеница него пртходна. Састоји се од четири веће цјелине: „Шилер и његова средина“, „Њемачки таласи доносе Шилера у Југославију“, „Поглед на прве наше преводе с немачког и сазревање за класику“ и „Шилер у Југославији из године у годину“. Посљедњи, четврти дио, претежно је библиографског карактера, и он је можда и најкориснији за потоње истраживаче, прије свега, јер садржи драгоцене библиографске податке о прихватању Шилера у Југославији у временском распону од 1825. до 1935. године.

Трећи дио прве књиге („Гете“) садржи дванаест радова: „Гете и Шилер“, „Гете о Краљевићу Марку“, „Гете и композиције српских народних песама“, „Утицај Гетеов на прве композиције наших народних песама у Немачкој“, „Шта је Гете видео у нашој народној поезији“, „Гетеов живот у делима“, Ј.В. Гете: Лирске песме“, „Гетеова лирика“, „Гетеов

значај“, „Гете о народном епском певању на Јадрану“, „Фауст“ и „Гетеов реализам“. Наведени радови не пониру дубље у анализу тема којима су посвећени, али су, вјероватно, у времену када су настајали, могли да буду окарактерисани као значајни германистички прилози, који пружају основе за нека шира истраживања.

У посљедњем, четвртом дијелу прве књиге – „Поредбене теме“ – налазе се два рада компаративног карактера: „Дубровачки јунак у немачкој романтици“ и „Узајамне везе о немачкој и српскохрватској књижевности“. Прва тема је знатно ужа, па је можда зато и рад написан са више истраживачког и интерпретативног духа, за разлику од другог рада који је више прегледног и информативног карактера.

У књизи *Огледи о немачкој књижевности и кљуџури II*, објављено је четрдесетак радова, који су груписани у три велике цјелине: „Ствараоци“, „Опште теме“ и „Разно“. Радови су различитог обима и претензија, почев од студиозних, аналитичких расправа, преко кратких текстова насталих у оквиру припрема за предавања студентима, до пригодних осврта и приказа. Такође, у овој књизи нашла су се и три реферата, која свједоче о једном облику Слијепчевићеве наставне дјелатности, односно о његовом доприносу и улози у развоју универзитетских кадрова (о тези Миљана Мојашевића, о докторској дисертацији Зорана Константиновића и о избору Зденка Шкроба за редовног професора). Међу најзанимљивије текстове могли бисмо убројати оне који су посвећени великим њемачким ствараоцима: Хегелу („Хегелови утицаји“), Томасу Ману („Томас Ман о правој мисији Немачке“, „Погледи Томаса Мана“ и „Вечито враћање“) и Хајнеу („Хајне“). Другу књигу затвара рад Слободана Грубачића „О германисти Пери Слијепчевићу“, у коме је аутор настојао да из данашње перспективе вреднује Слијепчевићев допринос развоју германистике, стављајући притом у први план примјену теоријско-методолошког поступка који подразумева компаративно-рецепционистичко сагледавање прожимања различитих националних литература.

Проучаваоцима српске и опште књижевности свакако ће највише пажње привући трећа и четврта књига *Сабраних дјела Пера Слијепчевића – Огледи о српској књижевности и Књижевно-критички радови*. У трећој књизи, (Радован Вучковић је приређивач и писац поговора) обједињени су Слијепчевићев најбољи радови о српској књижевности. Они су организовани у три тематске цјелине (поглавља). Прву чине огледи о народној књижевности, другу огледи о Његошу и трећу о великим српским пјесницима – Шантићу, Дучићу и Ракићу. Јасно је, дакле, да се Слијепчевић није систематски бавио појавама у српској књижевности, него се ограничио на један узак круг тема. Чак и у оквиру три поменуте теме, Слијепчевић је дао радове неједнаке вриједности. Наиме, уочава се

да поједини огледи нису довољно кохерентни и аналитични, јер су настали одређеним поводима, а не са жељом да се тема назначена у наслову исцрпно расвијетли.

Србистичке прилоге из треће књиге темељно је прокоментарисао Радован Вучковић у поговору под насловом „Огледи Пера Слијепчевића о српској књижевности.“ Након анализе појединих радова, Вучковић је дошао до закључка да је „Слијепчевић, вероватно, био свестан да његово писање о српској књижевности није континуирано разматрање епоха и стилова, нити сагледавање писаца у том оквиру, већ утемељено студијско анализирање појединачних појава, уз знатан удио субјективног приступа и личног тона при њиховом тумачењу“.

Четврта књига (*Књижевно-критички радови*) доноси више од стотину текстова општијег карактера, критика, чланака и биљежака. Запажа се да је заједничко свим тим радовима то што су произашли из Слијепчевићевог интересовања за непосредне књижевно-културне догађаје. Зато је у овој књизи мало студиозних теоријских и општих радова (нпр. „Тон и стил“, „Модерна и ми“, „Алитерацијски стих у српскохрватској књижевности“), а више краћих осврта и приказа оновремене белетристичке и научно-публицистичке продукције, како домаће (нпр. „Петар Митропан: *Руски њисци* – слике из живота и делатности“, „Петар А. Митропан: *Пушкин код Срба*, „М.М. Ускоковић: *Чедомир Илић*: роман“, „Св. Сава у народном предању : спремио Владимир Ћоровић, „Ђорђе Пејановић: *Штимања у Босни и Херцеговини 1850–1941*, „Драгиша Васић: *Ушуљена кандила*“ итд), тако и преводне (нпр. о *Филозофији уметности* Хиполита (*sic!*) Тена, о *Еуџикуровом врћу* Анатола Франса, *Гуливеровим путовањима*, затим о преводима Хамлета). У овој књизи штампан је и низ чисто информативних забиљешки од свега двије-три до неколико реченица којима се оставља писани траг о новим догађајима из књижевности и културе („*На Голгоџу*: Стеван П. Бешевић“, „Аугустин Ујевић: *Лелек Себра*“, „Иво Андрић: *Пућ Алије Ђерзелеза*, „*Витез десјоша Стефана*: приповетке из српске прошлости“, „*Месечни преглед*“ и др.), а ту је и понеки текст пригодног карактера („О Змајевој стогодишњици“, „Стогодишњица Грге Мартића“, „Једнодневни боравак представника светске књижевности у Скопљу. Реч др П. Слијепчевића“, „*In Memoriam Владети Поповићу*“).

У петој књизи, *О уметности и уметницима*, (приредила и поговор написала Слободанка Пековић), сабрано је више од стотину Слијепчевићевих текстова из области опште теорије умјетности, позоришта и драме, музике, сликарства и вајарства. Разнородни текстови у овој књизи говоре о Слијепчевићевом истинском и дубоком интересовању за умјетност, теорију и филозофију умјетности, као и естетику (нпр. радови

„Естетика хармоније“ и „Увођење у савремену уметност“). Такође, већи дио текстова свједочи да је Слијепчевић помно пратио актуелне културно-умјетничке догађаје и писао о њима радове, претежно пригодног карактера. Позоришне, музичке и ликовне критике и оцјене, не могу се сврстати у највише домете Слијепчевићевог интелектуалног рада, али оне веома добро осликавају пишчеву ерудицију, као и његову врло широку просвјетитељску активност, која се није завршавала само на предавањима у оквиру званичних образовних институција. Као поговор петој књизи стоји рад Слободанке Пековић „Теоријски и ‘ситни’ текстови Пера Слијепчевића“, у коме су веома лијепо и прегледно представљени, „велики“ и „мали“ Слијепчевићеви текстови, посвећени умјетности и умјетницима.

Наредне двије књиге – *Историјске и политичке теме* (6) и *Култура и друштво* (7), уредио је академик Алекса Буха. Он је написао и поговоре – „Југословенство Пера Слијепчевића“ (у шестој књизи) и „Народњаштво Пера Слијепчевића“ (у седмој књизи). Буха је добро уочио да се Слијепчевићеви историјски и политички списи сабирају и концентришу „у и око теме југословенства; из ње се његове мисли рађају, око ње круже и њој се враћају“. И ове двије књиге потврда су Слијепчевићеве свестраности и опредјељења да буде истински народни просвјетитељ. Између осталих, у њима налазимо текстове о социјалним и културним приликама, стању школства и просвјете, великим историјским потресима и превирањима током првих деценија 20. вијека, као и портрете појединих истакнутих представника политичког и научног живота ондашњег доба. Такође, ту су се нашли и прикази, осврти и оцјене актуелних књига са темама посвећеним међусобно сродним друштвено-политичким и културним проблемима.

Књига *Педагошко-андрагошки радови* (приређивач и писац поговора Симо Нешковић) на својеврстан начин свједочи да је Слијепчевић, у форми краћих текстова, дао и читав низ прилога опште, културно-политичке и просвјетне намјене, те тако активно учествовао у преображају националне културе у једном сложеном историјском раздобљу. Укупно осамдесет осам текстова груписано је у пет тематских цјелина – поглавља: (I) „Радови о омладинским програмима за национални рад“, (II) „Радови о идеологији и историји просвјетитељских покрета“, (III) „Радови о организацији, садржају и методи народног просвјећивања“, (IV) „Радови о патријархалној култури“, (V) „Нове књиге и културни догађаји“.

На почетку претпоследње (9) књиге, *Бетјристички радови и преписка*, као нека врста предговора, штампана је обимна студија Радована Вучковића „Дело Пера Слијепчевића.“ На око стотину страница текста, Вучковић је дао свеобухватну и студиозну представу о појединим периодима Слијепчевићевог стваралачког рада, нарочито оног из ширег под-

ручја књижевности. Осим обимне уводне студије, у овој књизи налазе се још двадесет три пјесме и осамнаест прозних (белетристичких) списа, као и селективан избор Слијепчевићеве преписке.

Пјеснички и белетристички опус Пара Слијепчевића је невелик и није до сада привлачио пажњу књижевне критике. Исправио је то, бар донекле, Радован Вучковић, који је (у оквиру поговора за девету књигу *Сабраних дјела*), анализирао Слијепчевићеве пјесме, показавши да се на основу ранообразности њихове форме, строфа и стихова, може видјети да је Слијепчевић добро познавао пјеснички занат. То показују његове ране пјесме, објављене између 1909. и 1913. године: „Сироти крај“, „Maestoso“, „Олеандри“, „Епилог“, „Словенска балада“, „Сунцокрети“, „Светлана“, „Мед“, „Мир“, „Mogendo“ и три „Пасторале“. У тим раним пјесмама превладавају љубавни и благо наглашени родољубиви мотиви, везани за природне, космичке или пасторалне елементе и расположења. Након добровољачког учешћа у Балканским ратовима, Слијепчевић мијења пјеснички тон и окреће се темама које су прожете пјесничком причом о положају човјека у драматичним ратним приликама.

Прозни Слијепчевићеви списи махом су документарно-историјског карактера, па се само у тим оквирима могу и вредновати. Искључиво документарну вриједност има и одабрана преписка, која је у овој књизи разврстана у двије групе: „Писма Пера Слијепчевића“, (31 писмо) и „Писма Перу Слијепчевићу“ (55 писама). На основу садржаја преписке може се уочити да се Слијепчевић познавао са многим истакнутим појединцима – политичарима, научницима, књижевницима и умјетницима, који су играли важну улогу у ондашњем друштвено-политичком, научном и књижевно-умјетничком животу (Н.Тесла, М. Пупин, Ј. Цвијић, М. Кашанин, В. Ћоровић, А. Шантић, Ј. Дедијер, И. Андрић, М. Ђурић, Г. Гезман, И. Мештровић, И. Секулић итд).

Посљедња књига *Сабраних дјела* садржи „Биографију и библиографију Пера Слијепчевића“. Обимну и поуздану, научно утемељену биографију написао је Часлав Николић, а драгоцену библиографију Пера Слијепчевића урадила је Сњежана Ћирковић. Та библиографија обухвата период од 1908. до 2010. године, а у њој се налази укупно 1027 библиографских јединица, распоређених у три дијела: „Радови Пера Слијепчевића: (студије, чланци и прикази), „Преводи“ и „Радови о Пери Слијепчевићу“.

Ерудита какав је био Пери Слијепчевић свакако је заслужио да се његова свестрана дјелатност свеобухватно освијетли и популарише. Да је одабрана читалачка публика већ информисана о значају Слијепчевићевог рада и мјесту које овај аутор заузима у историји српског народа, (нарочито оног са подручја БиХ), можда указује и сама чињеница да су

Сабрана дјела Пера Слијепчевића на на протеклом Сајму књига у Београду, награђена „Повељом успјеха“, као најтраженије дјело из Републике Српске. Вјероватно је ово интересовање читалаца за живот и рад Пера Слијепчевића донекле подстакнуто и цјелокупном атмосфером везаном за скоро обиљежавње стогодишњице Сарајевског атентата и почетка Првог свјетског рата, пошто се Слијепчевићево име неријетко помиње међу именима најистакнутијих активиста *Младе Босне*. У том смислу, можда би неки Слијепчевићеви текстови са историјском тематиком могли у садашњем времену добити на актуелности. *Сабрана дјела Пера Слијепчевића* несумњиво ће бити од користи истраживачима различитих научних профила. Исто тако, може се очекивати да ће српска књижевна критика бити подстакнута да изрекне нове врједносне судове о Слијепчевићевом књижевном и критичком раду.

*Весна Б. Мићућ*¹²

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Одејек за општу књижевност и библиотекарство

---

¹² vesnamici@gmail.com

БОРИСАВ СТАНКОВИЋ, ПИСАЦ НОВОГ ДОБА

(Снежана Милосављевић Милић, *Ошйори и ѓрекорачења*
(*Поетика ѓришоведања Боре Станковића*), Филозофски факултет
у Нишу, Ниш, 2013)

Снежана Милосављевић Милић један је од савремених научника који најзначајније утичу на формирање научне свести у области нарато-логије, теорије романа, књижевне реторике и поетике српске реалистичке прозе. Последња објављена књига, *Ошйори и ѓрекорачења (Поетика ѓришоведања Боре Станковића)*, представља скуп студија конципираних на аналитичко-интерпретативном приступу наратолошким и естетичким феноменима приповедне поетике Боре Станковића. Књигу карактерише теоријско-аналитички приступ у чијој залеђени су савремени књижевнотеоријски концепти који се оригинално доводе у везу са плурализмом иманентних студија интердисциплинарних наука (естетике, психоаналитике, социологије). Основни меритум ове монографске студије је у аутентичном приступу који проблематизује до сада у науци незапажене и неанализиране феномене поетичке матрице Б. Станковића. Овде пре свега истичемо уочавање и анализу облика модерног наратива, виртуелног и итеративног, који, као знакови модерне у Станковићевом делу, нису досад у критици ни запажени ни проучавани. Значајне резултате дала је и анализа апелативног наратива (нарочито фигуре унутрашњег наратера), као и дистинкција наративних идентитета доживљајног и приповедног ЈА у приповеци „*Стари дани*“. Интерпретативни, наратолошки и естетички приступ Станковићевој поетици довео је до резултата значајних за историју српске књижевности, јер продире дубоко у генезу природе и функције књижевних појава које су довеле до дестабилизације реалистичког наратива и појаве модерне српске прозе.

У студији „Наративна трансмисија фолклорне грађе у раним приповеткама Боре Станковића“, на примеру приповедака „Ђурђевдан“, „Наш Божић“, „Стари дани“, у интерпретативном кључу - динамика позиције аутора, наратора и наратера - анализиран је модернистички начин наративизације фолклорне грађе. У студији се кроз анализу промењеног књи-

жевног односа аутора према фолклорној грађи (обредно-обичајног комплекса) указује на знакове напуштања реалистичке приповедне технике и зачетке модерне прозе (доминација доживљаја над догађајима, дуализам оквирног и унутрашњег хронотопа, дуализам приповедача у првом лицу - доживљајно и приповедно ЈА). Као једно од кључних начела модерне наративне трансмисије обредно-обичајног комплекса истакнуто је слабљење објективне мимезе и наглашавање симболичке и субјективне равни. Кроз анализу динамике наративних позиција аутор указује на модерни приступ наративизацији фолклора: у приповеци „Наш Божић“ приповедач у првом лицу је најмање видљив јер се стално маскира фокусом јунака-дечака. Будући да није конкретизован на рубовима приповетке, овај приповедач је најближи ауторској фигури, на шта указују извесни знаци прекорачења перспективе. У приповеткама „Ђурђевдан“ и „Стари дани“ експлицитно се указује на дуализам приповедача и хронотопа: време из оквира ближе је приповедном ЈА, а унутрашње време доживљајном ЈА. У оквирним деловима ових двеју приповедака коментари су слични ауторским коментарима дистанцираног приповедача, при чему, са преласком на унутрашњи оквир, фокус прелази на некадашње ЈА, на шта указују форма презента или прилошке одредбе за време („сутра“, „сад“). Трећа приповедна инстанца - аутор, истакнута је у свим трима приповеткама, и то, у појмовима који су дословно цитирани, дати под наводницима или курзивом („мантафе“, „ћупче“ и сл.), као и у ауторовим тумачењима и препричавањима народних песама.

У студији „Апелативне форме приповедања у приповеткама Боре Станковића“ аутор указује на модернистички приступ традиционалној инстанци наратера. У раду се дистанцирају фигуре спољашњег и унутрашњег наратера, при чему се код апелативног наратива са унутрашњим наратером указује на знакове модерног, психолошког наратива: наглашен емоционални однос приповедача и наратера-јунака, наглашено субјективно учешће приповедача, дистанциран читалац који постаје метафора јунака. У раду су наратолошки анализирана три доминантна типа апелативног наратива – реторички, комуникативни и наративни. Код апелативног наратива реторичког типа истиче се фингирана комуникација и безлични спољашњи наратер близак имплицитном читаоцу. Код апелативног наратива комуникативног типа указује се на спољашњег наратера који, услед развијене карактеризације, постаје метафора наратора, тј доживљајног ЈА. Што је већи степен профилисаности овог наратера то је веће његово разилажење са наративном публиком и имплицитним читаоцем. Код трећег типа апелативног наратива указује се на унутрашњег наратера (лик који припада свету фикције), при чему се анализира његова повезаност са жанром дневника и епистоларним жанром (исповедни

и монолошки тон у приповеткама „Увела ружа“ и „Наступ“ добија формализовану ознаку ТИ приповедања у коме се наративно ТИ приближава традиционалном јунаку).

У студији „Метафора границе као модел читања Станковићеве поетике еротског“ кроз компаративно читање двеју приповедака, „Нушка“ и „Вечити пољубац“, аутор анализира модерни приступ еротском у Станковићевој прози. Као интерпретативни кључ узима метафорично значење појма *границе*, тумачећи њена поливалентна значења у бројним ралацијама на фону приче и дискурса: граница која супротставља еротски нагон индивидуе и ауторитет патријархалног ауторитета, ерос и етос, ерос и танатост, ужитак и симулирано пражњење, виртуелни и стварни наратив, мимеза и симболизација. Као симбол ове границе у „Нушки“ је виђен *зид* иза којег она прати свадбени обред који и активира у њој жељу иницијације, а у „Вечитиом пољупцу“ је истакнут сан. У анализи модерног начина литераризације еротског - симболизације и експликације, у раду је нарочито истакнута приповетка „*Вечити пољубац*“: експлицитност и лирска експресија маскирани су сном, чија спиритуализација и симболизација оностраним сублимира плотско и еротско. Важно је истаћи да ауторка у експлицитности вербалне фикције еротског, као и у синехији мелодраматике и самоироније у фигури јунака, види кључне поступке дестабилизације реалитичког наратива и појаву модерне српске прозе у домену еротског.

У студији „Одлике фокализованог приповедања у приповеци ‘У ноћи’ анализом аутор указује на новине које најављују почетак српске модерне прозе и раскид са реалистичком поетиком: употреба фокализоване психолошке наратије (доживљеног говора и унутрашњег монолога), симболизација поетске слике (еротска асоцијација ноћног пејзажа и сакралност дуго ишчекиване воде која натапа суву њиву). Као кључни поступак за читав низ новина које приповетка манифестује поставља се унутрашња фокализација. Увођењем унутрашњег фокуса главне јунакиње Цвете, Станковић врши померање тежишта мимезе са мимезе објективности стварности на мимезу субјективне перцепције јунакиње (симболизација и субјективизација хронотопа, психолошка проза). Приповедање кроз фокус лика, међутим, не тече доследно, већ се смењује са нефокализованим наративом (након елиптичног увода брзо се прелази на фокус лика, колебање доживљеног говора и ауторског коментара у сцени сукоба Стојана са оцем прелази у нефокализовано приповедање, након којег ауторски коментар наставља да пресеца унутрашњи фокус).

У студији „Second-person наратија у приповеци ‘Увела ружа’“ анализира се ТИ-форма приповедања са наратолошких позиција и унутар лудичког оквира фикције (правила одређеног фиктивног нивоа која

су позната аутору и читаоцу, при чему, промена тих правила тј. лудичка варка, не спречава рецепцију, већ се читалац прилагођава фиктивној игри). Промене лудичких нивоа стапања протумачене су као последица игре са стратегијама жанра, перспективе и наративног гласа. Ауторка најпре анализира лудичку варку на фону жанра: експлицитно, унутрашње жанровско одређење је дневник (овим се активира одређени хоризонт очекивања), међутим, имплицитне, спољашње одлике упућују на приповетку. У раду је уочено да са променом наративног идентитета наратора, наратора и аутора долази до промене лудичког нивоа и новог фиктивног стапања. У фигури наратора раздвајају се два типа, ТИ-јунак (питање упућено ТИ које припада наративној прошлости, лику Стане девојке) и ТИ-адресат (питање упућено ТИ које припада наративној „садашњости“, лику Стане поружнеле жене). ТИ-јунак је индивидуализован и профилисан у мери у којој се наративно ТИ приближава традиционалној фигури јунака, те ТИ приповедање постаје формална ознака. Иако ТИ-јунак доводи до удаљавања од имплицитног читаоца и наративне публике, ипак долази до фиктивног стапања (рецепције), те ТИ-јунак представља лудичку варку (читалац зна да је ТИ приповедање формална ознака, ТИ упућено лику не спречава рецепцију читаоца). ТИ-адресат се због близине временске дистанце приближава имплицитном читаоцу и наративној публици и тиме је омогућено фиктивно стапање.

У студији „Модернистички наратив романа *Нечиста крв*“ анализирају се итеративни и виртуелни наративи као два иновативна поступка која одликују модернистички наратив Станковићеве прозе. На фону реторичке снаге аутор анализира доминантне функције итератива: хиперболичку (активирање бескрајног ланца понављања причања којим се потцртава етички, психолошки и социјални аспект), метонимијску функцију (увођење појединачне реакције као манифестације уобичајене реакције) и темпоралну функцију убрзавања наративног темпа. У анализи виртуелног наратива (све оно што би се могло догодити али се не догађа), истичу се његове две главне улоге: карактеризација лика, као и антитетичка функција према основном току. Што је нарочито важно, аутор анализира природу и функцију промена које ови поступци уносе у чврст реалистички наратив: паралелни, виртуелни наратив удваја Софкин лик, чиме се уводи модернистичка тема двојника, док је модерни топос трагичног јунака, Софке, мотивисан јаким антитезом акутелизованог и виртуелног наратива, односно раскорак између жеља и стварности. Виртуелни наратив представља специфичну реторику одлагања радње, која је знак дестабилизације и размицања чврстог реалистичког наратива.

У студији „Историјско време и наративни темпо у роману *Газда Младен*“ анализира се начин модернистичке наративизације историјског

времена (субјективизација и симболизација историографског хронотопа, подређеност лику и сажет приказ насупрот реалистичкој мимези објективности). Аутор анализира релацију између историјског времена и наративног темпа у роману, при чему долази до значајних резултата: насупрот различитим формама наративног темпа, историјско време се јавља у форми сажетог прегледа (опис ослобођења Србије од Турака на крају романа) или у форми дескриптивне паузе (опис „географског времена„ на почетку романа, тј. увођење реалног хронотопа чије топонимијске и демографске особине карактеришу хронотоп Старе Србије“). Анализом је указано на основне функције наративизације историјског времена у модерном роману: историјско време више није основно време наратива у роману, оно је у позадини, у функцији контекстуализације догађаја и ликова, њихове аутентизације и веродостојности. Драматични историјски догађаји (ослобођење Врања у Другом српско-турском рату) употребљени су у функцији мотивације пресудних догађаја у животу главног јунака (са ослобођењем Врања долази и до унутрашњег ослобођења лика од ригидних патријархалних стега).

У студији „Наративни алитеритети и дестабилизација реалистичке мимезе у роману *Газда Младен*“ анализирају се облици виртуелног наратива у роману - симулирани наратив и контрачињенични наративни алитеритет. Симулирани наратив означава свесно претварање (симулирање) ликова при чему долази до дискрепанце између лажних манифестних реакција и истинитих унутрашњих потреба. Симулирани наратив ауторка доводи у везу са концепцијом лика (укључује психоаналитичке студије), нарочито наглашавајући чин *менталних симулација* (виртуелни свет јунака који функционише као механизам одбране од фрустрације). Што је нарочито важно, аутор анализира иновативност увођења виртуелног наратива и индикацију модернистичке прозе: прихватање привида као стварности (привидна оствареност јунака) представља први корак који ће од зачетника српске модерне водити до расцепа у фигури јунака у другој фази модернистичке прозе. Истичу се два правца виртуелног наратива: иронизација, или, што је чешће код Станковића, поетизација прозе постигнута продорним психолошким анализама и богатством имагинација. Контрачињенични наративни алитеритет односи се на хипотетички али неостварени наратив. У наратолошкој анализи контрачињеничног виртуелног наратива у роману истичу се два типа: када су виртуелна стања измештена у будућност (један подтип представља укрштање симулираних поступака и контраприповести, а други подтип представља укрштање виртуелног наратива и емпатије лика). Други тип представља испољавање прошлости кроз контрачињенице. Истиче се низ модернистичких топоса мотивисаних појавом контрачињеничног виртуелног алитеритета: неприлагођеност појединца, удвајање и расцеп у лику, трагика субјекта.

У студији „Јерес читања - рецепција *Божјих људи* у књижевној критици“ анализира се дијахронијски пресек критичке рецепције Станковићеве збирке приповедака *Божји људи*. У опсервацији се полази од најранијих критичких приступа (Ј. Скерлића, И. Ивачковића, Ј. Продановића), преко рецепције у међуратном периоду (В. Петровић) до третмана у савременој књижевној критици и историји (В. Глигорић, Р. Вучковић, Ј. Деретић, Љ. Пешикан, М. Недић, С. Денић). Антитетичност читања посматра се кроз следеће бинарне опозиције: миметички наспрам симболичког принципа, универзално наспрам локалног, објективизам наспрам субјективизма, емпатија писца и приповедног света према неутралности, паганско наспрам хришћанског.

Аутентично читајући већ постављене проблеме Станковићевог дела, уочавајући и анализирајући феномене који досад нису нити запажани, нити анализирани, проф. др Снежана Милосављевић Милић у монографској студији *Ошћори и њрекорачења (Поетика њриповедања Боре Станковића)* стала је отприлике где и сам Станковић у своме времену - лицем ка будућности!

*Милена М. Станковић*¹³

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

---

¹³ milenastankovic1705@hotmail.com

ЗБОРНИК РАДОВА КАО ОМАЖ ПЕСНИКУ НОВИЦИ ТАДИЋУ

(*Кад њомислим на себе, кришом се њрекрсићим: зборник радова о њесничком делу Новице Тадића*, ур. Ј. Делић, Нови Сад: Orpheus – Плујине: Центар за културу, 2012)

Година 2012. је за интеграцију песничког опуса Новице Тадића у канон савремене српске поезије од великог значаја. Ове године је поред Тадићевих сабраних дела у пет књига (Новица Тадић, *Сабране њесме 1-4 и Остѡвишћина*, ур. Д. Хамовић, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Издавачки центар, 2012), објављен и други по реду зборник који се бави представљањем његове поезије и поетике. После првог зборника (*Новица Тадић, њесник: зборник*, ур. Д. Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2009), објављеног за време песничког живота, након додељивања награде „Жичка хрисовуља“, други зборник има за циљ да продуби тенденцију ка систематском проучавању Тадићеве поезије стваране готово четири деценије, која је у свом развојном путу претрпела различите промене условљене интенцијама самог аутора, али и актуелним променама поетичких парадигми у савременој српској поезији. Осим тога, овај зборник, који носи исти наслов као и избор Тадићеве поезије објављен 2010. године (Новица Тадић, *Кад њомислим на себе кришом се њрекрсићим*, Нови Сад: Orpheus – Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2010), настаје у знак сећања и у циљу одавања почастии недавно преминулом песнику. У том смислу представља, својеврстан омаж Новици Тадићу, али и један корак више ка афирмацији уметничке вредности његовог песничког опуса.

Поезија Новице Тадића је била запажена од објављивања прве збирке под називом *Присусћва* (1974). Књижевна критика је пратила сваку песничку мену и преображај његовог певања, измене поетичких премиса, а у науци о књижевности је посебно значајно било појављивање монографија Радивоја Микића – *Песма и мити о светиу* (1989) и *Песник ѡамних сћвари* (2010), које су уз поменути зборник из 2009. године формирале адекватну основу за настајање новог зборника посвећеног Тадићевој поезији. Заједно са сабраним делима, он у 2013. години про-

лази кроз процес интензивне рецепције од стране шире читалачке, али и уже научне јавности.

Читав зборник обележен је тенденцијом да Тадића афирмише не више само као песник тамног тона, већ и да, управо подробније објашњавајући порекло и природу тамног, укаже на појаву светлих нијанси, покајне и молитвене интонације која означава посебну етапу у песничком преображају и израз је тенденција које своје потпуно оваплоћење добијају углавном у последњим Тадићевим збиркама. Зборник садржи оригиналне, али и текстове који су већ објављени протеклих година – укупно деветнаест. Њихова садржина и вредност је разнолика, а варирају од есејистичких и књижевнокритичких до научних радова.

Текст који отвара зборник, „Непрестани плач као непрестана молитва“, представља уводну реч самог уредника, Јована Делића, који у некролошком маниру истиче аскетску особину Тадићеве песничке личности, подвлачећи плач и молитву као светли тон насупрот „овоземаљске таме“ на којој је базиран његов песнички свет.

Следећи рад, „Аскетска служба поезији“ Радивоја Микића, посебно је окренут Тадићевој поезији у постхумно објављеним збиркама *Ту сам, у шами* (2011) и *Ја и моја праиња* (2011), нарочито првој, али имајући у виду читав његов опус. Микић такође настоји да укаже на појаву светлог тона певања, који се у науци о књижевности сматра једном од највећих енигми ове поезије, и који отвара питање кохерентности Тадићевог песничког опуса, али указује и на потребу преиспитивања порекла преображаја. Спајање различитих интонација аутор рада сматра основном карактеристиком ове поезије, базиране на доживљају света „као извора ужаса“, на чему инсистирају и аутори осталих текстова. Угроженост божанског принципа условила је уочену тематску еволуцију, али уз опстајање амбивалентног односа према религиозној грађи, и перманентно ишчезнуће јасне границе између демонског и божанског, чак и приликом одређења лирског субјекта. Нестајање Бога и фундаментална инверзија вредности у првим збиркама условила је поновну потрагу за њим у последњим, у чему аутор види могућност ресакрализације света и обнове односа између човека и Бога, као вид укидања нихилизма. У том смислу се и формална концепција поезије мењала, па је дошло до обнове везе са средњовековном традицијом на тематском, симболичком, као и жанровским плану кроз евокацију одређених књижевних облика попут записа, молитви, похвала, плачева и поучних прича.

Трећи рад је рад Мира Вуксановића, „Паклена варница Новице Тадића“, први пут објављен у *Лейтмотиву Мајнице српске*, год. 188, књ. 489, св. 1 (јан.–феб. 2012), стр. 179–185. Овај краћи оглед креће од мотивске анализе именице ватра и других сродних именица, како би објаснио њи-

хове конотације у комплексном семантичком слоју Тадићевог песничког универзума.

Селимир Радуловић, у тексту под насловом „Весели пакао савремености“, објављен у *Летопису Матице српске*, год. 189, књ. 492, св. 3 (септ. 2013), стр. 285–295, издваја страх као основно песничково инспиративно извориште које утиче на деформацију света у лирском субјекту. Слика Тадићевог пакла још једном је представљена као слика овоземаљског пакла у који је утопљен „залутали“ и „клонули“ савремени човек. Радуловић покушава да систематизује Тадићеву поезију кроз преплитање трију поетика које описно одређује као: „поетику изобличења и отварања према оностраном“, „поетику установљења ђавољег и демонског света“ и „поетику покајничког призивања светог и жудње за Вишњим“.

Пети рад, под насловом „Покајни тон Новице Тадића“, преставља текст Драгана Хамовића, објављен у *Летопису Матице српске*, год. 188, књ. 489, св.1/2 (јан.–феб. 2012), стр. 186–192 и један је од неколико целовитијих научних радова овог зборника. Такође, то је један од првих текстова у којима се уводи проблем промене тона певања у Тадићевој поезији, али и један од текстова који детаљније и систематичније обрађује овај проблем, успостављајући везу између Тадићеве поетике и поетике плача сирјиског песника и проповедника покајања, Јефрема Сирина. Иако није било тенденције да се компаратистичка линија доследно спроведе, већ да се само назначи, овај рад садржи адекватна објашњења, као и довољно чињеница за потоња истраживања ове проблематике, на коју је Хамовић и раније указао у тексту „Аскеза посебне врсте“ (*Луча*, год. 9 бр. 18, Суботица 2000, стр. 118–120), али и други аутори попут Бојане Стојановић Пантовић у претходном зборнику.

Следећи је рад Злате Коцић, „Ђаволијаде – јади Новице Тадића“, који наставља да кохерентност његовог опуса види у представљању тамне стране постојања и приказивању делатног принципа зла, сада из нових перспектива и сагледавањем различитих песама, али се не удаљава од оних првих интерпретативних виђења Тадићеве поезије.

Шести текст, „Библија и православна традиција у песништву Новице Тадића“, Оливере Радуловић, један је у низу радова ове ауторке која се иначе бави откривањем библијског подтекста у савременој српској књижевности. Њен став је да је песников однос према библијској грађи и њеним песничким облицима амбивалентан. Однос према аспектима православне духовности она види у ширем контексту односа према метафизичком колексу, делећи Тадићеву поезију на три фазе: рану и зрелу које су у отклону према етичким императивима православне духовности, и позну фазу, која прихвата њено искуство и доноси афрмацију православне антропологије. Ауторка проналази референце на *Стиари завети* и

Нови завет, нарочито на *Дела апостолска* и *Откривење Јованово*, али и референце на дела светих отаца, односно на учење о унутрашњој духовној борби у сваком човеку, што је и раније уочено. Преносећи искуство апокалипсе, Тадићева поезија доноси и идеју спасења кроз обнову традиције плача.

Наредни текст под насловом „Новица Тадић: крик и молитва“ Драгана Лакићевића, негујући биографски приступ, настоји да нам приближи песникову личност прелазећи хронолошки преко његових збирки и главних маркера песничког света презентованог у њима, говорећи и о рецепцији и пријему код читалачке публике и проналазећи му, слично као и Микић, место уз Момчила Настасијевића и Васка Попу. Сродним начином је написан и девети по реду текст, „Јагње“, Владимира Јагличића, обликован као дијалогско сећање са намером да портретише песникову необичну личност. Кратки текст Милована Марчетића, „Трагично осећање и смех“, који већ у наслову сажима два основна поетичка начела на којима је изграђена Тадићева поезија, објављен је у *Београдском књижевном часопису*, год 7, бр. 22 (2011), стр. 114–116. Аутор се опире одређивању ове поезије као демонске, сматрајући да је и песник лично био прожет светлим тоновима, и истиче посебну врсту хумора заступљеног у Тадићевим стиховима. Певање о демонима он отуда види само „у функцији симболизације личног искуства и размишљања“, као и тражења нових тема или израза, а самог песника сматра неприлагођеном и егзистенцијално усамљеним. У сличном импресионистичком маниру написан је и текст Желидрага Никчевића, „Грешан и помирен“, као и текст „Кроз искушења и патњу, до спознаје и катарзе“ Мића Цвијетића.

Осми по реду је рад Михајла Пантића – „Новица Тадић: поезија градског искушеника“. Осврт на комплетан Тадићев рад и допринос српској поезији, поентиран је устоличењем Тадића као усамљеника у српској поезији, упркос томе што је добио све значајне награде. Пантић с правом издваја гротеску као главни обликотворни принцип Тадићеве поетике, али се задржава на истицању једне итонације, интонације тамног пева, проналазећи такође да је песников демонизам потекао из света који нас окружује. На крају се дотиче и трајно отвореног питања односа према песничкој традицији, што би могао бити циљ посебних детаљнијих проучавања.

Једанаести текст под насловом „Митско, заумно и гротескно у пјесништву Новице Тадића“, ауторке Софије Калезић, даје фрагментарни приказ ове поезије и издваја градацију и алегорију као њене најважније стилске карактеристике, али већ следећи рад Соње Миловановић, „Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића“, најпре објављен у зборнику радова *Савремена проучавања језика и књи-*

жесновости: зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. 1, ур. М. Ковачевић, стр. 367–378, доноси детаљнију стилистичку анализу. У овом лингвостилистичком раду прецизне научнометодолошке апаратуре, ауторка се бавила пре свега стилематичним, а потом и стилогеним аспектима синтаксичке структуре и исказа у Тадићевој поезији.

На њега се надовезује рад Јелице Стојановић, „Лексичко-семантичка и лексичко-стилска средства у бојењу света Новице Тадића“, који претиспитује статус одређене лексике, проналазећи мотивске сродности међу појединим учесталим групама речи, превасходно у збиркама *Незнан* и *Најаси*. Тенденција њеног рада је да утврди лексичко-семантичко језгро ове поезије и пружи значајну основу за будућа проучавања у овом смеру.

Лидија Томић у свом тексту „Пјесник Новица Тадић – љубитељ пакла“ још једном подвлачи тему угрожене егзистенције и отуда ироничне перспективе лирског субјекта, враћајући се поменутом току у тумачењу Тадићеве поезије који инсистира на посебно семантички богатом појављивању покајног тона. И сама примећује да доминација људске несреће не укида идеју спасења и да је писање о злу заправо покушај његовог разбијања.

Зборник се завршава као што и почиње, текстом уредника, „О сиротој души која тражи да се нахрани и обуче у стих“, и који је састављен од његова два ранија рада, „Нијансирање црног пева: уз експлицитну поетику Новице Тадића“, објављеног у „Летопису Матице српске“, год. 187, књ. 487, св. 5 (мај 2011), стр. 853–864, и *Пјесник леденог хумора*, такође објављеног у *Летопису Матице српске*, год. 183, књ. 480, св. 3 (септ. 2007), стр. 403–414. Делић одређује Тадићу припадање уклетим песницима. Поред осталих поетичких особина, истиче и значај поетике фрагмената. Сматрајући га песником нијансе, он се не опредељује за један тон, тамни или светли, већ говори о присутности оба тона и свакако веристичкој основи ове поезије. Цео текст је прожет цитатима, аутопоетичким Тадићевим коментарима, а други део је нарочито окренут указивању на појаву гротескног хумора.

На крају се налази „Селективна библиографија Новице Тадића“ коју је саставила Гордана Ђилас. Објављена је и у зборнику из 2009. године, а допуњена 2012. године у књизи *Остављенина*, у оквиру сабраних дела.

Други по реду зборник посвећен песнику Новици Тадићу настојао је да да преглед најважнијих поетичких одлика његове поезије, као и да наговести њену могућу генезу. Импресионистичка сећања песникових пријатеља доприносе некролошкој тенденцији зборника, док књижевнокритички осврти сведоче о актуелности и присутности Тадићеве по-

езије у рецепцији шире читалачке публике. Педантније урађени радови, са прецизном научнометодолошком основом (иако формално не најуспелији, будући да постоји пропуст у смислу неадекватно представљене литературе којом су се аутор служили), чине овај зборник вишестурко интересантним и значајним. Уредник је успео да окупи разнородне текстове у славу песника чија ће поезија тек сада, када се пред нама налази читав његов опус, бити предмет подробнијих анализа.

*Јелена С. Младеновић*¹⁴
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

---

¹⁴ jelena.mladenovic.1417@gmail.com

ПОСТКОЛОНИЈАЛИЗАМ ОДОЗДО

(Роберт Јанг, *Постколонијализам, сасвим крајак увод*, превод
Иване Буљ и Игора Јавора, Службени гласник, Београд, 2013)

Службени гласник је 2013. године објавио превод још једне књиге аутора познатог по делу *Колонијална жудња: хибридноси у теорији, култури и раси* (1995) и уредника *Интервенција*, међународног часописа о постколонијалним истраживањима. *Постколонијализам, крајак увод* Роберта Џ. С. Јанга је другачији од каквог кратког теоријског увода, али је у сагласју са читавом хетерогеном мешавином названом *постколонијална теорија*. Овога пута Јанг се није одлучио за класичан теоријски приступ, већ за приказ *одоздо*, са тла Пакистана, Авганистана, Египта и Индије, преко сцена из живота народа наведених држава и кроз дискусију о питањима која би поставио странац нашавши се на датој територији, а каква су нпр. она у вези са симболиком вела у муслиманском свету, номадским начином живота у јужној Азији, колонијалним беземљаштвом староседелаца, животом у избегличким камповима или Чипико покретом жена у Индији.

Јанг следи тезу да постколонијална теорија није теорија у научном смислу, већ кохерентно изложен скуп принципа, група перспектива које су каткад сродне, а каткад и контрадикторне, низ проблема који су често предмет других дисциплина – социологије, психоанализе, антропологије и политичких наука. С обзиром на то да постколонијализам обухвата различите идеје и праксе, Јанг се удаљава од стандардних модела академског писања и не жели да његов увод у постколонијализам буде представљен кроз низ поглавља која развијају главну тезу. Његов *Постколонијализам* је, како сам истиче, монтажа сцена из разних постколонијалних подручја.

Књига садржи бројне илустрације, међу којима су фотографије избегличких кампова, бомбардовања, порушених школа, Ернеста Че Геваре, Фидела Кастра, Арабљанки, Египћанки и припадница разних локалних покрета, а оне су пропраћене разговором са припадником датог културног подручја који неретко прелази у расправу о неком проблему културолошке, социјалне или политичке природе.

На самом почетку ове књиге, у поглављу „Монтажа“, Јанг покреће низ питања везаних за проблем расе, нације и припадности, али са пози-

ције појединца, припадника неке од бивших колонија. Дајући кратак дијахронијски преглед историје колонијализма, са акцентом на психологији припадника империји и припадника колонији, Јанг почиње причу о свету који је био мењан и који се и даље мења кроз борбу. Потом креће на путовање кроз разне градове, сиромашна предграђа, сеоске пределе и рушевине. Његов метод, како је експлицирао, јесте колаж разних сцена из живота бивших колонија, а циљ је увођење читаоца у постколонијалну ситуацију изблиза, уз допуштање му да буде гледалац, слушалац, али и активни учесник у анализи кадрова из живота разних народа. Низом наизглед реторских, а заправо правих провокативних питања, Јанг наводи читаоца на размишљање о тренуцима када се нашао у мањини или у било каквом виду маргине, а потом га, готово неприметно, увлачи у вртлог расних, етничких, социолошких и политичких проблема маргинализованих субјеката.

Први проблем који разматра Јанг у наведеној књизи тиче се образовања и знања: фотографија палестинске ученице међу рушевинама избегличког кампа навешће га на то да потражи одговор на питање какво знање је потребније једном Палестинцу – формално, које стиче у школи на туђем језику, или неформално, које стиче у оквиру породице и у оквиру којег се инсистира на неговању сопственог језика и традиције. Наведена сцена је и повод за демаскирање колонијалног дискурса који је производио стереотипе о колонизованима, те се у оквиру наведеног разматрања Јанг неретко позива на постколонијалне теоретичаре и есејисте Франца Фанона и Хомија Бабу. Одговор на постављено питање Јанг даје кроз сцену спаљивања енглеских књига која прераста у ослободилачки гест.

Одељак „Историја и моћ, одоздо и одозго“, посвећен је афричкој и ирачкој колонијалној и постколонијалној ситуацији. Слика афричких и карипских револуционара у Харлему повод је да се Јанг критички осврне на негативну пропагандистичку и извршитељску улогу коју је у Африци имала FBI. Кроз бомбардовање Ирака осврнуће се на моћ Запада који осваја свет не супериорношћу својих идеја, врлина, или религије, већ надмоћношћу у примени организованог насиља. Кроз неколико писама и одељака из дневника Самјуела Ханингтона, Јанг приказује атмосферу живота у Багдаду током бомбардовања, психичке ломове појединца, и покреће питања узрока и повода бомбардовања, на која ће се надовезати проблем кршења људских права. У средишту поглавља „Хибридношћ“ наћи ће се Алжирац – час пркосан, час страстан, час жртва и раи музичар, а потом припадник терористичке организације. У оквиру овог поглавља Јанг истиче културне и верске разлике између муслиманског и хришћанског света уважавајући специфичности једног и другог и не дајући ниједном од обичаја негативну конотацију.

Последња три поглавља наведене књиге – „Постколонијални феминизам“, „Глобализација из постколонијалне перспективе“ и „Превођење“ доказ су да Јанг ипак није успео да у потпуности умакне снази теорије, те су, са теоријског аспекта, ова поглавља најкориснија. С обзиром на то да је Јанг на почетку *Постколонијализма* феминизам уврстио међу видове постколонијалне борбе, конкретан пример повезивања наведеног даје кроз анализу родне политике у Индији и питање каста. Пододељак „Шта чини постколонијални феминизам *постколонијалним*“ доноси паралелне теоријске поставке постколонијализма и феминизма, између којих се латентно провлачи прича младе индијске феминисткиње. Иако проблем глобализације покреће духовитим Чеовим читањем *Презрених на свету*, у оквиру наведеног озбиљније ће се позабавити проблемом сиромаштва, гладовања, дељења ресурса и негативним извештајима фирми „Мекдоналдс“ и „Нестле“ са постколонијалних подручја. Последњи одељак, након монтаже разних сцена из постколонијалног света, представља повратак теорији и даје смернице за даље читање постколонијалних студија. Путовање кроз постколонијализам, као што је и почео, Јанг завршава Францом Фаноном, сматрајући његова дела основом постколонијалне теорије.

Јангов *Постколонијализам* је књига која нам више него било који теоријски спис приближава постколонијално стање и уводи нас у начин живота, проблеме и размишљања постколонијалног субјекта. Често се обраћајући читаоцу разним питањима, Јанг одржава његову пажњу и наводи га на интеракцију са аутором, при чему ће читалац некад прихватити ауторове ставове, а некад ће бити изазван на полемику. Ова књига, у првом реду есејистичка, у великој мери документарна, у најмањој мери теоријска, својим специфичним приступом комплексној теми постколонијализма надасве је занимљива читаоцу који се први (али и стоти) пут сусреће са овом темом, те у првом реду придобија емпатичну читалачку публику, али је истовремено корисна и постколонијалним теоретичарима, јер на једном месту нуди колаж информација од изузетне важности са читавог постколонијалног простора.

Мирјана Д. Бојанић-Ђурковић¹⁵

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

¹⁵ mirjanab027@gmail.com

И МОДЕРАН И ТРАДИЦИОНАЛАН ПРИСТУП

(Радивоје Младеновић. *Говор јужноморавског села Гатње*.
Институт за српски језик САНУ, Монографије 18, Београд. 2013)

Српска наука о језику богатија је за још једну одличну и обимну монографију из области дијалектологије. То је књига проф. др Радивоја Младеновића *Говор јужноморавског села Гатње*, коју је објавио Институт за српски језик и књижевност САНУ, а која је настала у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (број 178020).

По речима рецензента проф. др Слободана Реметића, значај ове монографије је у томе што даје поуздан опис говора дела српске дијалекатске области која је у досадашњим проучавањима остала непозната широј научној јавности. Проф. др Недељко Богдановић, који се, такође, потписује као рецензент ове књиге, истиче да монографија пружа поуздане податке о ширем простору призренско-тимочких говора метохијско-косовског-сиринићког ареала, а додаје и да је посебан значај ове монографије у томе што чува од заорава део српске културне баштине у овом делу Косова и Метохије. Ова књига представља наставак ауторовог ангажовања на проучавању говора Косова и Метохије и надовезује се на његове монографије *Говор шарљанинске жује Гора* (2002) и *Заменице у говорима југозајадног дела Косова и Метохије* (2010).

Монографија се састоји од следећих поглавља: „Увод“ (15–22), „Акценат“ (23–62), „Гласови“ (63–131), „Речи Са Деклинацијом“ (131–290), „Глаголи“ (291–365), „Непроменљиве Речи“ (369–403), „Гатњански Говор У Метохијско-Косовско-Сиринићком Ареалу“ (405–414), „Дијалекатски Текстови“ (415–441), „Говор Деревни Гатане“ (441–453), „Литература“ (453–467), „Скраћенице“ (467–469) и „О аутору“ (469).

У „Уводу“ износе се општи подаци о селу Гатње и аутор наводи разлоге због којих се определио за опис говора једног места. У поглављу „Акценат“ констатује се да је акценат експираторан, слободан и да се може јавити на било ком слогу у речи, на затвореној и на отвореној ултими. Општим одликама везаним за место акцента говор Гатња уклапа се у акценатски систем околних насеља, а већим делом и централнокосовских говора. Интересантно је да је гатњански говор остао изван утицаја стабилног сиринићког пенултиматског акценатског система. Друга битна

особина акценатског система је парадигматска природа акцента, односно везивање акценатске парадигме за исти слог, а у оквиру којег се разликују два модела: семантичко-парадигматски и граматичко-парадигматски.

После општих тенденција о природи акценатског система, аутор детаљно анализира дистрибуцију акцената у свим врстама речи. Што се тиче акцента именица, интересантно је запажање већег броја лексичких балканазама турског порекла који имају акценат на затвореној ултими (*ајвџр, мерџк, оџџк*). Примећено је да у гатњанском говору постоји тенденција везивања акцента свих облика именице за слог у коме је акценат номинатива једнине, а да од наведеног закључка често одступа датив множине. За акценат придева најважнија је констатација да описни и њима сродни придеви имају акценат најчешће на суфиксу, док присвојни придеви углавном чувају акценат мотивне именице. Код глагола је запажено да сваки систем има своју засебну парадигму, а да апсолутна доследност изостаје. Старо место акцента најчешће се чува у категорији прилошких речи јер изостаје одсуство потребе за парадигматским уједначавањем.

Поглавље „Гласови“ дели се на два потпоглавља: „Вокализам“ и „Консонантизам“. Што се тиче вокалског система гатњанског говора, најопштије запажање које износи аутор је да се, поред пет вокала који постоје у стандардном језику, јавља и вокал напрегнуте артикулације. За овај говор карактеристична је и читава варијација артикулационо-акустичких особина средњих вокала, који се, поред облика који постоје у књижевном језику, јављају и као затворени и отворени, затим као дифтонгизовани.

Обухватност замене полугласника вокалом *a* већа је него у сирињском и јужнометохијском говору, а артикулационо поље полугласника у гатњанском говору није широко – то је увек глас напрегнуте артикулације. Изван основинског дела и префикса, у суфиксима је полугласник готово замењен вокалом *a* (*ошџџ, ловац*). У малом броју примера, најчешће у контакту са назалним и експлозивним сугласницима, остварује се факултативно редуковање вокала до полугласника (*шџкó*). Аутор запажа и да знатно обухватнија замена полугласника вокалом *a* у говору млађе генерације указује на то да се ради о појави новијег датума.

Запажено је да се вокали средњег реда под акцентом и изван акцента различито понашају – они изван акцента блиски су општештокавском изговору, док се они под акцентом затварају, отварају и дифтонгизују. Затворени вокали имају стабилније место у систему, док се отворени вокали јављају најчешће у емфатичком истицању.

Што се тиче консонантизма, утврђено је да се по судбини африката говор Гатња не разликује од околних говора призренско-јужноморавског типа у Метохијској и Косовској котлини. Артикулација денталних африката је стабилна, а пар предњонепчаних африката показује нестабилност, а већином су блиске медијалним гласовима *μ*, *ч*'. Аутор констатује да је општа нестабилност палаталних сугласника призренско-јужноморавског говора у Косовској котлини одлика и говора Гатња. У гатњанском говору колеба се

предњонепчана артикулација *љ, њ*, чија је артикулација факултативно померена ка алвеолама. Алвеоларни *л, н* најчешће остају стабилни, али се негде види и резултат замене. Износи се занимљива чињеница да до факултативног умекшавања у групама *ли, ле* долази најчешће у говору мушкараца који су били у интензивнијем контакту са албанским становништвом, а да се ова појава ретко јавља у говору женских информатора. Сонат *л* је нешто тврђи у односу на општештокавско стање, али то није веларно *л* које се јавља у околним албанским говорима. Судбина *л* на крају слога је начелно призренско-јужноморавска са специфичностима везаним за поједине врсте речи и позицију гласа (негде опстаје, а негде је замењен са *-(j)a*). У вези са звучним и безвучним гласовима, аутор примећује да долази до делимичног обезличавања опструената на крају речи (*кукуруз^с: леџу на јуџ^к, обед^м*).

У поглављу „Речи са деклинацијом“ прво су обрађене именице мушког рода на сугласник, а именице женског рода на сугласник у потпуности су интегрисане у овај образац. Интересантно је да именице код којих је испало финално *x* задржавају стари деклинациони образац (*гра, сџра, ора, сирома*), а једносложнице овог типа множину граде проширењем основе (*граови, сџраови, греови*). У овом деклинационом обрасцу остају и именице код којих је *л* замењено са *a* и код којих је дошло до сажимања вокала. Овом типу пришла је и именица *соли*. Именице женског рода на сугласник су пришле овом обрасцу (*неки ѿмоч, има ѿа^а*).

У општем падежу једнине именица мушког рода није нарушена дистрибуција према категорији живо:неживо. Аналитизам код овог типа именица је узео маха, за разлику од аналитизма код именица са завршетком *-a*. Судбина генитива у гатњанском говору је слична његовој судбини у говори-ма Метохије. Беспредлошки датив једнине са значењем намене и посесије је добро очуван и на тај начин је гатњански говор део ширег ареала у коме опстаје овај падеж (*деверу жена, унуку девојка*). Одлика гатњанског говора је и морфолошко обележавање вокатива једнине (*браџе, сине*), а именице које се завршавају на *к, г, х* имају нови наставак *-у* (*човеку, јунаку*). Продором предлога *сас* губи се разлика између инструментала средства и инструментала друштва. У гатњанском говору је локатив једнине именица на *-a* је стабилан, а уз облике на сугласник продире аналитизам. Аутор као посебно интересантне издваја примере код којих се чува стари наставак *e* (*идем ѿо сџароме џуџе*). Што се тиче падежа множине, гатњански говор се не разликује од околних говора у којима је очуван датив. Највећи број једносложних именица основу проширује формантом *-ов/-ев-*, с тим што је практично довршено свођење проширења на облик *-ов-* (*брегови, бројови, крсови*). Категорија збирних именица је у повлачењу и видно је њено приближавање облицима систематске множине (*трње–џрњи, камење–камењи*).

Гатњански говор припада метохијско-косовском ареалу са практично довршеном диференцијацијом номинатива и општег падежа множине именица на сугласник. Посебну пажњу аутор обраћа на факултативност наставака *-и* и *-е* у овим падежима. Аутор нуди своје објашњење за ову појаву.

Примећује да је ширење ове појаве везано за конструкције у којима нема подударња семантике и граматике (пасивне конструкције, именички предикатив, егзистенцијалне конструкције са глаголима *esse* и *habere*). Аутор износи став да форму *-e* у овим конструкцијама има само општи падеж множине.

Што се тиче именица на *-a*, највећи број припада женском роду, а нема много именица мушког рода. Интересантно је да се на основу ономастичке грађе стиче утисак о морфолошкој стабилности именица на *-oje*, али аутор запажа да су ова имена чешћа у административној комуникацији, док се у локалној комуникацији срећу имена на *-oja* (*Благоја, Димитрија, Миливоја*). Именице *раме* и *џисмо* пришле су овом деклинационом обрасцу са устаљеним облицима *рама – раме, џисма – џисме (јена џисма)*. Генитив једнине ових именица показује велику стабилност пред продором аналитизма, а отпор аналитизму у облицима гентитива у метохијско-косовском ареалу је већи него у другим говорима призренско-тимочке области. Свођење аблативних предлога *од, из, са* на *од* практично је довршено (*доша оџ Србије*). Конструкције са предлогом *креј* + генитив најчешће се користе са значењем дирекције, а ређе са значењем локализације (*оџосмо креј Кардага*). *Пред* је једини предлог за временску anteriорност (*иџо зборила ђред недеље*). По доследном чувању флексије у дативу намене и посесије гатњански говор је део ширег ареала кога чине и други говори у Косовској и Метохијској котлини. Са значењем кретања, окренутости према каквом простору јавља се флективни датив са предлогом *как* (*Бегале как Пришћине*). Инструментал је замењен аналитичком конструкцијом *сас* + општи падеж. Аналитизацији се опиру конструкције *џо* + локатив и *џрема* + локатив једнине (*џо ливаде нема џо Србије има лоџови, Према младе и зетџ бија*). У дативу множине ових именица потврђено је више наставака (својема *оџцама, големема кравима*).

Оно што је интересантно код личних заменица јесте да се заменица *она*, низом иновација у зависним падежима, издваја из заменичко-придевске парадигме којој припада (на пример, наставак *-oџи* према наставку *-eџи* код других заменица и придева). Заменица *декој* је у настајању, а потврђена је са малим бројем примера (*немој да се уџлаши декој*). Посебно се издваја чињеница да се редукује трородност у множини заменица и придева у метохијско-косовској-северношарпланинској области. Од пресудног значаја за ову особину је близина македонског говора и ширење особина из тог правца.

Што се тиче придева, категорија придевског вида је у потпуности неутралисана. Синтетичка компарација замењена је аналитичком уз присуство старе синтетичке деклинације у антонимском пару *млаџ'еј : сџа-реј*. Поред компарације придева и прилога, јавља се и аналитичко компарирање именица, глагола и предлога (*џо домач'ица, нај ч'овек, сваки пут би џо рабоџала од нас*).

Прво се анализирају глаголи по подели на осам Белићевих врста. Основински вокал *-e* факултативно је замењен вокалом *-и* у неколико глагола прве и друге групе (*и јоџетџ идимо, не смџиши да рекниши*). Пре-

зентски вокал *-e* често се замењује са *-и* у овој групи (*све млеко сийим*). Експанзија односа треће врсте захватила је гатњански говор, али иновација је мање снаге него у јужној Метохији. Померања унутар глаголског система условљена су упрошћавањем језичког система у балканизованим говорима. То је условило стварање две велике скупине глагола са презентском основоном на *-и-* и *-а-*.

Што се тиче глаголских облика, опште стање у облицима презента приближава гатњански говор косовским говорима призренско-јужноморавске зоне. Посебно је карактеристично треће лице множине презента. Од наслеђених наставака у гатњанском говору уопштава се наставак *-у / -ју*. Експанзивности овог наставка у гатњанском говору доприноси и доследност овог наставка у глаголима шесте групе. Аорист и имперфекат су видски јасно раздвојени: аорист се гради од свршених, а имперфекат од несвршених глагола. Непроменљиве речи обрађене су у наредном поглављу.

У закључном поглављу одређује се место гатњанског говора у метохијско-косовско-сиринићком ареалу. Говори призренско-јужноморавског типа оформљени у Метохијској и Косовској котлини, затим у шарпланинској жупи Сиринићу, која се налазе у лингвогеографском контакту са јужним Косовом и јужном Метохијом, представљају поддијалекат призренско-јужноморавског дијалекта. Овај ареал је целина са најбоље очуваном флексијом у оквиру призренско-тимочке дијалекатске зоне, са стабилизацијом двојинског *-ма* у дативу множине свих именских речи и са иновацијом у оквиру личне заменице трећег лица (сличност са косовско-ресавским говорима). На крају монографије налазе се дијалекатски текстови, резиме на руском језику и списак литературе.

Пред нама се налази монографија која својим обимом и квалитетом завређује пажњу. Аутор је детаљно описао говор једног места на Косову и Метохији. Приступ у књизи је у исто време и традиционалан и модеран. Традиција се огледа у поштовању редоследа поглавља и у редоследу проучавања појединих појава. На тај начин се омогућава већа прегледност, што даље омогућава поређење језичке грађе са грађом у другим монографијама. Иновација се огледа у коришћењу нових језичких апаратура, које су нарочито везане за синтаксу језика.

Аутор износи и детаљан преглед сваке појаве не само у гатњанском говору већ и у другим говорима на Косову и Метохији. Код тумачења појединих појава аутор се критички осврће на досадашња проучавања и нуди нова објашњења.

*Јелена М. Павловић*¹⁶

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

¹⁶ jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com

РАЗГОВОРИ СА ЖЕНАМА КОЈЕ СУ ОБЕЛЕЖИЛЕ СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ 20. ВЕКА

(Славица Гароња, *Жене говоре*, Алтера, Београд, 2013)

Као истакнута историчарка књижевности, књижевна критичарка и књижевница, Славица Гароња (1957), написала је књигу критика *Из сенке* (2003), монографску студију *Жена у српској књижевности* (2010), као и више књига из области народне књижевности: *Народне њесме Славонске границе* (1987), *Антологија српске народне лирско-ејске поезије Војне крајине* (2000), *Српско усмено њојско наслеђе Војне крајине у записима 18, 19. и 20. века* (2008). Ауторка је романа *Под месечевим луком* (1992), збирки прича *Девећа кућа* (1994) и *Изидина којча* (2013), као и песничких књига *Исјоведање њишине* (1996) и *Мој њредак је дрво* (2007).

Књига *Жене говоре*, чији поднаслов гласи *Разговори са књижевним савременицама једног стјолећа*, коју је објавила издавачка кућа *Алтера* из Београда 2013. године, представља збирку књижевних разговора са женама које заузимају истакнуто место у српској култури 20. века, при чему су неке од њих књижевнице (Милица Мићић Димовска), неке професорке универзитета и књижевне критичарке (Радмила Маринковић), а неке новинарке, преводиоци, уреднице часописа и издавачких кућа. Већина саговорница се у дугогодишњој каријери бавила већим бројем делатности у области књижевности и културе: Вера Ценић је књижевница и доктор књижевних наука, радила је као професор Педагошке академије у Врању; академик Светлана Велмар-Јанковић поред тога што је књижевница, била је и новинар, уредник часописа *Књижевност*, издавачке куће Просвета, али и председница управног одбора Народне библиотеке Србије; Ана Шомло је писац и преводилац, радила је и као новинар у културној редакцији Телевизије Београд, у часопису *Дуга* и *ТВ-Ревивија*, и као уредник часописа *РТВ-Теорија и ѡракса*, а написала је и уџбеник за учење хебрејског језика као и хебрејско-српскохрватски речник; Љиљана Николић је уредница часописа *Школско звоно* и писац читанке за сва четири разреда средње школе, као и више стручних књига из области методике наставе; Љиљана Шоп је књижевни критичар, уредница и књи-

жевница; Гордана Ћирјанић је књижевница, песникиња и преводилац; Мирјана Митровић је новинар, преводилац и књижевница; Драгица Срзентић је била уредница часописа, учесник у политичком животу СФРЈ, али и књижевни јунак књиге *Све, све, све* Милке Жицине и актер документарног филма Желимира Жилника *Једна жена - један век*.

Књига се састоји из десет интервјуа и додатка на крају књиге који доноси информације: „Порекло текстова“, „О књизи“, „О ауторки разговора“ и „Преглед имена“. Интервјуи објављени у књизи *Жене говоре* носе следеће наслове: „Радмила Маринковић - Научни рад је једна врста монашког завета“, „Вера Ценић - Срећан је онај ко уме толико да осећа“, „Светлана Велмар-Јанковић - Заточница на капији Балкана“, „Ана Шомло - Увек овде, понекад тамо, или двојезичност као судбина“, „Љиљана Николић - Заговорница уметности читања“, „Милица Мићић Димовска - Богатство женског доживљаја света“, „Љиљана Шоп - Да бисмо читали довољно је постојати“, „Гордана Ћирјанић - У књижевности је најтеже достићи једноставност“, „Мирјана Митровић - Писањем испуњавам најважнији део свог идентитета“, „Драгица Срзентић - Књижевна јунакиња двадесетог века и сведок не само литерарне епохе“.

Иако Славица Гароња у додатку под насловом „О књизи“ истиче да је број објављених текстова случајност, као и то да је био планиран и разговор са Грозданом Олујић који није реализован, не може се заобићи аналогија са називом књиге Бранимира Ћосића *Десет њисаца – десет разговора*. Док чувена Ћосићева књига даје својеврсни преглед српске књижевности 20. века из перспективе писца мушкараца, књига *Жене говоре* истиче у први план стваралаштво жена. Славица Гароња открива своју намеру да наслов књиге буде алузија на назив књиге Растка Петровића *Људи говоре*, чиме се апострофира женско начело у српској књижевности предочено кроз разговор са женама ствараоцима. Интервјуи који сачињавају књигу настајали су током дванаест година и били су објављени у различитим часописима, међу којима је највећи број објављен у часопису *Школско звоно*. У додатку под називом „О књизи“, ауторка открива да је о одабиру саговорница са којима је урадила интервју одлучивала по принципу „спонтаног одабира“, „по дубљој и унутрашњој сродности пронађеној у њиховом делу“. Књижевни разговори у овој књизи имају дводелну структуру – састоје се из емпиријског дела који укључује и мотивацију разговора, а који садржи најважније био-библиографске податке о саговорницама, те документарно-дијалогског дела који представља сам дијалог ауторке са изабраним књижевницама. Повод за разговор су значајни догађаји у професионалном животу саговорница: награда „Младен Лесковац“ која је додељена Радмили Маринковић за животно дело; друго издање романа *Кањец филма* Вере Ценић, објављивање књиге *Кайија Балкана*

Светлане Велмар-Јанковић; прослава јубилеја 25 година рада часописа *Школско звоно* чији је уредник Љиљана Николић; објављивање романа *Ушочишће* Милице Мићић Димовске; ауторско шестокњижје Љиљане Шоп које сачињавају књиге: *О наивности и невиности*, *Велика шетња*, *Ушон до смрти*, *Писање уз ветар*, *Екстаза с предумишљајем* и *Ослоњени на празнину*; роман *Кућа у Пуерту* Гордане Ћирјанић који је 2004. године добио Годишњу награду града Београда; приказивање филма Желимира Жилника о животу Драгице Срзентић под називом *Једна жена - један век* на фестивалу у Мотовуну. Повод за разговор у појединим случајевима је и Гароњина жеља да укаже на вредност опуса одређених књижевница, попут Ане Шомло и Мирјане Митровић. Интервјуи су штампани по редоследу година рођења књижевница и културних посленица, са изузетком разговора са Драгицом Срзентић чији интервју би по години рођења требало да буде штампан на почетку, али њен интервју налази се на крају књиге јер ова личност својим животом обухвата и илуструје читав 20. век у коме су стварале и остале саговорнице.

О појединим саговорницама из књиге *Жене говоре* (Светлана Велмар-Јанковић, Ана Шомло, Гордана Ћирјанић, Мирјана Митровић), Славица Гароња је писала и у књизи *Жена у српској књижевности* коју је објавила издавачка кућа *Дневник* из Новог Сада 2010. године, остварујући на тај начин извесну комплементарност међу овим текстовима. У обема књигама уочљива је намера ауторке да направи преглед жена стваралаца у српској књижевности и учини их видљивијим у обиљу мушких писаца и књижевних критичара. Док је у књизи *Жена у српској књижевности* ова намера остварена у форми књижевноисторијских студија и књижевнокритичких текстова, у књизи *Жене говоре* изабрана је форма књижевних разговора у којима књижевнице саме говоре о животу, раду, уметничком поступку, чиме се постиже специфични поглед „изнутра“ у научном приказу стваралачких поетика. У питањима које поставља саговорницама уочава се и лични став ауторке која из перспективе књижевне историчарке и критичарке износи оцене о вредности књижевних дела, али уједно и врши анализу конкретних уметничких поступака, подстичући тиме саговорнице да дају објашњење и виђење свога стваралаштва. Књижевнице говоре како о својим књижевним делима тако и о њиховим вантекстовним везама. Разговори садрже податке о њиховим биографијама: о породицама из којих потичу, школовању, културној клими у којој су радиле, људима са којима су се дружиле и са којима су сарађивале, о историјским и друштвеним збивањима која су имала утицаја на њихов живот и рад, о књижевним дотицајима и везама. Уврштени књижевни разговори садрже разматрања о књижевним мотивима, питањима жанра, језика и стила, начина транспоновања историјске и друштвене реалности

у књижевно дело, процеса настанка књижевног дела, структуре и композиције, односа дела и читалаца. Анализа стваралачких поетика која се остварује у разговору Славице Гароња и књижевница темељи се на принципима структуралистичке и постструктурлистичке критике, биографског, историјског, социолошког, психолошког, филозофског, компаративног метода, лингвостилистичке школе, теорије рецепције.

Поред разговора са књижевницама, збирка интервјуа *Жене говоре* садржи и разговоре са књижевним критичаркама (Радмила Маринковић, Љиљана Шоп), као и уредницама часописа (Љиљана Николић, Драгица Срзентић), мада је њихова интелектуална делатност разноврсна и шира од основне вокације. На тај начин скренута је пажња на занимања која су мање у заступљена у јавном приказивању, али која континуирано раде на очувању националне културе. У разговору са овим саговорницама заступљена су биографска питања: о породичном пореклу, школовању, угледним интелектуалцима са којима су радиле и дружиле се, али и питања која се тичу њиховог рада у култури, као и о историјским и друштвеним околностима које су утицале на њихов рад.

У књизи *Жене говоре* уочава се намера Славице Гароња да укаже на вредност појединих књижевних дела која у досадашњој књижевно-критичкој рецепцији нису у довољној мери била заступљена – романи *Кањец филма* и *Иста њрича* Вере Ценић, као и роман *Миленина њисма Кафки* Ане Шомло. С обзиром на то да су све саговорнице књижевнице или филолози који промишљају о савременој српској књижевности, Гароња готово свима поставља питање о „женском писму“ - да ли постоји разлика у писању мушкараца и жена када је реч о избору тема и мотива, као и о специфичном сензибилитету у књижевном поступку. Саговорнице су сагласне да је квалитет „бесполан“, те да стога не треба одвајати „мушку“ и „женску“ књижевност, иако је могуће понегде уочити разлике у сензибилитету које реално постоје међу половима.

Поред питања о личном књижевном и културном раду интервјуи садрже и питања о савременим друштвеним приликама, актуелном стању у српској култури, о положају и улози књижевности и књижевне критике у данашње време. Поједине саговорнице у разговору откривају драматично дејство друштвено-историјског контекста на њихов живот и рад - Вера Ценић је због идеолошких отужби била на Голом отоку, Драгица Срзентић је након учешћа у Другом светском рату и политичком животу СФРЈ као политичка кажњеница одслужила казну у Стоцу, Ана Шомло је због политичких сумњи изгубила посао на Телевизији Београд, Светлану Велмар-Јанковић је у послератној Југославији пратила сенка „припадности пропалом буржујском свету“, Љиљану Шоп је политичка ситуација 90-их година у Србији навела да на критички начин пише о стању у друштву.

Интервјуи у књизи *Жене говоре* садрже информације које доприносе књижевнокритичком и књижевноисторијском сагледавању стваралаштва изабраних књижевница и филолога, а тиме и стваралаштва жена у Србији 20. и почетка 21. века. Ове књижевнице и културне посленице говорећи о свом књижевном и културном раду, као и о својој друштвеноисторијској улози, откривају податке и о другим личностима културног и политичког живота Србије, дајући на тај начин својеврсни приказ српске културе и историје 20. века.

*Весна Љ. Анђелковић*¹⁷
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

---

¹⁷ andjelkovic.vesna.81@gmail.com

Научна критика
УДК 811.163.41`373.45:811.512.161(049.32)
811.163.41`282.3(497.115)(049.32)
Примљен 2. 12. 2013.

СКРИВЕНЕ И ОТКРИВЕНЕ ЛЕПОТЕ РУКОПИСНЕ ЗБИРКЕ РЕЧИ ДИМИТРИЈА ЧЕМЕРИКИЋА

(Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору.*
На материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемерикића,
Монографије 16, Београд : Институт за српски језик САНУ,
2012, стр. 418)

Добро је што још увек нису све књиге само електронске, па имамо где написати посвету или нам пак она може бити написана, а онда та посвета може бити инспиративна за давање наслова једноме приказу. Тако се колегиница Снежана Петровић у посвети коју ми је написала понадала да ће моје *очи моћи да виде различите скривене лепоће овога шексиа*, а ја заправо мислим да је управо она многе од тих скривених лепота својим огромним трудом и стручном утемељеношћу открила – на радост и корист српске, али и не само српске научне и културне јавности.

Аутор монографије је др Снежана Петровић, виши научни сарадник на пројекту *Етимолошког речника српског језика* при Институту за српски језик САНУ, оријентални филолог и аутор бројних радова из области српске, балканске и словенске етимологије, при чему се посебно бави утицајем страних језика, на првом месту турског, на српски језик и друге словенске језике. Књига је проистекла из њене докторске дисертације, но она представља нарочит допринос и пројекту *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет иорџала „Појмовник српске културе“*, финансираном у текућем пројектном циклусу од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС, а чијим лингвистичким делом руководи управо колегиница Петровић.

Монографија коју овде представљам рађена је, како јој и поднаслов каже, на основу рукописне збирке речи Димитрија Чемерикића (1882–1960), родом Призренца, предратног ђенерала – учесника два балканска и два светска рата, али и неуморног културног прегаоца, који је за живота сакупио и речнички обрадио преко 16.000 речи из свог родног града. Ва-

жно је поменути да се збирка речи из српског призренског говора, чији је приносио Димитрије Чемерикић, данас налази у поседу Института за српски језик САНУ (предата Српској академији наука 1950. године), а да постоји и рукописна грађа од значаја за етнолингвистичка истраживања Метохије, као што су *Теренска етнографска истраживања Призрена (1956-1960)*, у поседу Етнографског института САНУ (рукопис, бр. 22).

На почетку представљања структуре књиге треба рећи да је у протеклим вековима турски језик „у Призрену имао престижан, привилегован статус, био је *lingua franca* градског споразумевања. Зато не чуди што је као културно доминантан језик представљао извор лексичког позајмљивања“ (стр. 14). Централни део монографије представља *Речник* (стр. 9–325), са 1.677 одредница и преко 2.700 лексема, који је заправо конципиран – како сама ауторка каже – „као етимолошко истраживање турцизама из српског призренског говора“ (стр. 327), те ћу као неко ко по своме научном интересовању не може бити релевантан тумач овога дела ауторкиног посла „препустити“ његово представљање најмеродавнијима – двојици рецензента, а то су Александар Лома, један од водећих етимолога и индоевропеиста у словенском свету, као и Слободан Реметић, изванредни познавалац свих српских дијалеката и аутор књиге *Српски призренски говор I (гласови и облици)*, објављене 1996. године. Дакле, уникатност ове монографије и сложеност обављеног посла А. Лома сагледава „у проучавању процеса позајмљивања између макродијалеката два различита језика, српског и турског, у тесном и трајном међусобном контакту од XIV века до данас, каквога је било и у другим српским срединама, али другде он није ни издалека тако добро документован као у Призрену“. Такође, исти рецензент истиче промишљеност и оригиналност методолошког приступа овој драгоцености и досад непознатој стручној јавности грађи, што је као резултат дало мноштво „нових појединачних сазнања у домену етимологије, дијалектологије и балканистике“. Опет, у изводу из рецензије С. Реметића стоји следеће: „Књига др Снежане Петровић (...) дело је аутора кадрог да направи озбиљне методолошке помаке у струци резервисаној за стручњаке широке научне компетенције и примерне креативности.“

У поглављу насловљеном као *Увод* (стр. 9–28) ауторка говори о наслову и поднаслову књиге, па тако о терминолошком одређењу појма *турцизам* са два аспекта – етимолошког и хронолошког, о историјату теме којом се бави, даје сведен историјат града Призрена, тумачи термин *дијалекти у конџакти*, даје основне црте турског и српског призренског говора, представља састав лексичке збирке из које је ексцерпиран материјал за студију, наводи циљеве рада и предочава методологију и концепцију речника. *Завршна разматрања* (стр. 327–359) садрже анализу фонетске адаптације турцизама, неколико основних напомена о њиховом морфо-

лошком прилагођавању, семантички аспект представљених турцизама, калкове и полукалкове. Књига је, поред реченога, опремљена и *Предговором*, *Закључком* (на српском и енглеском језику), *Литературом и изворима*, *Скраћеницама*, *Регистром*, подацима о аутору, а као прилог је дато неколико скенираних листића из Чемериџићеве рукописне збирке речи.

Лексеме устројене у речник призренских турцизама сведоче о бројним реалијама из домена материјалне, духовне и социјалне културе, које припадају другој половини XIX и првој половини XX века, и самим тим – оне су део „балканског културно-историјског наслеђа“, како ауторка у *Предговору* наводи. Представљен је важан, замашан део тадашњег лексичког фонда житеља Призрена – термин и почесто етнокултурни контекст у коме је дати термин функционисао (па тако и драгоцен мини фонд изрека), који се тицао посве различитих сегмената традиционалне културе и који је одражавао разноврсне међукултурне и међујезичке утицаје и преплитања.

Снежана Петровић је груписала турцизме по тематским областима, у чак двадесет три скупине: анатомија; људске особине; осећања; родбина, својта; држава (администрација, управа), војска, оружје, титуле; занимања, занати, трговина, алат; друштвени живот, обичаји, игре, музика; религија, веровања; сточарство, коњарство; кућа, покућство; одећа, обућа, тканине; јело, пиће, дуван; накит, козметика, хигијена; медицина (болести, лекови); урбани живот, саобраћај; новац; мере; боје; биљке; животиње; метали, минерали и сл.; природа (пејзаж); време, временске прилике, а сви се термини из ових скупина могу сврстати у две две групе позајмљеница – *културно-историјске* и *етно-историјске*, при чему позајмљивање ових других „има за последицу стварање низа синонима и семантичку специјализацију и сужавање или домаће или позајмљене лексике“ (стр. 356). Занимљивости ради, навешћу само понеки детаљ: *абериџија* није само човек који је проносио абере, већ је то могао бити и проводација, *бабалџк* је било оно што је данас у врањском крају – *џајковина* (= очевина), поред *даира* знало се и за *даиреџику*, жена која удара у даире, *бој-бој* је било оно што су међу старијима у селима Параћинског Поморавља – *посойчићи*, тј. деца која су једно другом „до увета“, *дирек* је у оно време међу школском децом, дакле – у жаргону, значио слабу оцену, тј. јединицу, док је *фрка* тада била само дивизија у турској војсци.

Значај података које ова монографија доноси заиста је вишеструк, а ту припада и могућност проучавања језичке интерференције на различитим језичким нивоима у једној изразито мултиетничкој и мултилингвалној средини каква је град Призрен, па потом уочавање механизма међузависности језика и (традиционалне) културе. Тако је далеко превазиђен циљ који је С. Петровић себи поставила – да само понуди „модел етимолошког речника турцизама“ (стр. 362).

Монографија Снежане Петровић, треба и на то овде подсетити, поделила је награду „Павле Ивић“ за 2012. годину са *Речником говора северне Метохије*, аутора Милете Букумирића, и у образложењу за доделу награде стајало је, између осталог, и то да су првонаведеном књигом учињена два значајна помака у проучавању турцизама у нас: први – да ауторка даје одговарајуће турске етимоне забележених лексема, захваљујући ослањању на „историјску фонетику и особености турских дијалеката из којих су пристизале анализиране речи“, и други – да су ове позајмице осмотрене „у ширем балканском контексту“, уз успостављање паралела са другим језицима из балканског језичког савеза.

Срећом, да тако кажем, овај је текст-приказ окаснио да буде објављен раније, па је тиме отворена могућност да се у њему промовише и каталог који је пропратио значајну и иновативну изложбу *Призрен – живој у речима* (од 14. до 30. октобра 2013. у Галерији науке и технике САНУ), а који су у суиздаваштву објавили Институт за српски језик САНУ, Центар за дигиталне хуманистичке науке и Галерија науке и технике САНУ. Ова изложба, чији су аутори Снежана Петровић и Тома Тасовац, пружила је посетиоцима могућност „да виде примерке оригиналних рукописа, њихове преписе и адаптацију са дијалекта на савремени језик, да чују снимке изворног призренског говора али и да виде историјске фотографије и видео снимке савременог Призрена“ – како је наведено у образложењу позива за изложбу. Једновремено са отварањем изложбе била је постављена интерактивна веб-платформа (<http://prepis.org>), преко које се заинтересовани посетиоци могу упознати са целокупном дигиталном збирком Чемерицићевих исписа на листићима, али – сасвим новоосмишљено и као задовољење интелектуалне радозналости и као припомоћ стручњацима – могу учествовати и у њеној транскрипцији, „захваљујући чему ће речи из збирке постати претраживе и рачунарски обрадиве“, како даље у образложењу позива стоји. Тома Тасовац, директор Центра за дигиталне хуманистичке науке, изјавио је тим поводом да „дигитализација културног наслеђа не би смела да постане и њена мифификација“. Ваљало би, ако ми је овде дозвољено да дајем препоруке овакве врсте, да изложба пође и у друге веће српске градове.

И тако, и монографија *Турцизми у српском призренском говору* и изложба *Призрен – живој у речима* на себи својствен начин неговаће и шириће истиниту причу о вишевековној традицији сусретања, разумевања и преплитања различитих народа, те њихових језика, конфесија и култура на невеликом простору једнога града на тлу јужне Метохије, причу која се одвијала много пре но што смо се на сваком кораку почели „сударати“ са речима као што су, рецимо, *толеранција*, *мултикултуралност*, *ширење интеркултурних односа*, а која је у себи садржала све то

и – као што данас јасно сагледавамо – понешто више од тога, учећи нас сасвим недвосмислено да за суживот различности пун разумевања и саучествовања није нужно познавање и изговарање речи које учено звуче, и које почесто могу само „звечати“, већ нешто много суштаственије.

*Софија Р. Милорадовић*¹⁸

Институт за српски језик САНУ, Београд

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српски језик

---

¹⁸ sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

Научна критика
УДК 811.163.41`367:811.111`367(049.32)
811.163.41`276.5-057.4(049.32)
Примљен 8.12.2014.

ЕНГЛЕСКИ И СРПСКИ АКАДЕМСКИ ДИСКУРС У СВЕТЛУ НАЈНОВИЈИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА

(Савка Благојевић, *О енглеском и српском академском дискурсу*,
Филозофски факултет Ниш, 2012, 151 стр.)

Књига др Савке Благојевић *О енглеском и српском академском дискурсу* објављена је у библиотеци Студије Филозофског факултета у Нишу, а производ је ауторкиног петнаестогодишњег интересовања за академски дискурс, као и бројних контрастивних истраживања српског и енглеског академског писања. Проблематика истраживања дефинисана је насловом, док сама књига представља јединствену контрастивну анализу српског и енглеског академског дискурса, засновану на најсавременијим лингвистичким истраживањима и достигнућима из ове области. Јединствена је јер у домаћој литератури нема много радова о академском дискурсу, нити су пак објављени резултати неког обимнијег контрастивног истраживања.

Књига се састоји из два дела са следећим насловима: „Академски дискурс и култура“ (13–57) и „Контрастивна истраживања енглеског и српског академског дискурса“ (57–131), а поред поменутих делова садржи још и „Реч унапред“ (9–13), „Литературу“ (131–141), „Белешку ауторке“ (141–145), „Преглед појмова“ (145–149) и „Преглед имена“ (149–151). Након пажљивог читања ове монографије намеће се један општи закључак да је ауторка, др Савка Благојевић, веома минуциозно и пажљиво представила савремено тумачење лингвистичког појма академског дискурса и извршила контрастивну анализу српског и енглеског академског писања, па она представља значајан допринос проучавању пре свега примењене лингвистике, али и социолингвистике, контрастивне реторике, прагматике и критичке анализе дискурса.

У „Речи унапред“ ауторка говори о “иницијаторима” теме, која је резултат њених дугогодишњих истраживања неких од елемената академског дискурса, који се тичу како организовања академског текста, тако и интерперсоналних односа између аутора текста и његовог читаоца. Анализирајући српско академско писање у поређењу са енглеским, по-

кушала је да укаже, између осталог, на специфичне карактеристике које би могле бити „потенцијална препрека за успешну интернационалну академску комуникацију“.

У првом делу књиге „Академски дискурс и култура“, који се састоји од четири текста, С. Благојевић нуди ширу перспективу упоређивања академског писања аутора из различитих културних средина и наглашава да је академски дискурс носилац културних обележја писаних култура из којих аутори потичу. Овакав став је широко прихваћен у анализи академског дискурса у модерним лингвистичким истраживањима, па је и први део књиге посвећен савременом тумачењу академског дискурса, као и упоређивањима академског писања аутора из различитих култура, која су предмет истраживања нове лингвистичке дисциплине – контрастивне реторике.

У тексту под називом „Академски дискурс – нова виђења и анализе“ најпре је направљена дистинкција између термина *академски дискурс*, који је у српску науку о језику ушао из англистичке литературе, и термина *научни функционални стил*, који се јавља као производ функционалног раслојавања језика, па је на тај начин предмет проучавања социолингвистике. Док је код *функционалних стилова* тежиште на анализи лексичко-синтаксичких карактеристика текстова, код *академског дискурса* тежиште је на *субјектима* – на онима који га креирају, као и на онима који га интерпретирају. Академски се дискурс тако може дефинисати као „језик који се користи за академске потребе и односи се на врсту комуникације између његових ‘корисника’ – чланова академске дискурсне заједнице“.

Анализа академског дискурса је, према ауторкиним речима, од својих почетака 60-тих година XX века па до данас претрпела одређене измене. Док је ранији став био да писци академских публикација треба да се служе језиком који би био универзалан за све чланове академске дискурсне заједнице, а анализом таквог универзалног дискурса утврђивала би се његова универзална својства, савремена анализа дискурса језик академских публикација сагледава као дијалог између писца академског текста и дискурсне заједнице којој се он обраћа, док је избор реторичких средстава којима се он служи у складу са писаном културом заједнице којој припада. Уводи се мноштво тема и анализира читав низ тзв. *реторичких стратегија*, које представљају језичка средства којима се аутор служи у својој академској реторици. Из упоређивања начина писања аутора из различитих културних средина изродила се и нова лингвистичка дисциплина – *контрастивна реторика*, о којој ауторка исцрпно информише у другом и трећем тексту првог дела књиге: „Појам и почеци контрастивне реторике“ и „Контрастивна реторика и њен даљи развој“.

Ауторка нас најпре упознаје са моделом Роберта Каплана (1966), чија је основна претпоставка да национална култура утиче на начин писања и обликује га, а важећи, утврђени реторички обрасци културне заједнице којој аутор припада постају саставни део његовог стила, који он преноси и када пише на језику друге културне заједнице. Утврђена су два основна концепта дискурсне реторике: *концепт културолошки спецификованог обрасца*, који аутор преноси, пишући и на страном језику, и *концепт дискурсног очекивања*, који подразумева организовање академског текста на начин који се у одређеној заједници очекује. Предмет контрастивне реторике је пре свега академски писани дискурс, док је текстуална анализа основни метод који она користи у својим истраживањима. Истраживања контрастивне реторике у словенским земљама почела су тек средином деведесетих година XX века и нису нарочито бројна. Ауторка помиње контрастивне анализе енглеског академског дискурса са пољским, чешким и српским академским дискурсом.

У последњем, четвртог тексту првог дела књиге под називом Различита тумачења неких појмова из академског дискурса, ауторка указује на неколико концепата који се на различите начине остварују у академском писању аутора из различитих култура. Разлике у организовању англоамеричког и словенског академског текста нпр., по ауторкиним речима, последица су строго утврђених правила структурирања у англоамеричкој академској писаној пракси, и далеко флексибилнијег начина организовања текста и ослањања на таленат и интуицију писца у словенским културама. Упркос томе, академски текстови словенских аутора много су формалнији. Академска учтивост представља начин на који аутори представљају своја истраживања читалачкој публици, а реторичке стратегије којима се они служе могу бити експлицитне или имплицитне. Персуазивност или употреба одређених језичких средстава помоћу којих аутор убеђује читаоце у вредност, истинитост и оригиналност презентованог материјала такође је условљена културолошким факторима, тако да се у енглеској писаној пракси нпр. претерано експлицитно убеђивање и категоричко тврђење не сматра прикладним. Ауторкина истраживања показују да ће у случајевима представљања циљева рада или истраживања и свог личног гледишта енглески аутори без колебања употребити прво лице једнине, док ће српски аутори, свеједно да ли пишу на српском или на страном језику, радије употребити прво лице множине. Родно-осетљиво писање односи се на употребу језичких индикатора за обележавање рода код именица које морфолошки нису родно маркиране. И док аутори у англоамеричком академском дискурсу већ дуже време употребљавају индикаторе за род, ауторкина истраживања показују да „у погледу родне осетљивости српски академски дискурс се не може уврстити у оне који су тај концепт поставили као своју норму“.

У другом делу књиге под називом „Контрастивна истраживања енглеског и српског академског дискурса“ приказана су конкретна истраживања која је ауторка спровела у циљу упоређивања академских текстова енглеских и српских аутора, као и у циљу указивања на културолошки условљене карактеристике српског академског писања, које би могле бити препрека за успешну међународну академску комуникацију.

У првом тексту другог дела књиге под називом „Ауторово ограђивање: контрастивно-прагматичка анализа“ приказани су резултати контрастивног истраживања корпуса научних чланака на српском и енглеском језику, чији је циљ био да се испита и упореди феномен ауторовог ограђивања у академском дискурсу на овим језицима. Анализом корпуса, а то и статистички подаци показују, утврђено је да енглески аутори у поређењу са српским показују неупоредиво већу тенденцију ка употреби средстава ауторовог ограђивања, што наводи на закључак да енглески академски дискурс показује већи степен индиректности и учтивости, него што је то случај са српским академским дискурсом.

Оно што академски дискурс повезује са реториком јесте, пре свега, његов убеђивачки карактер, односно чињеница да је основни циљ аутора академских текстова да уз помоћ аргумената убеди читаоце у исправност и истинитост својих ставова. Анализом језичких средстава којима се постиже персуазивност исказа бави се други текст другог дела књиге под називом „Експлицитна језичка средства за постизање персуазивности дискурса“. Акценат је на низу језичких средстава (дискурсни прилози: *Наравно,...*, придеви: *неосијорна* чињеница, прилози: *очигледно* је, клаузе: *с њавом се* тврди, предлошке фразе: *без сумње...*, и др.), која најчешће садрже елементе емфатичности, уз помоћ којих се на *експлицитан начин* постиже персуазивни ефекат. Анализирани су академски текстови из природних и друштвених наука српских и енглеских аутора и након квалитативног и квантитативног поређења утврђено је да су аутори српских академских текстова, без обзира на научну област, склонили коришћењу јединица за експлицитно постизање персуазивности, него аутори са енглеског говорног подручја. Утврђено је такође да и у српским и у енглеским текстовима из друштвених наука има више ових јединица него у академским текстовима из природних наука.

Своје присуство у академском дискурсу аутори испољавају употребом *првог лица јединине* или *првог лица множине*, а анализом тог питања бави се трећи текст другог дела књиге: „Прво лице множине као експонент ауторовог присуства у тексту“. Истраживање је обухватило тридесет чланака енглеских и српских аутора из области филозофије, социологије и психологије, а циљ је био да се утврди које се функције најчешће приписују првом лицу множине у српским и енглеским радовима. Анализом

текстова издвојено је шест функција које лична заменица у првом лицу множине може да оствари и остварује како у српским, тако и у енглеским текстовима. Утврђено је такође да се за разлику од енглеских аутора, код којих преовладава *ja* перспектива, српски аутори много чешће одлучују за *mi* перспективу, односно *pluralis modestie*, као и већина аутора из словенске говорне заједнице.

О текстуалним конекторима као средствима уз помоћ којих се повезују делови текста, односно елементи дискурса, и означава однос између њих говори се у четвртом тексту другог дела књиге под називом: „Текстуални конектори за изражавање логичких односа“. Издвојено је седам основних група конектора за изражавање логичких односа, који се употребљавају и у српским и у енглеским текстовима. Након анализе дата је табела, у којој су приказани корпуси језичких средстава за изражавање логичких односа из српских и енглеских академских текстова, са намером да се пружи практична помоћ ауторима из српске средине који желе да своје радове објављују на енглеском језику, али и да се укаже на конекторе чија неадекватна употреба може погрешно да се протумачи од стране енглеских читалаца.

У петом тексту другог дела књиге под називом „Српски аутори и стандарди међународног академског писања“ ауторка истражује могуће промене у начину на који српски аутори пишу на енглеском језику за потребе међународне читалачке публике. Анализирани су промене настале у временском периоду од једне деценије. Српски текстови из области социологије анализирани су у погледу сегментације текста на реторичке целине, структуре увода и манифестовања ауторовог присуства. Утврђено је да показују велики степен шароликости како по питању конструисања уводних делова, тако и у односу на именовање текстуалних реторичких целина, а да се српски аутори, без обзира на помак у приближавању писаним образцима енглеских академских текстова, још увек држе академских образаца своје писане културе.

Последњи текст другог дела књиге под називом „Енглески и српски академски дискурс из перспективе ‘Нове језичке типологије’“ бави се упоређивањем језичких индикатора или сигнала у српским и енглеским академским текстовима из друштвених наука који служе да читаоцима олакшају разумевање текста и тумачење идеја које он садржи. Анализа је потврдила широку употребу ових средстава у енглеском језику и одлику енглеског академског стила да помаже читаоцу у тумачењу и разумевању, док се српски академски дискурс ослања на читаоца, коме препушта одговорност за разумевање текста.

У представљању монографије др Савке Благојевић свакако треба посебно истаћи њену преданост и напор да тако зналачки и исцрпно про-

говори о академском дискурсу, да уради прву свеобухватну контрастивну студију српског и енглеског академског дискурса, и да пружи значајан теоријски и практични допринос проучавању овог лингвистичког проблема. Ова књига представља изузетан пример системски организованог и вођеног, али и теоријски и методолошки утемељеног истраживања. Осветљавањем основних теоријско-методолошких и прагматичких аспеката академског дискурса, као и контрастивном анализом српских и енглеских примера, она свакако може помоћи ауторима из српске говорне средине да свој локални начин академског писања прилагоде глобалном, англоамеричном академском обрасцу када пишу на енглеском језику за међународну академску заједницу. Уверени смо да ће модеран приступ теми и тумачењу истраживаних појава учинити ову књигу драгоценом литературом за чланове српске академске заједнице, а да ће је њена јасна, логична и аргументована реторика учинити занимљивом и за ширу читалачку публику.

*Драгана Т. Вељковић*¹⁹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за новинарство

---

¹⁹ dragana.veljkovic@filfak.ni.ac.rs

О ГЛАГОЛУ И ГЛАГОЛСКОМ СИСТЕМУ У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

(*Éléments de morphosyntaxe de la langue française, I. Le verbe*,
Снежана Гудурић, Љубица Влаховић, Филозофски факултет,
Нови Сад, 2012)

Књига *Елементи морфосинтаксе француског језика, I. Глагол (Éléments de morphosyntaxe de la langue française, I. Le verbe)* двеју ауторки, др Снежане Гудурић (редовни професор на Филозофском факултету у Новом Саду) и др Љубице Влаховић (доцент на Филозофском факултету у Новом Саду) представља, како то ауторке наводе, прву у низу књига које ће се sukcesивно појављивати: *Елементи морфосинтаксе француског језика, II Именица (II Le nom)*, *Елементи морфосинтаксе француског језика, III Заменица (III Le pronom)*, итд.

Књигу сачињавају следеће целине: *Увод (Préface)*, *I Принципи граматичке анализе (I Principes de l'analyse grammaticale)*, *II Глагол (II Verbe)*, *III Индикатив (III Le mode indicatif)*, *IV Императив (IV Le mode impératif)*, *V Кондиционал (V Le mode conditionnel)*, *VI Субјунктив (VI Le mode subjonctif)*, *VII Инфинитив (VII Le mode infinitif)*, *VIII Партицип (VIII Le mode participe)*, *IX Герундив (IX Gérondif)*, *X Глаголски изрази (X Locutions verbales)*, и на крају, *Индекс (Index)* и *Библиографија (Bibliographie)*.

У првом поглављу, *Принципи граматичке анализе (I Principes de l'analyse grammaticale)*, ауторке на јасан и прегледан начин читаоцима предочавају шта подразумева план анализе на морфолошком и на синтаксичком нивоу. У оквиру синтаксичких функција, шематским приказом су илустровани односи у реченици, а наведене су и врсте речи које се могу наћи у функцији субјекта, атрибута, епитета као и глаголских допуна. На исцрпан начин дат је и преглед прилошких одредаба, као и агенса, именичких, придевских, заменичких и других допуна.

У другом поглављу *Глагол (II Le verbe)* дата је најпре дефиниција глагола као семантичке и синтаксичке категорије, а затим је указано на тешкоће у вези са конструкцијама које су синтаксички исте, али значењски потпуно различите. У сегменту под насловом *Глаголске кате-*

горије објашњена је свака категорија посебно: *лице* (слагање у лицу и броју), *време* (подела на глаголска времена — презент, футур, антериорни футур, перфекат, имперфекат, плусквамперфекат, прости перфекат и антериорни футур, перифрастична времена блиско прошло и блиско будуће, надсложени перфекат и надсложени плусквамперфекат), *начин* (индикатив, субјунктив, императив, кондиционал, инфинитив, партицип и герундив), *стање* (актив и пасив, могуће трансформације и агенс), *аспект* (перфективни и имперфективни глаголи, свршени и несвршени вид, итеративне радње, Вендлерова теорија поделе на четири аспекатске класе — стања (*états*) и догађаји (*événements*): активности (*activités*), остварења (*accomplissement*) и достигнућа (*achèvement*)).

Глаголска згрупа назив је трећег дела другог поглавља у коме се даје најпре дефиниција глаголске групе, а затим подела на просте и сложене групе. У оквиру сложених, допуне могу бити *директне*, те тако врше функцију директног објекта, прилошке одредбе и атрибута, и *индиректне*, везане за глагол најчешће предлозима *à* и *de*. Дат је такође детаљан опис могућих конструкција у глаголској групи уз навођење одговарајућих примера. У циљу јаснијег представљања одричних облика глагола, ауторке су обухватиле различите облике одричних конструкција, указујући на место прилога за негацију. Четврти сегмент овог поглавља обухвата поделу на класе (помоћни глаголи, копулативни глаголи, модални, прелазни, непрелазни, симетрични, прономинални, безлични глаголи), при чему се детаљно разматра свака класа и њихова употреба кроз шематизоване приказе и примере.

У трећем поглављу под називом *Индикатив* (*III Le mode indicatif*) полазећи од општих карактеристика овог глаголског начина који исказује *реалну слику која се може смислити у прошлости, садашњости и будућности*, ауторке дају свих шеснаест глаголских облика индикатива, делећи их на просте: презент (*présent*), имперфекат (*imparfait*), футур (*futur simple*), футур у прошлости (*futur du passé*), прости перфекат (*passé simple*), сложене: сложени перфекат (*passé composé*), плусквамперфекат (*plus-que-parfait*), антериорни футур (*futur antérieur*), антериорни футур у прошлости (*futur antérieur du passé*), антериорни перфекат (*passé antérieur*), блиски футур (*futur proche*), блиски футур у прошлости (*futur proche du passé*), блиски перфекат (*passé récent*), блиски перфекат у прошлости (*passé récent du passé*) и надсложене облике: надсложени перфекат (*passé surcomposé*) и надсложени плусквамперфекат (*plus-que-parfait-surcomposé*). Ауторке указују на разлику између глаголског система у француском језику који функционише на принципу глаголских времена и глаголских система у словенским језицима који функционишу на принципу аспекта.

У оквиру одељка о презенту наводи се да *йрeзeнтй* означава време које се дешава истовремено са *йрeнyйткoм* говора. Потом су систематизовани наставци за презент, у зависности од завршетака инфинитива глагола, те је тако представљена подела глагола а потом и подтипови тих група према фонетским и ортографским специфичностима, различитим основама у једнини и множини и сл. Затим следи преглед значења презента, и то: као генеричког (*g n rique, omnitemporelle, pantemporelle, panchronique*), презента који означава радњу у тренутку говорења, радњу која се наставља, која се понавља, презент који казује општу истину (*des v rit s g n rales*), пословични или гномски презент (*présent gnomique*), презент са перфективним значењем, са значењем радње у будућности, као и историјски или наративни презент (*présent de narration ou présent historique*).

Имперфекат (*imparfait*), који означава *йрoцeс* у *йтoкy* остваривања али је одвијање *йтoг* *йрoцeсa* антериорно у односу на *йрeнyйтaк* говорења, дакле смеишено је у *йрoшлoстйи* често се назива и презентом у прошлости (*présent du passé*). Ауторке наводе облике и начин грађења имперфекта, основе и наставке као и значења које може имати ово време индикатива: продужена радња која траје у прошлости (*action prolong e qui dure*), опис догађаја у прошлости (*imparfait descriptif*), радња која се понавља у прошлости (*imparfait d'habitude*), две или више трајних радњи које се одвијају истовремено у прошлости (*procés duratif*). Указују на његову употребу и значење у неуправном говору, на то да у зависним реченицама има хипотетичку вредност, да у независним реченицама изражава жељу, жаљење, позивање, предлог, страх, забринутост, учтивост, указују на његову употребу иза везника *comme si*, на имперфекат који одговара кондиционалу перфекта те на историјски имперфекат (*imparfait historique*).

У петом делу овог поглавља упоредо је дат приказ сложеног перфекта (*passé composé*) и простог перфекта (*passé simple*) уз наглашавање да означавају радње у *йрoшлoстйи* али да се *yйтйрeбљaвaјy* у различитим језичким регистрима, дакле, *йрвй* у говору а *други* у *йрййoвeдaњy*, због чега употреба једног перфекта искључује употребу другог у истом тексту. Када се ради о употреби ова два перфекта, истиче се да сложени перфекат обележава *догађаје* у *йрoшлoстйи* али који су на *йзвeстйaн* начин у вези са *сaдaшњйм* *йрeнyйткoм*, као и то да се јавља и у пословичној употреби, да се среће у кондиционалним реченицама уведеним везником *si*, али и да се њиме исказује радња у будућности која ће се убрзо завршити.

О плусквамперфекту (*plus-que-parfait*) и антериорном перфекту (*passé antérieur*) ауторке ове књиге дају упоредна разматрања са назнаком да оба времена означавају *антериорностй*, *антериорни* *йeрфeкaтй* у

односу на *īprostīi īperfekaiī* а *īлусквамīperfekaiī* у односу на *имīperfekaiī*. Вредности плусквамперфекта илустроване су примерима: антериорност у односу на било које друго прошло време, специфична употреба у хипотетичким и кондиционалним као и у независним реченицама. О антериорном перфекту, времену које се употребљава искључиво у писаном језику, дати су примери употребе у зависним временским реченицама уведеним везницима и изразима: *quand, lorsque, dès que, aussitôt que, après que, à peine...que, une fois que*, као и у независним реченицама.

О надсложеним облицима (*formes surcomposées*), којима се означава завршена радња која *īреīходи одговарајућем сложеном времену*, надсложеном перфекту (*passé surcomposé*) и надсложеном плусквамперфекту (*plus-que-parfait surcomposé*) дат је краћи преглед будући да се ова времена ретко употребљавају у говору.

Прости футур (*futur simple*) и футур у прошлости (*futur du passé*), односно кондиционал обрађени су у осмом делу овог поглавља. Ауторке говоре о облицима и о разлици између ова два времена: *īprostīi фуīтур означава īосīтериорни īренуīтак у односу на īрезентī док фуīтур у īрошлосīи означава īосīтериорни īренуīтак у односу на имīperfekaiī или неко друго īрошло време*. Наводе и примере употребе футура за наредбу, обавезу, савет, жељу, молбу, вероватноћу, намеру, обећање, учтивост.

Антериорни футур (*futur antérieur*) и антериорни футур у прошлости (*futur antérieur du passé*) употребљавају се за антериорну радњу у односу на неку другу будућу радњу. Антериорни футур има *вредносī осīварења и анīтериорносīи* док антериорни футур у прошлости означава *осīварен īроцес у односу на другу радњу која је īосīтериорна, фуīтур у īрошлосīи*.

У последњем делу поглавља говори се о перифрастичним временима, блиском футуру (*futur proche*), као времену чија ће се радња остварити убрзо, о блиско прошлом времену (*passé récent*) које исказује непосредну прошлост, као и о дуративном или трајном презенту (*présent duratif*) који означава радњу која се остварује у тренутку говора.

У четвртом поглављу *Имīераīив (IV Le mode impératif)* после дефинисања овог глаголског начина, указано је на облике императива презента и на његове вредности (наредба, позив, сугестија, савет, охрабрење), на облике императива перфекта те на општу употребу овог глаголског начина.

У петом поглављу *Кондиционал (V Le mode conditionnel)* даје се дефиниција по којој овај начин означава *евенīуални īроцес или īроцес чије осīварење зависи од израженог услова у зависној реченици уведеној са si*. Дати су облици кондиционала презента (*conditionnel présent*) и кондиционала перфекта (*conditionnel passé*), а затим и њихове могуће употре-

бе у простим и сложеним реченицама које су илустроване разноврсним примерима.

У шестом поглављу, *Субјунктив* (*VI Le mode subjonctif*) ауторке истичу разлику између индикатива чији облици означавају *хронологију остваривања радњи* и субјунктива који изражава *намеравани процес који зависи од интерпретације и процене дакле који је ван реализације*. Наводе затим четири облика субјунктива, два проста: субјунктив презенте (*subjonctif présent*) и имперфекта (*subjonctif imparfait*) и два сложена: субјунктив перфекта (*subjonctif passé*), субјунктив плусквамперфекта (*subjonctif plus-que-parfait*). Након приказаних облика субјунктива за све типове глагола, оне дају исцрпан преглед употребе овог глаголског начина у зависним реченицама, са нагласком на то да су данас у употреби само два облика субјунктива, субјунктив презенте који означава симултаност и постериорност и субјунктив перфекта који означава anteriорност.

О безличном глаголском начину, *инфинитиву*, говори се у седмом поглављу (*VII Le mode infinitif*), где се његове вредности деле на две класе: синтаксичко-семантичке и морфолошке вредности. Указује се на постојање два облика, инфинитива презенте који изражава несвршени вид и инфинитива перфекта који изражава свршени вид. Примерима је илустрован преглед употребе инфинитива у инфинитивним реченицама уведеним глаголима перцепције (*voir, entendre, sentir, écouter, regarder, apercevoir*), глаголима *faire* и *laisser* и глаголима кретања (*emmener, envoyer, conduire, mener*). Наведени су и посебни случајеви употребе инфинитива, а дат је и списак конструкција типа *глагол + допуна*. У одељку о именичкој вредности инфинитива приказане су синтаксичке функције које он може имати као именица (субјекат, допуна директног и индиректног објекта, атрибут, прилошка одредба, именичка допуна, придевска допуна, апозиција).

У осмом поглављу о *партиципу* (*VIII Le mode participe*), ауторке дају објашњења која се тичу самог облика са завршетком *-ant* инсистирајући на разликовању природе, вредности и функције партиципа презенте (*participe présent*), глаголског придева (*adjectif verbal*) и герундива (*gérondif*); наводе такође да постоје два партиципа, партицип презенте (*participe présent*) и партицип перфекта (*participe passé*).

У делу о партиципу презенте, осим облика и начина грађења, ауторке поједностављују у табеларном прегледу разлику у правопису између партиципа који има глаголску вредност и партиципа са придевском вредношћу а затим детерминишу и њихове употребе. У одељку о партиципу презенте глаголске вредности, разликују „везани” партицип (*participe conjoint*) који има функцију епитета, апсолутни партицип (*participe*

absolu) уведен глаголима перцепције и „одвезани“ партицип (*participe disjoint, détaché*) који је одвојен од именице на коју се односи као и каузалне, концесивне, погодбене и друге вредности. Када се ради о партиципу перфекта, о његовој простој и сложеној форми, ауторке наводе примере употребе са придевском и глаголском вредношћу и функцијама као и примере слагања партиципа перфекта. На крају поглавља налази се преглед употреба у партиципској реченици као и примери каузалне, концесивне, кондиционалне и временске вредности.

У деветом поглављу *Герундив (IX Gérondif)*, истичући да изражава *симултáну радњу са другом радњом као и начин, узрок и средство*, ауторке посебну пажњу посвећују функционалној разлици између герундива и партиципа презента — *герундив се искључиво односи на глагол док партицип презента чува везу са именицом*.

Десето поглавље посвећено је *глаголским изразима (X Locutions verbales)*, групама речи које се састоје од глагола и именице/прилога/придева. Дат је преглед израза са глаголима: *avoir, donner, faire, prendre, porter, rendre, tenir, tirer, trouver*.

На самом крају књиге налазе се *Индекс (Index)* и *Библиографија (Bibliographie)*.

Књига Снежане Гудурић и Љубице Влаховић, *Елементи морфосинтаксе француског језика, I. Глагол (Éléments de morphosyntaxe de la langue française, I. Le verbe)*, представља свеобухватну студију глаголског система француског језика са детаљним и прецизним анализама и примерима што је чини неопходним приручником како за студенте француског језика тако и за наставнике, али и за истраживаче који желе да прошире знања из ове области.

*Наташа В. Игњатовић*²⁰

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за француски језик и књижевност

²⁰ natasa.ignjatovic@filfak.ni.ac.rs

PRIMENA INTERNETA I POJEDINIH VEB-ALATA U NASTAVI JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

(*Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, tematski zbornik radova, priredila Biljana Radić-Bojanić, Filozofski fakultet Novi Sad, 2012)

Internet, koji svojim prisustvom u svim sferama života obeležava doba u kome živimo, predmet je ne samo akademskih promišljanja teoretičara novih medija, kulture i društva, već i stručnjaka različitih oblasti koji ga u svom radu u većoj ili manjoj meri koriste. Potrebi za konstantnim istraživanjima novih mogućnosti koje internet pruža doprinose i promene unutar same Mreže, konkretno usavršavanje njenog koncepta u pravcu povećanja „učeeća, saradnje i doprinosa“ korisnika kreiranjem tzv. Veb 2.0 (Web 2.0), interneta nove (druge) generacije. Upravo su te promene na polju interaktivnosti interneta i mogućnost zajedničkog rada većeg broja korisnika na Mreži (onlajn) učvrstile postojeća uverenja u značaj primene interneta u oblasti obrazovanja. Pomenute osobine Mreže istaknute su u prvi plan zbornika *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti* i predstavljaju tematsku okosnicu tekstova koji su u njemu objavljeni.

Zbornik, koji je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene“, priredila je dr Biljana Radić Bojanić (Filozofski fakultet u Novom Sadu). Ovo izdanje okuplja šest radova koji sa istog polazišta □ metodičkog, razmatraju neke od novih mogućnosti koje internet uvodi u nastavu. S obzirom na to da zbornik dolazi sa anglističke katedre, autorke su fokusirane prvenstveno na visokoškolsku nastavu engleskog jezika, ali sva predstavljena saznanja i opisi praktične primene pojedinih veb-alata primenljivi su i u nastavi drugih predmeta na svim obrazovnim nivoima. U tome je dodatni značaj ovog zbornika: on tretira aktuelne pojave (pojmove, alate i resurse, platforme za učenje) koje su već određeno vreme prisutne i koriste se u edukativne svrhe. Time ih uvodi u metodičku teoriju, popunjavajući neke od praznina koje je u njoj napravila primena savremene tehnologije u nastavnoj praksi.

Pozivajući se na bitne stavove pojedinih inostranih teoretičara obrazovanja (Prenskog, Kolinsa i Halversona, Ričardsona) o promenjenim zahtevima i očekivanjima dece „odrasle na novim tehnologijama“, „digitalnih urođenika“ (eng. digital natives) od nastavnika koji su, u najboljem slučaju tek „digitalni doseljenici“ (eng. digital immigrants), urednica zbornika podseća čitaoce da je primena savremenih tehnologija u smislu podsticaja mentalnih aktivnosti i kreativnosti učenika potpuno u skladu sa novijim konceptima u metodici nastave, koji promovišu učenika kao subjekta u nastavi i oblikovanje nastavnog procesa u skladu s njegovim potrebama: „Ovakvo hibridno okruženje koje, dakle, uključuje elemente i tradicionalne učionice i segmente virtuelne interaktivnosti, pruža samim učenicima jedinstvenu priliku da personalizacijom sadržaja učenja stvore afektivno pogodnu sredinu u kojoj obrazovanje i učenje ne vide samo kao obavezu nego i kao zadovoljstvo“ (6). Sam zbornik, prema rečima urednice, predstavlja pokušaj objedinjavanja iskustava i rezultata određenih istraživanja obavljenih na srpskim visokoškolskim ustanovama, i prezentacije nekih od najznačajnijih platformi, aplikacija i alata koje se mogu s uspehom primenjivati u nastavi.

Nakon uredničkog predgovora u kome se okupljeni radovi na opisani način kontekstualizuju i potom pojedinačno ukratko predstavljaju, uslediće, na 96 strana, temeljna objašnjenja značenja i značaja virtuelne kolaboracije, bloga, sajber-učionice, Mudla, hiperteksta i dr., s predlozima brojnih nastavnih aktivnosti koje praktično ilustruju opisane mogućnosti.

U koautorskom radu Jagode Topalov i Viktorije Krombholz „Virtuelna kolaboracija u nastavi engleskog jezika, *TeachingEnglish.org.uk* i *Skype in the Classroom*“ težište interesovanja je na saradnji među nastavnicima, na *njihovoj* virtuelnoj kolaboraciji, koja je viđena kao „ključni faktor usavršavanja i razvoja“, jer se tako omogućava „artikulacija najbolje nastavne prakse i formira besplatna arhiva“ lako i svima dostupnih nastavnih materijala. Ovo je posebno važno ako se ima u vidu zakonom propisana obaveza kontinuiranog profesionalnog usavršavanja nastavnika, kao i obrazovni model celoživotnog učenja, uslovoljen upravo razvojem tehnologije. Autorke najpre definišu pojam kolaboracije i kriterijume na osnovu kojih se može vršiti sistematizacija tipova interakcije u oblasti kolaboracije, a potom, u druge dve celine rada, detaljno predstavljaju sajt *TeachingEnglish.org.uk* i obrazovnu platformu *Skajp u učionici* (*Skype in the Classroom*), koji funkcionišu po opisanim principima asinhrono i sinhrono kolaboracije.

Virtuelna kolaboracija kao opcija saradnje među učenicima/studentima bila je predmet istraživanja Biljane Radić-Bojanić. U radu pod nazivom „Virtuelna kolaboracija među studentima“ autorka ukazuje na mogućnost i potrebu da se studenti još u toku studija osposobljavaju za vršnjački timski rad na Mreži, veštinu koje će im itekako biti potrebna u profesionalnoj kari-

jeri. Radom je postavljen teorijski okvir kojim su definisani opšti principi i vrste virtuelne kolaboracije, kao i faktori koji utiču na njen uspeh. U završnim odeljcima opisana je, sa svim pogodnostima i nedostacima, „platforma koja se na vrlo lak način može predstaviti studentima i uvesti u njihovu svakodnevnu rutinu saradnje na projektima“ (28), *Writeboard*, dok zaključno poglavlje rada donosi osvrt na rezultate pojedinih istraživača koji su se bavili prednostima i ograničenjima studentskog grupnog rada uopšte.

Rad Vesne Lazović „Blog kao moderna oglasna tabla u nastavi engleskog jezika“ u uvodnim delovima definiše pojam bloga i ukratko upoznaje čitaoca sa njegovim razvojem i osobenostima. Jedno poglavlje rada posvećeno je blogu u nastavi, tj. različitim mogućnostima njegove primene u edukativne svrhe, prednostima, ali i ograničenjima. U drugoj celini rada predstavljen je konkretan primer upotrebe bloga u okviru jezičkog kursa *Objedinjene jezičke veštine* na prvoj godini osnovnih akademskih studija Odseka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, kao i ideje, komentari i predlozi studenta-korisnika bloga, koji su kontinuirano praćeni (primenom tehnike anketiranja) i analizirani, počev od školske 2007/08. do školske 2010/11. godine.

Virtuelni radni prostor *PBworks* razmatran je u radu Jasmine Đorđević „Nastava engleskog jezika danas: digitalizovani prostor ili sajber-učionica“. Pomenuti radni prostor koristi se od 2008. godine u nastavne svrhe na studijskoj grupi za engleski jezik na Visokoj školi „Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić“ u Novom Sadu, i u radu su predstavljeni rezultati ispitivanja mišljenja studenata koji su se njime služili, a do kojih se došlo anketiranjem i kvalitativno-kvantitativnom analizom prikupljenih podataka. Prethodno autorka daje kraću teorijsku eksplikaciju primene informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) u nastavi s naglaskom na istraživanjima digitalizovanih nastavnih prostora, tzv. virtuelnih učionica, i objašnjava šta je zapravo *PBworks* („zajednički radni prostor, koji se može koristiti za kolaborativno učenje na mreži, sa neograničenim mogućnostima za otpremanje, preuzimanje i čuvanje podataka“, 57). Predstavljeno istraživanje pokazalo je da anketirana grupa studenata prepoznaje prednosti ovakve nastave i da je stoga važno, kako autorka zaključuje, „da se ispituju mogućnosti kako da se savremena tehnologija, internet, veb, umetnute aplikacije i slični alati, na svrsishodan i koristan način integrišu u savremenu nastavu uopšte, pa i u nastavu engleskog jezika kao stranog“ (64).

Nadežda Silaški autor je rada „Mudl kao platforma za učenje engleskog jezika struke“. U uvodnom delu rada ona ukazuje na veliki broj problema u nastavi stranih jezika na nematičnim visokoškolskim institucijama (mali broj časova, veliki broj studenata, nedostatak prostora i sl.) koji se rešavaju na različite načine, a jedan od njih je i intenzivnija upotreba savremene tehnologije. Tako se na Ekonomskom fakultetu u Beogradu u nastavi engleskog jezika

ekonomske struke od 2010. godine koristi platforma za učenje *Mudl* (engl. *Moodle*), i autorka govori o pozitivnim promenama koje je donela upotreba ovog sistema za upravljanje učenjem (engl. Learning Management System). Da bi se bolje razumelo kako *Mudl* funkcioniše, objašnjeni su pojmovi elektronskog i hibridnog učenja, kao i teorija društvenog konstruktivizma koja leži u osnovi primene ovog „softverskog paketa namenjenog osmišljavanju i organizovanju onlajn-nastave“ (71). U drugom delu rada detaljno su predstavljene neke od mogućnosti izabranog alata (radno okruženje, osnovni moduli – lekcije, domaći zadaci, rečnici, testovi, ocenjivanje, resursi za društvenu interakciju – forumi, časkaonice, privatne poruke) na primerima lekcija namenjenih nastavi engleskog jezika ekonomske struke.

Položajem književnosti i nauke o književnosti u novom informatičkom dobu bavi se Vladislava Gordić Petković u radu „Neke pretpostavke za uvođenje interneta u nastavu književnosti: resursi i diskursi“. Niz poglavlja o internetu – kao književnoj temi i oruđu naučne metodologije, kao prostoru revolucije čitanja i prostoru pisanja, kao medijumu književnog istraživanja i enciklopedijskom prostoru, zaključuje poglavlje o internetu kao metodološkom oruđu u nastavi književnosti, u kome je predstavljena knjiga *Književnost i internet: vodič za studente, nastavnike i naučnike* autora Stefani Brauner, Stivena Pulsforda i Ričarda Sirsa (2010). Analizirajući njen sadržaj, autorka na kraju ističe: „Jedno je sasvim jasno: ako smo spremni da internet koristimo kao resurs podataka i skladište kulture i tradicije, moramo stvoriti sistem vrednovanja. Upravo totalna demokratičnost Mreže predstavlja najveću opasnost po njen kredibilitet: sve vrste štampanih publikacija prolaze određenu ‘kontrolu kvaliteta’, a to sa onim elektronskim nije uvek slučaj. Podaci koji su zastareli, netačni ili nepotpuni, teme koje su neprofesionalno obrađene predstavljaju opasnost s kojom je teže nositi se u elektrosferi nego u Gutembergovoj galaksiji.“ (93)

Zahvaljujući dobro izabranim, aktuelnim temama koje su sagledavane s teorijskog i praktičnog aspekta, zatim adekvatnoj naučnoj aparaturi, a posebno iscrpnim pregledima literature uz svaki rad, zbornik *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti* predstavlja dragoceno štivo za teoretičare i praktičare nastave jezika i književnosti na svim obrazovnim nivoima.

Snežana V. Božić²¹

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet

Departman za srpsku i komparativnu književnost

²¹ snezana.bozic@filfak.ni.ac.rs

